

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Sandra VITKEVIČIŪTĖ
Ekonomikos studijų programos studentė

NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ POKYČIŲ POVEIKIO
LIETUVOS EKONOMIKAI VERTINIMAS

Magistro darbas

Šiauliai, 2014

SANTRAUKA

Sandra Vitkevičiūtė

Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas. Magistro darbas.

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas netiesioginių mokesčių pokyčių poveikis Lietuvos ekonomikai.

Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje remiantis Lietuvos ir užsienio autorių darbais, analizuojami netiesioginiai mokesčiai ir jų poveikis ekonomikai: atskleidžiama mokesčių samprata, kaip mokesčiai klasifikuojami, aptariami netiesioginių mokesčių bruožai. Taip pat yra analizuojamas netiesioginių mokesčių poveikis šalies biudžeto pajamoms ir šešėlinei ekonomikai, apžvelgiamas PVM, akcizų ir maitų poveikis makroekonominiams rodikliams.

Antrojoje darbo dalyje remiantis įvairiais metodais, buvo atlikta iš mokesčių surinktų pajamų dinaminė ir struktūrinė analizė 2005 - 2013 metų laikotarpiu. Šioje analizėje buvo apskaičiuota netiesioginių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose, taip pat nustatomi PVM, akcizų bei maitų lyginamieji svoriai netiesioginių mokesčių pajamose. Paaiškėjo, kad didžiausias vaidmuo tenka PVM, nes jo lyginamoji dalis pajamose iš netiesioginių mokesčių sudaro 70 proc. Kiek mažesnė dalis tenka akcizams, tuo tarpu maito mokesčiai sudaro mažiausią dalį visų netiesioginių mokesčių, todėl jų pasikeitimas nėra toks reikšmingas palyginus su PVM ir akcizo mokesčiais. Taip pat atlikta koreliacinė regresinė analizė atskleidė, kad tarp netiesioginių mokesčių naštos ir infliacijos lygio, bei tiesioginių užsienio investicijų egzistuoja stiprus ryšys.

Trečiojoje darbo dalyje atliekama PVM ir akcizų pajamų prognozė, bei įvertinami galimi būdai padidinti PVM ir akcizų surinkimą šalies biudžete.

SUMMARY

Sandra Vitkevičiūtė

Assessment of Impact of Changes in Indirect Taxes on the Lithuanian Economy. Master's Thesis.

Master's Thesis deals with impact of changes in indirect taxes on the Lithuanian economy.

The Paper consists of three parts. Indirect taxes and their impact on economy have been analyzed on the basis of works written by Lithuanian and foreign authors: the concept of taxes has been revealed, classification of taxes has been presented and features of indirect taxes have been discussed in the first part. The impact of indirect taxes on the state budget revenue and on informal economy has been analyzed, and the impact of VAT, excise and customs duties on macroeconomic indicators has been also reviewed in this part.

In the second part of the Paper the dynamic and structural analysis of tax revenue within the period from 2005 to 2013 has been carried out applying different methods. During the above analysis the proportion of indirect taxes in total tax revenue has been calculated, and comparative parts of VAT, excise and customs duties in indirect tax revenue have been established. The analysis revealed that VAT plays the most important role, because its comparative part comprises 70 percent of all indirect taxes in revenue. The percentage of excise duties is rather lower, whereas customs duties comprises the smallest part of all indirect taxes, therefore their change is not as significant as comparing to VAT or excise duties. Correlation and regression analysis has been carried out and it revealed that there is a strong connection between indirect tax burden as well as inflation rate and direct foreign investment.

The forecast of VAT and excise revenue has been carried out and possible ways to increase amount of VAT and excises collected to the state budget have been assessed in the third part of the Paper.

TURINYS

ĮVADAS.....	8
1.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ POVEIKIO EKONOMIKAI TEORINIAI ASPEKTAI	11
1.1.Mokesčių samprata, vaidmuo ir klasifikavimas.....	11
1.2.Pagrindiniai netiesioginių mokesčių bruožai.....	14
1.2.1. Pridetinės vertės mokestis.....	14
1.2.2.Akcizai.....	17
1.2.3.Muitai.....	20
1.3. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikis šalies biudžeto pajamoms	21
1.4. Netiesioginių mokesčių poveikis šalies šešėlinei ekonomikai	24
1.5.Netiesioginių mokesčių poveikio makroekonominiams rodikliams vertinimas.....	26
1.5.1 PVM poveikis ekonomikai.....	30
1.5.2 Akcizų poveikis ekonomikai.....	32
1.5.3 Muitų poveikis šalies ekonomikai.....	34
1.6. Netiesioginių mokesčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimo metodai	39
2.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ PAJAMŲ ANALIZĖ IR ŠIŲ MOKESČIŲ POVEIKIO MAKROEKONOMINIAMS RODIKLIAMS VERTINIMAS.....	42
2.1. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose	42
2.2. Netiesioginių mokesčių pajamų dinaminė ir struktūrinė analizė	44
2.3. Šešėlinės ekonomikos ir netiesioginių mokesčių pajamų ryšio analizė	46
2.4.Netiesioginių mokesčių poveikis pagrindiniams makroekonominiams rodikliams.....	50
2.4.1 Netiesioginių mokesčių naštos poveikis realaus BVP augimo tempams	50
2.4.2. Netiesioginių mokesčių naštos poveikis infliacijos lygiui.....	52
2.4.3. Netiesioginių mokesčių naštos poveikis tiesioginėms užsienio investicijoms	55
3.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ SURENKAMŲ PAJAMŲ PROGNOZAVIMAS IR DIDINIMO GALIMYBĖS.....	59
3.1. PVM ir akcizų surinkimo į nacionalinį biudžetą prognozė 2014 - 2015 metams.....	59
3.2. PVM ir akcizų pajamų didinimo galimybės	62
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	66
LITERATŪRA	70
PRIEDAI	78
1priedas. Mokesčių klasifikavimas.....	79
2 priedas. PVM tarifai ES ir Lietuvoje.....	80
3 priedas. Akcizų tarifai procentais ir eurai, 2012	81
4 priedas. Mokesčių dinaminė – struktūrinė analizė.....	82
5priedas. Netiesioginių mokesčių pajamų ir kitų rodiklių duomenys.....	83
6 priedas. ARIMA modelis.....	84
7 priedas. PVM pajamų prognozavimas 2014 metams	85
8 priedas. PVM pajamų prognozavimas 2015 metams	86
9 priedas. Akcizų pajamų prognozavimas 2014 metams	87
10 priedas. Akcizų pajamų prognozavimas 2015 metams	88

LENTELĖS

1 lentelė .PVM taikymo privalumai ir trūkumai.....	15
2 lentelė.Minimalus alkoholio tarifas.....	19
3 lentelė. Skirtingų muitų rūšių taikymas.....	20
4 lentelė . PVM įtaka šešėlinės ekonomikos plėtrai	31
5 lentelė. Muitų pasekmės	36
6 lentelė.Netiesioginių mokesčių poveikio makroekonominiams rodikliams matavimas	38
7 lentelė. Netiesioginių mokesčių poveikio matavimas atliktuose moksliniuose tyrimuose	38
8 lentelė.Biudžeto pajamos iš mokesčių ir jų struktūra 2005 – 2013 m., mln.Lt	43
9 lentelė. Pajamos iš netiesioginių mokesčių ir jų struktūra 2005 – 2013 m. mln.Lt	44
10 lentelė. Nežinomų parametrų įverčiai	54
11 lentelė. Nežinomų parametrų įverčiai ir determinacijos koeficientas	57
12 lentelė. PVM, akcizų pajamų prognozavimas 2014 – 2015 metais	59
13 lentelė. PVM mokesčio pajamų elastingumo koeficientai 2005-2013 metais.....	63
14 lentelė. Akcizų mokesčio pajamų elastingumo koeficientai 2005-2013 metais	64

PAVEIKSLAI

1 pav. PVM apskaičiavimo tvarka	15
2 pav. PVM tarifai.....	16
3 pav. Akcizų objektas	17
4 pav. Lafero kreivė ir oficialiai nepaskaitoma ekonomika	23
5 pav. Kaip keičiasi pajamos kintant kainoms	24
6 pav. Netiesioginių mokesčių poveikio ekonomikai analizės metodai	39
7 pav. Netiesioginių mokesčių struktūra	45
8 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis nuo BVP, proc.....	47
9 pav. Šešėlinės ekonomikos stūkūra.....	48
10 pav. PVM grobstymo metodai	49
11 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir BVP augimo tempų sąryšis	51
12 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir realaus BVP augimo tempų priklausomybė.....	52
13 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir infliacijos lygio kitimai, %.....	53
14 pav. Netiesioginių mokesčių sklaidos ir infliacijos lygio sklaida.....	54
15 pav. TUI, mln. Lt ir netiesioginių mokesčių našta	56
16 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir TUI sklaida.....	57
17 pav. PVM pajamų prognozė 2014 – 2015 m.	61
18 pav. Akcizų pajamų prognozė 2014 – 2015 m.	62

IVADAS

Viena žymiausių pasaulyje asmenybių, JAV nepriklausomybės deklaracijos ir konstitucijos autorius Franklinas B., yra pasakęs: „Gyvenime yra du neišvengiami dalykai – mirtis ir mokesčiai“. Taigi kaip ir prieš keletą šimtmečių, taip ir dabar pagrindiniu valstybių pajamų šaltiniu išlieka tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai. Šios pajamos yra labai svarbios ir lemia valstybės funkcijų vykdymą. Be to, pajamos iš tiesioginių ir netiesioginių mokesčių yra skaidomos į dar smulkesnes dalis. Tiriamajame darbe yra analizuojamos netiesioginių mokesčių pajamos, kaip jos kito analizuojamu laikotarpiu, kokį poveikį darė valstybės biudžeto pajamos. Taip pat analizuojamas netiesioginių mokesčių naštos daromas poveikis Lietuvos ekonomikai.

Aktualumas ir naujumas. Yra aktualu nagrinėti šią temą dėl keleto priežasčių. Visų pirma, daugelyje ES šalių netiesioginiai mokesčiai yra pagrindinis biudžeto pajamų formavimo šaltinis. Lietuvoje pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio (PVM), akcizo ir muitų mokesčių sudaro daugiau nei 50 proc. mokesčių pajamų. Taip pat, vienas iš ES tikslų yra netiesioginių mokesčių harmonizavimas, todėl šalys stengiasi suvienodinti taikomus mokesčių tarifus ir taip pagreitinti integracijos procesus bei suvienodinti konkurenciją. Netiesioginių mokesčių tarifų didinimas pasauliniu mastu tampa vis populiarese priemone mažinant susidariusį biudžeto deficitą. Ši tendencija ypač išryškėjo prasidėjus pasaulinei finansų krizei. Pastaruoju laikotarpiu tiek ES šalyse, tiek ir Lietuvoje keitėsi netiesioginių mokesčių tarifai. Daugelio valstybių patirtis rodo, jog jie turėjo tendenciją didėti, todėl greičiausiai tai turėjo neigiamos įtakos namų ūkiams bei verslo subjektams.

Nagrinėjant netiesioginių mokesčių teorinius klausimus, buvo remtasi vienais naujausių tarptautinių institucijų bei kitų užsienio atstovų atliktais moksliniais tyrimais, t.y. European Commission (2010-2012), Earnst&Young (2011), Samuelson R. J. (2010), Lutzenberger T. (2010), Schneider F. et al (2010), Decoster A. et al (2009) ir kt. Taip pat vadovautasi Lietuvos autorių ir institucijų – Lietuvos laisvosios rinkos instituto (2010), Pukelienės V. (2008), Buškevičiūtės E. (2006), Štreimikienės et al (2006) ir kt. – moksliniais šaltiniais.

Problema. Kiekvienoje šalyje dominuoja skirtingi netiesioginių mokesčių tarifai. Taip pat priklausomai nuo tai šaliai būdingų bruožų (pvz., šešėlinės ekonomikos mastų, įstatyminės bazės ir kt.) gali skirtis netiesioginių mokesčių tarifų keitimo poveikis ekonomikai, o keičiantis tarifams, jiems didėjant didėja ir netiesioginių mokesčių našta. Šiame tiriamajame darbe siekiama atsakyti į keletą pagrindinių klausimų. Svarbu iširti, koks yra netiesioginių mokesčių vaidmuo Lietuvoje, ar netiesioginių mokesčių tarifų pasikeitimas lemia didesnes įplaukas į šalies biudžetą, kaip netiesioginių mokesčių našta, kurią įtakoja tarifų pasikeitimas gali paveikti šalies ekonomiką.

Tyrimo objektas – netiesioginių mokesčių pajamos.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Baigiamojo darbo tikslas – išnagrinėjus netiesioginių mokesčių vaidmenį mokesčių sistemoje ir ekonomikoje teoriniu aspektu, įvertinti šių mokesčių pokyčių poveikį Lietuvos ekonomikai ir makroekonominiams rodikliams.

Baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti esminius netiesioginių mokesčių bruožus, klasifikaciją, bei teoriniu apsektu, atskleisti šių mokesčių tarifų pokyčių poveikį šalies biudžeto mokestinėms pajamoms, šešėlinei ekonomikai ir makroekonominiams rodikliams.
2. Atlikti netiesioginių mokesčių pajamų analizę Lietuvoje 2005-2013 metų laikotarpiu ir atskleisti ryšį tarp šešėlinės ekonomikos ir netiesioginių mokesčių pajamų.
3. Nustatyti netiesioginių mokesčių poveikį pagrindiniams makroekonominiams rodikliams (realaus BVP augimo tempams, infliacijos lygiui, tiesioginėms užsienio investicijoms) Lietuvoje 2005-2013 metų laikotarpiu.
4. Atlikti pridėtinės vertės ir akcizų mokesčių pajamų prognozavimą 2014 -2015 metams, bei identifikuoti ir pagrįsti galimybes šių mokesčių pajamų didinimui.

Tyrimo metu išsikeltos tokios **mokslinės hipotezės:**

- Nustatyti didesni netiesioginių mokesčių tarifai šalyje nesąlygoja didesnių mokestinių pajamų, o didina kontrabandos ir šešėlinės ekonomikos mastus.

Tyrimo bazė: metodologija, metodika, strategija.

Atliekant teorinės dalies analizę remtasi tokiais šaltiniais: Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos ir užsienio autorių knygomis ir straipsniais, atliktais mokslininkų tyrimais, susijusiais su šiame darbe nagrinėjamais klausimais.

Tiriamajai daliai duomenys paimti iš Lietuvos Respublikos statistikos departamento, tarptautinių statistinių duomenų sistemų, Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenų bazės, LR Finansų ministerijos tinklalapio. Atliekant tyrimą, bus naudojamas duomenų grupavimas, dinaminė – struktūrinė analizė, koreliacinė regresinė analizė, siekiant pagrįsti iškeltus teiginius. Analizuojami duomenys pateikiami grafikų ir lentelių pavidalu.

Rezultatų naujumas, jų teorinis ir praktinis reikšmingumas. Šiame darbe susistemintus ir pritaikius teorinius įvairių autorių išsakytus argumentus, bei atlikus netiesioginių mokesčių pajamų analizę ir šių mokesčių naštos daromą poveikį pagrindiniams makroekonominiams rodikliams, gauti rezultatai atskleis netiesioginių mokesčių svarbą Lietuvos ekonomikai ir parodys kaip mokesčių našta neigiamai veikia infliaciją ir tiesiogines užsienio investicijas ir kaip visa tai gali paveikti šalies konkurencingumą.

Darbo atsirbojimai. Kadangi pajamos iš PVM ir akcizo mokesčių Lietuvoje sudaro daugiau kaip 90 proc. netiesioginių mokesčių pajamų, todėl antrojoje darbo dalyje plačiau analizuojami tik du pastarieji mokesčiai ir jų daromas poveikis ekonomikai.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Vertinant netiesioginių mokesčių naštos poveikį makroekonominiais rodikliais, pasirinkti rodikliai yra realaus BVP augimo tempai, infliacijos lygis, tiesioginės užsienio investicijos. Šie rodikliai pasirinkti būtent todėl, kad ir mokslinėje literatūroje yra išskiriama, jog jie veikia kaip pirminiai indikatoriai vertinant ekonominę situaciją.

Tyrimo rezultatai: Atlikus visų surenkamų mokesčių struktūrinę analizę, paaiškėjo, kad 2005-20013 metų laikotarpiu netiesioginiai mokesčiai atliko vis svarbesnį vaidmenį Lietuvos ekonomikoje. Svarbiausias vaidmuo tenka PVM, nes jo lyginamoji dalis pajamose iš netiesioginių mokesčių sudaro didžiausią dalį. Kiek mažesnė dalis tenka akcizams, o tuo tarpu muito mokesčiai sudaro mažiausią dalį visų netiesioginių mokesčių, todėl jų pasikeitimas nėra toks reikšmingas palyginus su PVM ir akcizo mokesčiais. Taip pat pastebėta, kad mūsų šalyje per analizuojamą laikotarpį dominavo pakankamai nedidelė netiesioginių mokesčių našta, nes vidurkis per 2005-20013 metų laikotarpį siekė 10,81 proc. Netiesioginių mokesčių tarifų didinimas pateisinamas, kai siekiama išvengti tam tikrų problemų, pavyzdžiui, tikintis į biudžetą surinkti daugiau pajamų ir taip mažinti jo deficitą. Tačiau didėjant netiesioginių mokesčių tarifams, didėja ir šių mokesčių našta. Atliekant netiesioginių mokesčių naštos poveikio Lietuvos ekonomikai koreliacinę regresinę analizę, buvo pasirinkti pagrindiniai makroekonominiai rodikliai: realaus BVP augimo tempai, infliacijos lygis, tiesioginės užsienio investicijos. Koreliacinė regresinė analizė patvirtino, kad tarp infliacijos lygio, tiesioginių užsienio investicijų ir netiesioginių mokesčių naštos egzistuoja tiesioginė priklausomybė.

1.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ POVEIKIO EKONOMIKAI TEORINIAI ASPEKTAI

1.1.Mokesčių samprata, vaidmuo ir klasifikavimas

Rinkos ekonomikos sąlygomis mokesčiai yra pagrindinis ekonominės politikos vykdymo įrankis, kuriuo siekiama įvairių tikslų – paspartinti šalies ūkio plėtrą, pakeisti ūkio struktūrą, sušvelninti socialinę atskirtį, padidinti ekonomikos konkurencingumą. Mokesčiai yra ūkio subjektų ir gyventojų privalomieji mokėjimai valstybei. Jie atsirado tada, kai tik susikūrė valstybė. Renkant mokesčius gaunama lėšų valstybės institucijoms išlaikyti, jos funkcijoms finansuoti (Šapalienė, 2008).

Istoriškai mokesčiai atsirado kartu su valstybėmis, nes joms reikėjo lėšų institucijų išlaikymui bei valdžios funkcijų vykdymui. Susikūrus valstybėms vientisos mokesčių sistemos nebuvo. Mokesčių klausimas tapo aktualus tik 15-16 a., kai Europos valstybėse prasidėjo politinės valdžios centralizavimas, sukėlęs didelių finansinių problemų.

Taigi, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme pateiktas toks mokesčio apibrėžimas: „Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčių mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei.“ Kiek išsamesnis mokesčio teisinis apibrėžimas buvo suformuluotas Konstitucinio Teismo nutarime: „mokesčiai – tai valstybės nustatyti privalomi ir individualiai neatlygintini juridinių ir fizinių asmenų mokėjimai į valstybės (savivaldybės) biudžetą, nurodant jų dydį bei mokėjimo terminą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. 23 - 585, 2000).

Mokesčiai kaip pagrindinis valstybės pajamų formavimo būdas susiję tiek su valstybės, tiek su visų krašto ūkio subjektų ir gyventojų materialiniais interesais. Todėl teisę nustatyti valstybinius mokesčius turi tik įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, veikianti visos valstybės (tautos) vardu (Sudavičius B., 2006). Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą valstybinius mokesčius nustato Seimas, priimdamas mokesčių įstatymus.¹ Taip pat Seimas nustato mokesčių sistemą, o valstybinė mokesčių sistema – tai visuma valstybėje nustatytų mokesčių, sudarančių teisiškai ir ekonomiškai pagrįstą sistemą. Mokesčių sistema šalyje yra labai svarbi, nes nuo jos priklauso, kiek mokesčių turi mokėti žmonės, kokia mokesčių našta jie bus apsunkinti (Marcijonas A., Sudavičius B., 2003).

Kiekviena sistema veikia pagal tam tikras taisykles, todėl apmokestinimo sistema yra pagrindinis šalies biudžeto surinkimo šaltinis. Todėl ši sistema turi būti formuojama pagal tam tikrus tikslus ir taisykles, kurios yra vadinamos apmokestinimo principais. Apmokestinimo principai – tai skirtingų apmokestinimo metodų panaudojimo loginis pagrindas. Mokslinėje

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. [žiūrėta 2014-02-05].
Prieiga internetu : <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

literatūroje daugelis autorių (R. Stačiokas, J. Rimas (2003), Pukelienė (2005), J. Bivainis, G. Smalenskas (2002)) pripažįsta, kad apmokestinimas turi skatinti ūkio veiklos plėtrą ir ją teigiamai veikti, todėl yra išskiriami pagrindiniai apmokestinimo principai:

- ✓ **Teisingumo principas.** Pagal šį principą mokesčiai turi būti nustatomi remiantis bendromis objektyviomis taisyklėmis, kurios daugumos pripažįstamos kaip teisingos ir išmintingos. Mokslininkai (J.Bodin, A.Riselje, M.Sulis, T.Mann, W.Petty, J.B. Colbertas, F.Kenn ir kiti) teigė, kad valstybė neegzistuoja be piliečių, todėl efektyvi mokesčių sistema turi atsižvelgti tiek į kiekvieno mokesčių mokėtojo, tiek ir į valstybės interesus. Pinigai, imami iš žmonių, turi atitikti jų mokesčines galimybes, neskurdinti ir smarkiai nepakenkti jų turtui. Todėl kiekvienas valstybėje gyvenantis žmogus turi mokėti mokesčius, nes naudojasi valstybės teikiamomis paslaugomis, o valstybė gaudama lėšas gali toliau teikiamas paslaugas finansuoti. Šiuo požiūriu teisingumo principas netgi vadinamas naudingumo principu. Taip pat teisingumo principas turi du aspektus – horizontalųjį ir vertikalųjį. Horizontalusis teisingumas aiškina, jog individai gaunantys vienodas pajamas (turintys lygias ekonomines galimybes mokėti mokesčius), būtų vienodai ir apmokestinami. Vertikalusis teisingumas pasireiškia tada, kai skirtingas galimybes turintys mokesčių mokėtojai, apmokestinami skirtingai.
- ✓ **Ekonominio efektyvumo principas.** Šis principas reikalauja, kad mokesčiai netrukdytų siekti ekonominių tikslų, (tokių kaip šalies ūkio stabilumo, jo augimo ir visiško užimtumo užtikrinimas), o skatintų šiuos tikslus pasiekti, neiškreiptų išteklių paskirstymo, nepakenktų individų darbingumui, o priešingai - jį skatintų. E.Buškevičiūtė (2006) teigia, kad apmokestinimas neturėtų mažinti minimalaus vartojimo, neigiamai veikti ekonomines motyvacijas. Reikia sudaryti tokias sąlygas, kurios skatintų pageidaujamas veiklos rūšis ir stabdytų tokias, kurios susijusios su dideliais socialiniais kaštais.
- ✓ **Administracinio paprastumo principas.** Šio principo esmė yra tokia, kad mokesčius surinkti turi būti paprasta, tai yra mokesčio ėmimas turi būti lengvai įgyvendinamas, nesukelti mokėtojams rūpesčių. Taip pat mokesčio ėmimo išlaidos turi būti minimalios ir sudaryti kuo mažesnę mokesčio dalį. Pažymėtini tokie šio principo aspektai: paprastumas, apibrėžtumas, pigumas ir patogumas mokėtojui. Taikant paprastumo principą, tai mokesčio mokėtojui mokesčių taisyklės neturi būti sudėtingos, sunkiai suprantamos, o atvirkščiai, suprantama pajamų apmokestinimo bazė, atitinkamų rodiklių skaičiavimo ir vertinimo tvarka. Mokesčių ėmimo kaštai turi būti minimalūs, t. y. mokesčių sistemos funkcionavimas visuomenei turi kaštuoti kuo pigiau. Vengtini tokie mokesčiai, kurie duoda mažas pajamas, o ėmimo kaštai dideli (Rakauskienė, 2006).

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

- ✓ *Mokestinių įplaukų produktyvumo ir elastingumo principo* esmė laiduoti pakankamas pajamas valstybės išlaidoms padengti (produktyvumas) ir sukurti tokią mokesčių sistemą, kuriai būdingas įplaukų elastingumas, t.y. kurioje, neįvedus naujų mokesčių ir nepadidinus esamų mokesčių tarifų, mokestinės įplaukos didėja sparčiau negu nacionalinės pajamos (Aleknevičienė, 2007).

Aptarus mokesčių sampratą, jų svarbą valstybei ir apmokestinimo principus tikslinga pereiti prie mokesčių klasifikavimo. Klasifikavimo pagrindu gali būti labai įvairūs kriterijai - tai mokesčių grupavimas pagal įvairius požymius: apmokestinimo objekto giminiškumą (pajamų ir pelno, socialinio draudimo, turto, prekių ir paslaugų ir t. t.), mokesčių ėmimo būdą (tiesioginiai ir netiesioginiai), tarifų pobūdį (proporcingi, progresyviniai, vienetiniai, regresiniai), pagal nustatymą, rinkimą ir įplaukų paskirstymą (valstybiniai, vietiniai). Pagal nustatymą, rinkimą ir įplaukų paskirstymą mokesčiai skirstomi į valstybinius ir vietinius. Valstybiniai mokesčiai mokami į valstybės išdą arba nebiudžetinius fondus, vietiniai – į savivaldybių išdus (mokesčių skirstymas pateikiamas 1 priede).

Pagal ėmimo būdą mokesčiai būna *tiesioginiai ir netiesioginiai*. Tiesioginiai mokesčiai taikomi tiesiogiai pajamoms ir turtui, kai mokėtojas, atsižvelgdamas į turimą apmokestinimo objektą, mokestį sumoka pats (Buškevičiūtė E., 2006). Tiesioginiams mokesčiams yra priskiriami: pajamų, turto, žemės, verslo, kapitalo, palikimo, bei kiti mokesčiai. Tuo tarpu netiesioginiams mokesčiams priskiriami mokesčiai už prekes ir paslaugas, kurie yra sumokami per prekės kainą, kartu įtraukiant ir jų tarifus, t.y. PVM, akcizai ir muitai. Į kitų netiesioginių mokesčių sudėtį įeina kiti vartojimo mokesčiai produktams ir paslaugoms (pvz., kelių, loterijų ir kt. mokesčiai) (Taxes in Europe database, 2011). Tačiau kiekvienoje Euro zonos šalyje netiesioginiai mokesčiai skiriasi arba kai kurie išvis netaikomi, todėl ir priskiriami kitiems mokesčiams (Zhu Z., 2006).

Taigi apibendrinant šį skyrelį galima teigti, kad mokesčiai yra pagrindinis valstybės pajamų formavimo būdas, kuris turi užtikrinti šalies ūkio augimą ir gyventojų gerovę. Mokesčių rinkimas ir žmonėms tenkanti mokesčių našta turi būti nustatyta remiantis apmokestinimo principais, kurie yra: teisingumo, ekonominio efektyvumo, administracinio paprastumo ir mokestinių įplaukų produktyvumo principas. Remiantis visais šiais principais mokesčiai turi būti renkami teisingai, t.y. pagal gyventojų galimybes, mokesčiai turi ne trukdyti siekti ekonominių tikslų, o atvirkščiai – skatinti jų vystymąsi. Taip pat mokesčių ėmimas turi būti lengvai įgyvendinamas, mokestinės prievolės atsiradimo ir vykdymo tvarka turi būti aiškiai apibrėžta. Mokesčiai gali būti įvairiai klasifikuojami, tačiau šio darbo tolimesnėje teorinėje dalyje plačiau nagrinėjami tik netiesioginiai mokesčiai.

1.2.Pagrindiniai netiesioginių mokesčių bruožai

Šiame skyrelyje pateikiami trijų pagrindinių netiesioginių mokesčių – *PVM, akcizų bei muitų* – esminiai bruožai, siekiant išskirti jų skirtumus, panašumus ir kt. Prieš pradėdant nagrinėti netiesioginių mokesčių aspektus, svarbu paminėti tai, kad ES siekia mokesčių harmonizavimo, o netiesioginių mokesčių derinimas yra vienas pagrindinių tikslų (Pukelienė V., 2008). Visa tai reikalinga, nes tokiu būdu siekiama suvienodinti konkurenciją tarp ES šalių partnerių ir dėl to reikia pašalinti mokesčių barjerus. Kita priežastis – norima pagreitinti integracijos procesus. Taip pat mokesčių harmonizavimas leidžia palyginti šalių vykdomą fiskalinę politiką. Galima išskirti ir pagrindinius skirtumus, lemiančius nevienodų netiesioginių mokesčių tarifų taikymą. Visų pirma, šie tarifai skiriasi dėl biudžeto deficito dydžio, perkamosios galios, socialinio-ekonominio išsivystymo (Štreimikienė, D. et al, 2006). Be to, kai kurios ES šalys netaiko lengvatinių tarifų (pvz., Slovakija netaiko lengvatinio PVM tarifo) ar apmokestinamos nevienodos prekių grupės. Zhu Z. (2006) išskyrė vieną pagrindinį vartojimo mokesčių bruožą, t.y. mokesčiai prekėms ir paslaugoms yra iš tų, kurie reikalauja didesnių žmogiškųjų išteklių juos renkant ir administruojant.

1.2.1. Pridėtinės vertės mokestis

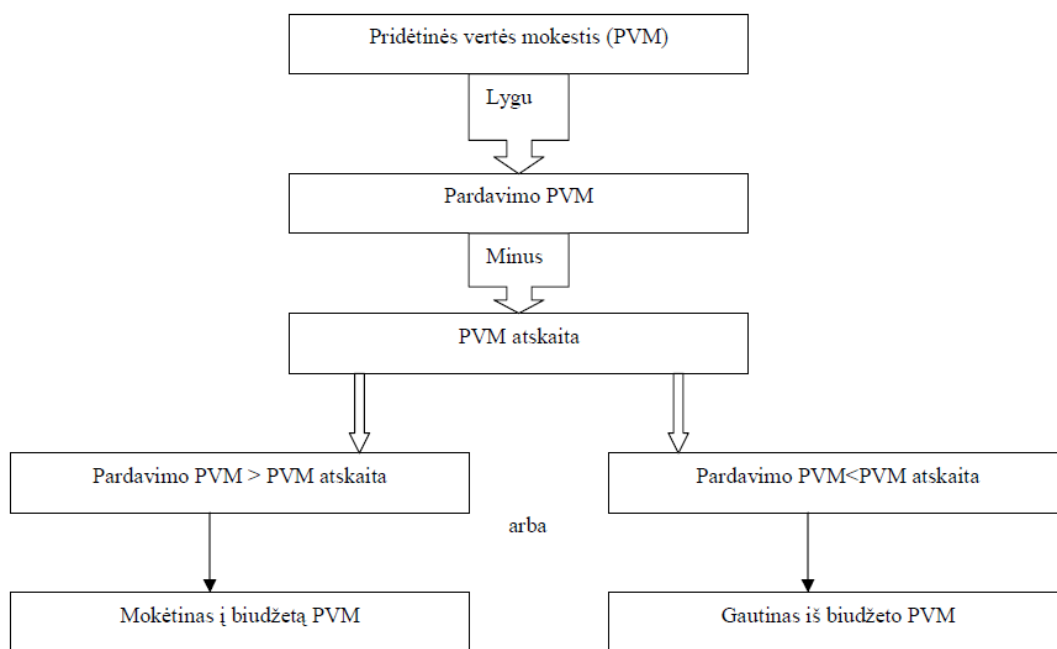
Kaip teigia P. Engstrom, B. Holmlund ir A. Kolm (2006) daugelyje pasaulio šalių mokesčių sistemas sudaro įvairūs mokesčiai, tačiau labiausiai paplitęs yra pridėtinės vertės mokestis (PVM). Valstybėje, kurioje yra įvestas šis mokestis, jį moka kiekvienas. Europos Sąjungoje (ES) pridėtinės vertės mokestis dabar suprantamas kaip bendrasis mokestis, taikomas iš esmės visai su prekių gamyba ir platinimu bei paslaugų teikimu susijusiai komercinei veiklai.

PVM (angl. Value Added Tax) išrado prancūzas M. Lore. 1954m., kuris aprašė šio mokesčio veikimo schemą ir pasiūlė jį įvesti vietoj apyvartos mokesčio, siekiant pašalinti jam būdingą vadinamąjį „kaskadinį efektą“ (mokesčio tarifas taikomas bendrajai prekės vertei, akumuliuotai visose ankstesnėse prekių judėjimo stadijose). Prancūzijoje galutinai PVM įvestas tik 1968 m. ir sparčiai paplito kitose šalyse. Vokietija tapo antrąja šalimi, kurioje įsigaliojo PVM (1963 m.). Kaip teigia Brochner (2007), prie šio mokesčio plitimo prisidėjo ir Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) 1967 m. balandžio mėnesį priimtos I ir III Direktyvos, pagal kurias EEB šalys PVM privalėjo įvesti kaip pagrindinį netiesioginį mokestį. 2006 metais priimta PVM direktyva, kurioje nurodyti reikalavimai, susiję su šiuo mokesčiu. Be to, yra įsteigtas PVM komitetas, sprendžiantis klausimus dėl PVM, šalims teikia rekomendacijas. Šiai nuomonei pritaria ir Keen, Smith (2006), jų teigimu pridėtinės vertės mokestis buvo gana greitai įgyvendintas ne tik Europos sąjungoje, bet ir daugelyje kitų šalių, bei tapo vienu pagrindiniu vartojimo mokesčiu. PVM greitai tapo svarbiu

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

fiskalinės politikos įrankiu, nes pagal savo prigimtį šis mokestis yra gana parankus instrumentas siekiant surinkti daugiau mokesčių pajamų į valstybės biudžetą.

Mello (2009) teigimu, pridėtinės vertės mokestis (PVM) apibrėžiamas kaip plačios bazės mokestis, kuriuo apmokestinama pridėtinė vertė, t. y. prekių ir paslaugų parduodamos ir perkamos vertės skirtumas įvairiose gamybos stadijose. PVM yra renkamas per kainų sistemą, t.y. įtraukiamas į prekių ar paslaugų kainą. Prekė (paslauga) apmokestinama pridėtinės vertės mokesčiu kiekvieno pirkimo - pardavimo sandorio metu, šį mokestį moka kiekviena gamybinio proceso grandis. PVM dydis nustatomas pagal vertę, pridėtą prie produkto atitinkamoje gamybinio proceso grandyje. Toliau pateikta principinė PVM veikimo (apskaičiavimo) schema (žr. 1 pav.).

1 pav. PVM apskaičiavimo tvarka

Šaltinis: Aleknavičienė, V. (2005), 102 p.

Pasaulio ekspertas mokesčių politikos klausimais iš JAV, Bruce Bartlett sako, kad žmogus su savo pajamomis gali elgtis dvejopai – jas taupyti arba vartoti. Kadangi besivystančiai šaliai žalinga apmokestinti ne tik verslininkystės pajamas, bet ir taupomas lėšas, tai belieka tiesiogiai apmokestinti vartojimą, ir čia geriausias būdas yra įvesti PVM. Vis dėlto tai nereiškia, kad šis mokestis neturi trūkumų ir kitų privalumų (žr. 1 lent.).

1 lentelė

PVM taikymo privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Mokestis turi plačią apmokestinimo bazę.	PVM įvedimas į praktiką yra sudėtingas procesas.
Nesudėtinga apmokestinti paslaugas.	Nėra paprasta valdyti didžiulius mokesčių pinigų srautus ir jų mokėtojus.
Galimybė surinkti daugiau mokesčių pajamų į valstybės biudžetą.	Šį mokestį gražinti iš biudžeto yra keblu ir dažnai tai susiję su juridinių ar fizinių asmenų veiklos apskaitos patikrinimu.
Nuo PVM atleidžiamos smulkios įmonės.	Įvedus PVM, dažnai nesumažinami, nepanaikinami

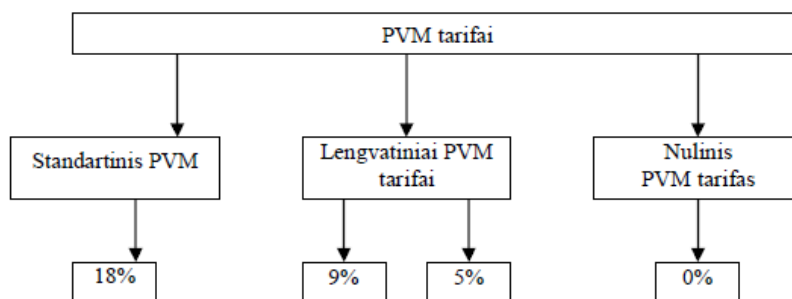
	kiti mokesčiai, todėl išauga prekių kainos.
Harmonizuotas PVM užtikrina nedviprasmišką pasienio mokesčių taikymą (t.y. tiksliai grąžinami mokesčiai eksportui ir tiksliai apibrėžiamas nediskriminacinis importo apmokestinimas).	Padidėja mokesčio našta. Nuo 1960 m. ES mokesčių našta padidėjo 50 proc., o tai labiausiai įtakojo PVM. Sunkiausia šio mokesčio našta teka mažas pajamas turintiems vartotojams.
Lengvas surinkimas.	Kai didinamas šio mokesčio tarifas, jis gali pakenkti ekonominiam vystymuisi.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Mello (2009), Buškevičiūtė E. (2006), Štreimikienė, D. et al (2006).

Kiekvienos šalies vyriausybė siekia gauti iš biudžetą kuo daugiau mokesčių pajamų, o PVM tam yra parankus. Šis mokestis turi plačią apmokestinimo bazę, nesudėtinga apmokestinti paslaugas, mokesčio veikimo mechanizmas trukdo išvengti apmokestinimo, lengva jį surinkti, ypač kai yra vienas tarifas, nors taip mano ir ne visi mokesčių ekspertai (Study on reduced VAT applied to goods and services in the Member States of the European Union, 2011). Crawford, Keen ir Smith (2008) teigia, kad šalys, kuriose imamas PVM, linkusios manyti, jog, norint turėti efektyvesnę ekonomiką, reikia teikti pirmenybę vartojimo mokesčiams, o ne pajamų mokesčiams. Didėsniai pajamų mokesčiai neskatina įmonių veiklos, o tai silpnina krašto ekonomiką. Vartojimo mokesčiai, priešingai, skatina šalies ekonomikos augimą.

Šio mokesčio surinkimą Lietuvoje kontroliuoja VMI, o už importuojamas prekes – muitinės (VMI, 2012). Dar vienas svarbus faktas, kad prekės yra apmokestinamos ten, kur jos vartojamos. Daugeliu atveju kyla neaiškumų ir dviprasmiškų situacijų, kai prekės yra eksportuojamos. Pavyzdžiui, eksportavus prekes, pardavėjams grąžinamas PVM, už kurį buvo sumokėję, ir uždedami tos šalies mokesčiai, kurioje parduodamos prekės (Buškevičiūtė E., 2006). Taip pat yra numatyta, kad PVM tarifas ES gali svyruoti ir nukrypti ne daugiau kaip 3 proc. punkto nuo pagrindinio mokesčio dydžio (Pukelienė V., 2008).

Walker (2006) teigia, kad PVM yra taikomas visose Europos Sąjungos valstybėse narėse, o taip pat ir daugumoje kitų užsienio valstybių. Įvairiose užsienio šalyse PVM tarifai labai skirtingi – tarifų skirtumai siekia 15 ir daugiau procentų.

2 pav. PVM tarifai

Šaltinis: Bendikienė, D., Janišauskienė, V. (2005). Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Lietuvoje ir Europos Sąjungos valstybėse. Socialiniai tyrimai. Nr. 1(5), p.36.

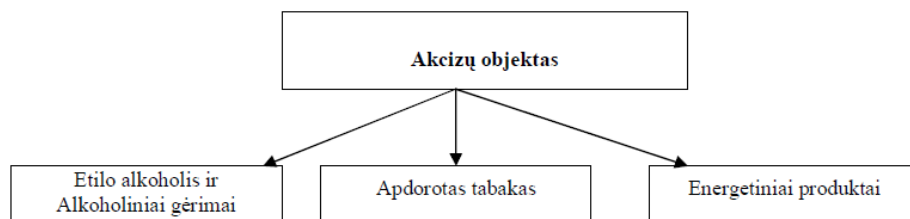
S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Toliau analizuojant PVM tarifus, būtina akcentuoti ir tai, kad kiekvienoje šalyje jo dydis ir taikymo lengvatos skiriasi. ES teisės aktuose yra nurodyta, kad įprastinis PVM tarifas negali būti mažesnis kaip 15proc., o sumažintas pasirenkamas tarifas turi būti ne mažesnis kaip 5 proc. Didžiausias (23 proc.) PVM tarifas 2010 metais buvo taikomas Suomijoje, Portugalijoje bei Graikijoje. Minimalus standartinis 15 proc. tarifas taikomas Liuksemburge bei Kipre (žr. 2 priedą). PVM tarifo vidurkis ES-27 2010 m. siekė 20,2 proc. Lengvatinis šio mokesčio tarifas daugelyje šalių taikomas knygoms, enciklopedijoms bei vaistams ir kt. Be to, kiekvienoje šalyje skiriasi ir registravimosi PVM mokėtoju limitas, t.y. suteiktų paslaugų ir parduotų prekių apyvarta per metus turi siekti tam tikrą nustatytą sumą, kuomet būtina užsiregistruoti PVM mokėtoju. Šiuo metu Lietuvoje apie 80 proc. PVM mokėtojų registruojasi savanoriškai. Nesavanoriškai prisiregistravusių PVM mokėtojų yra apie 6.000 (sudaro apie 20 proc. visų mokėtojų). Lietuvoje 2011 metais buvo priimtas nutarimas PVM mokėjimo ribą padidinti nuo 100.000 Lt iki 150.000 Lt. Šiuo atveju PVM skaičiuojamos nuo pajamų sumos, kuri viršija 150.000 Lt. Vienas iš pagrindinių tikslų, dėl ko nuspręsta padidinti PVM mokėjimo ribą, buvo siekis koncentruotis į didesnes PVM sumas mokačius asmenis, skatinti SVV bei sumažinti šešėlinę ekonomiką (VMI, 2012). Tuo tarpu Airijoje suteiktų paslaugų apyvarta per metus turi būti ne mažesnė kaip 37.500 Eur (~129.480 Lt), o parduodant prekes – 75.000 Eur (~258.960 Lt) (Taxes in Europe database, 2011).

Lyginant su kitomis pasaulio šalimis, tai Japonijoje vietoj PVM yra renkami „Vartojimo mokesčiai“. Vieni mažiausių PVM tarifų pasaulyje yra Irane (3 proc.), Tailande (7 proc.), Panamoje (7 proc.), Šveicarijoje (8 proc.) ir kt. Tuo tarpu standartinis PVM vidurkis pasauliniu mastu 2010 metais siekė 15,61 proc., o 2009 metais sudarė 15,41 proc. (TMF Group, 2012).

1.2.2.Akcizai

Vienas iš valstybės mokesčių sistemą sudarančių mokesčių yra akcizas – netiesioginis vienkartinis mokestis už tam tikras prekes. Netiesioginiu mokesčiu jis laikomas todėl, kad sudaro dalį apmokestinamos prekės kainos, tad į valstybės biudžetą patenka kaip tam tikra mokesčio mokėtojo gautų pajamų atskaita. Šalių praktika rodo, kad dažniausiai šis mokestis yra uždedamas tabakui, alkoholiui, naftai, cukrui (žr. 3 pav.).

3 pav. Akcizų objektas

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos Respublikos akcizų įstatymu.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Decoster A. et al (2009) atliktame tyrime teigiama, kad Jungtinėje Karalystėje labiausiai apmokestinamas alkoholis ir tabakas, kai tuo tarpu Belgijoje taikomi gerokai mažesni akcizo tarifai tabakui ir viešajam transportui (veikiausiai dėl mažesnio akcizo tarifo dyzeliniam kurui). Daugelyje užsienio šalių kai kurios prekės ar paslaugos yra apmokestinamos akcizo mokesčiu, kuris svarbus papildant nacionalinio biudžeto pajamas. Užsienio praktika rodo, kad akcizai dažniausiai nustatomi prekėms ar paslaugoms, kurių paklausa neelastinga (kaina didėja, o apmokestinamųjų objektų paklausos apimtis keičiasi mažai ar visai nesikeičia) (Štreimikienė D., et al, 2006). Akcizų mokesčius moka prekių, kurioms uždėti šie mokesčiai, gamintojai, importuotojai ir galiausiai pirkėjai. Akcizus surenka Valstybinė mokesčių inspekcija. Tai daro ne tik ji pati, o pasitelkusi įmones, kurios gamina ar prekiauja nurodytomis prekėmis. Parduodamos šias prekes įmonės iš minėtų prekių vartotojų surenka akcizo mokestį ir perveda jį į atitinkamą biudžetą.

Akcizo mokesčio mokėtojai (kurie perveda akcizą į biudžetą) yra:

- Akcizais apmokestinamų prekių sandėlių savininkai;
- Importuotojai;
- Kiti asmenys, įsigiję ar importavę prekes be akcizų, bet panaudoję jas kitiems tikslams, ar asmenys, LR akcizų įstatymo nustatytais atvejais pagaminę prekių ne akcizais apmokestinamų prekių sandėlyje (Akcizų mokestis Lietuvoje, 2014).

Taip pat mokslinėje literatūroje aiškinama, kad įvedant akcizų mokestį, siekiama papildyti ne tik valstybės biudžetą, bet ir apriboti kai kurių prekių vartojimą. Pagrindinis skirtumas tarp PVM ir akcizų yra tas, jog pastarasis mokestis nėra gražinamas.

Lietuvoje pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis akcizo mokestį, yra Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas. Nepriklausomoje Lietuvoje pirmoji šio įstatymo redakcija buvo priimta 1994 m., kuri galiojo iki 2002 m. vidurio. Vėliau, vienu svarbiausiu Lietuvos akcizų politiką lemiančiu veiksmu tapo sprendimas prisijungti prie ES (Akcizų mokestis Lietuvoje, 2014). Europos Sąjungoje apmokestinimo akcizais tvarka yra griežtai reglamentuojama, atsižvelgiant į tai, kad šis mokestis kaip vartojimo mokestis turi esminės įtakos kuriant vidaus rinką be sienų. Be to, dėl akcizų administravimo, tarifų ir kt. skirtumų daroma didelė įtaka konkurencijai (Pukelienė V., 2008). Nors ilgą laiką buvo ieškoma susitarimo dėl minimalaus akcizo mokesčio įvedimo produkto vienetui, vis dėlto šalys priėmė šį sprendimą. Svarbiausias dokumentas, reglamentuojantis akcizų apmokestinimo sistemą, yra Tarybos direktyva 92/12/EEB dėl bendrųjų procedūrų, susijusių su produktų apmokestinimu akcizais bei dėl tokių produktų laikymo, judėjimo ir kontrolės (European Commission, 2010a). Taip pat svarbu pabrėžti, jog kaip ir PVM atveju ES taikomas harmonizuotas akcizo mokestis. ES Tarybos direktyvoje yra nurodyti minimalūs akcizo mokesčių tarifai. Minimalūs alkoholio tarifai pateikiami 2 lentelėje, kurie taikomi Europos bendrijos šalims.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Atsižvelgiant į tai kiekviena valstybė nustato akcizo tarifą, viršijančią nustatytą normą. Kiti pagrindiniai akcizo mokesčių tarifai pateikiami šio darbo 3 priede.

2 lentelė

Minimalus alkoholio tarifas

Gaminių kategorija	Minimalus tarifas, išreikštas Eur 100 l/alkoholio laipsniui	Minimalus tarifas, išreikštas eurai vienam l gaminio, turinčio tiek laipsnių, kokio stiprumo jis dažniausiai parduodamas
Vynas	0	Vynas (12°) 0
Alus	1,87	Alus (5°) 0,1
Fermentuoti gėrimai, išskyrus vyną ir alų (pvz., obuolių ir kriaušių sidras)	0	Sidras (5°) 0
Tarpiniai gaminiai (pvz., spirituoti vynai - portveinai, cheresai ir kt. iki 22° alkoholio)	2,5	Tarpiniai gaminiai (18°) 0,45
Etilo alkoholis ir spiritiniai gėrimai	5,5	Spiritiniai gėrimai (40°) 2,2

Šaltinis: Vmi.lt.

Lietuvą palyginus su Euro zonos šalių grupe, galima teigti, kad joje taikomi pagrindiniai netiesioginių mokesčių tarifai nėra patys didžiausi. Pavyzdžiui, didžiausi akcizų tarifai, kurie yra taikomi cigaretėms, bešviniam benzinui, alkoholiniams gėrimams, 2009-2010 metais buvo užfiksuoti Belgijoje, Suomijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje (žr. 3 priedą). Svarbu paminėti, kad apie pusę Lietuvoje taikomų akcizų tarifų yra didesni už ES nustatytus minimalius tarifus, tačiau kaip minėta anksčiau jie nėra tokie dideli kaip kitų ES šalių. Akcizo mokesčių tarifai įvardintu laikotarpiu didėjo ne tik Lietuvoje, bet ir Euro zonoje.

Tačiau viena iš ryškiausių problemų, susijusių su akcizais, yra kontrabanda, ypač ten, kur mokestis yra didelis kaip kainos procentas ir kur mokesčio lygis stipriai skiriasi nuo kaimyninių valstybių. Viena iš galimų išeičių būtų apmokestinti akcizo mokesčiu atsižvelgiant į kilmės pagrindą, su kliringo mechanizmu, perskirstančiu mokestinę našta paskyrimo vietos pagrindu (Thuronyi V., 2003.) Dideli kontrabandos mastai yra ir ES, todėl valstybės narės turėtų pripažinti, jog tai lemia daugiausiai skirtingas akcizo tarifų taikymas. Todėl šalys turėtų imtis papildomų priemonių kovojant su tokia nusikalstama veikla, kuri dažniausiai tiesiogiai paliečia tas valstybes nares, kurios yra pasirinkusios aukštesnius mokesčių tarifus. Kaip vienas iš pavyzdžių gali būti pateikiamas Švedijos atvejis. Dėl šioje valstybėje taikomų aukštų tarifų alkoholiniams gėrimams, nemaža dalis šios valstybės piliečių yra linkę juos įsigyti kaimyninėje Vokietijoje, kur dėl mažesnių tarifų, prekių kaina yra žymiai mažesnė. Dar vienas atvejis galėtų būti traktuojamas kaip tinkamas pavyzdys – pastebimas didelis pirkėjų judėjimas iš Prancūzijos į Italiją, įsigyjant tokias prekes kaip alkoholiniai gėrimai ir tabako produktai.

1.2.3.Muitai

Muitai – tai dar viena netiesioginių mokesčių rūšis. Jie priskiriami prie vienu seniausių mokesčių rūšių ir buvo vieni iš pagrindinių pajamų šaltinių valstybėse, netaikančiose pridėtinės vertės mokesčio. Šie mokesčiai buvo pradėti taikyti jau senovės Egipte, Romos imperijoje, Graikijoje. Tačiau dabar, jau taikant pridėtinės vertės mokestį, muitai tapo svarbesni prekybos reguliavimui. Kaip bebūtų muitai išlieka svarbūs procedūrine prasme, kadangi muitinės surenka pridėtinės vertės mokestį ir akcizus, taikomus importuojamoms prekėms, pasienyje. (Bittker & Lokken Hogg et. Al., 2002).

Muitai yra surenkami kitų institucijų, nei tų, kurios yra atsakingos už vidaus pajamas, tai pat taikomi atskiri muitų teisės aktai, kuriais nustatoma pati procedūra, kuri koncentruojasi į fizinį prekių patekimą į valstybę. Muitai gali sudaryti tiek importo mokestį, tiek eksporto, pastarąjį taikant tam tikriems produktams (Thuronyi V. 2003). Kalbant apie Europos Sąjungą, muitai yra labiau harmonizuoti nei PVM, dabartinis reglamentavimas yra nustatytas Tarybos reglamentu, nustatančiu Bendrijos muitinės kodeksą, priešingai nei PVM, kuris yra reglamentuojamas direktyvomis. Taip pat muitais apmokestinamos per valstybės sieną vežamos prekės ar asmeninio vartojimo daiktai. Lietuvos Ūkio ministerijos tinklalapyje pateikiama informacija apie ES muitų tarifus (LR Ūkio ministerija, 2012). Pastarieji skirstomi į dvidešimt vieną grupę, atsižvelgiant į gaminio sudėtį ir paskirtį. Tokiu būdu yra gaunama didesnė nauda palyginus su tuo, jei tarp ES šalių būtų taikomi muitų tarifai. Mokslinėje literatūroje išskiriamos kelios muitų rūšys (žr. 3 lent.).

3 lentelė

Skirtingų muitų rūšių taikymas

Muito rūšis	Muito taikymas
Bendrieji	Taikomi siekiant reguliuoti importo apimtį ir surinkti į valstybės biudžetą daugiau pajamų.
Specialieji	Dažniausiai taikomi kaip atsakomasis veiksmas kitai šaliai.
Antidempingo	Taikomi importuojamoms prekėms, kurių kainos eksportuojančioje valstybėje yra didesnės nei šalyje prašomos, ir patiriama materialinė žala bei kyla grėsmė šalies vietinei pramonei.
Kompensaciniai	Uždedami importuojamoms prekėms, kurių gamybai ar eksportui naudota užsienio valstybės subsidija ir gali būti padaryta žala šalies interesams.
Protekciniai	Taikomi importuojamoms prekėms, kurių gamybą norima plėsti vietoje, bet dėl jų importo vietiniai gamintojai patiria juos žlugdančią užsienio įmonių konkurenciją.

Šaltinis: Buškevičiūtė E. (2006), Bernatonytė D. (2007)

Taip pat yra muitų rūšys pagal apskaičiavimo metodą ir jie gali būti: specifiniai muitai (nustatomi kaip fiksuota pinigų suma, tenkanti natūriniam prekės matavimo vienetui), vertybiniai muitai (nustatomi kaip fiksuotas procentas nuo prekės muitinės vertės), mišrieji muitai (kai specifiniai muitai derinami su vertybiniais muitais).

Vis dėlto muitų mokesčiai vertinami daugiau neigiamai nei teigiamai, nes jie lemia didesnės mokesčių naštos dalies, tenkančios žemas pajamas gaunantiems gyventojams, augimą. Taip yra todėl, kad įsigydami būtinas prekes vartotojai turi skirti didesnę savo pajamų dalį, nes muitai

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

padidina importuojamų prekių kainas vidaus rinkoje (European Commission, 2010a). Vis dėlto ES šalys prekiaudamos tarpusavyje nenaudoja muitų, tačiau remiantis bendrosios prekybos politika trečiųjų šalių atžvilgiu yra taikomi bendri prekybos politikos (BPP) instrumentai. Muitų tarifai priskiriami vienam iš BPP instrumentų.

Kiekvienos šalies atveju skiriasi netiesioginių mokesčių tarifų dydis, lengvatų taikymas, atleidimas nuo šių mokesčių. Šie skirtumai atsiranda pagrinde dėl šalių biudžeto deficito dydžio, perkamosios galios ir kt. Taip pat ES šalių kontekste siekiama suvienodinti netiesioginių mokesčių tarifus tikslu padidinti konkurencingumą ir pagreitinti šalies integracijos procesus. Vienas pagrindinių skirtumų lyginant akcizus ir muitus su PVM, yra tas jog pastarasis mokeskis gali būti gražinamas. Pagrindiniai nagrinėjamų mokesčių aspektai kaip ir tiesioginių mokesčių, yra jų taikymas, administravimas ir reglamentavimas.

1.3. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikis šalies biudžeto pajamoms

Netiesioginiai mokesčiai yra patikimas biudžeto pajamų šaltinis (Buškevičiūtė E., 2006). Antra vertus, jų didinimas turėtų sumažinti ir valstybės skolinimąsi ateityje, tačiau ši taisyklė galioja ne visoms šalims (European Commission, 2010b). Kita vertus, daugelio valstybių patirtis rodo, kad taikant mažesnius mokesčių tarifus, į biudžetą surenkama daugiau pajamų iš mokesčių (Schneider F. ir Feld L. P., 2010).

Remiantis Europos komisijos išvadomis, daugelis ES narių nepriklausomai nuo to, ar jos priklauso Euro zonai ar ne, siekdamos sumažinti didžiulius biudžeto deficitus, daugiausia dėmesio skyrė netiesioginių mokesčių tarifų didinimui (European Commission, 2010a). Prasidėjus pasaulinei finansų krizei tai tapo pagrindiniu instrumentu kovojant su biudžeto deficito problema, nes netiesioginių mokesčių yra surenkama daugiau ir greičiau palyginus su kitais. Portugalija, Ispanija ir Graikija 2009 metais, tikslu sumažinti biudžeto deficitą iš karto net keliais procentais padidino netiesioginių mokesčių tarifus (European Commission, 2010b).

Lietuvos atveju į valstybės biudžetą 2009 metais buvo surinkta 2,296 mlrd. Lt mažiau nei 2008 metais (LR finansų ministerija, 2010). Tame pačiame šaltinyje nurodyta, jog tam įtakos turėjo pasaulinė finansų krizė, PVM tarifo padidėjimas nuo 18 proc. iki 19 proc., o vėliau ir iki 21 proc. ir kt. Dėl šios priežasties pradėjo sparčiau didėti šešėlinės ekonomikos mastai (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2010).

Europos komisijos duomenimis (2010b), PVM tarifas 2009 metais Euro zonoje nedidėjo, tačiau dėl pasaulinės finansų krizės šių mokesčių buvo surinkta mažiau (apytiksliai 5,95 mlrd. Eur). Pagal naujausius duomenis, Euro zonoje PVM tarifai nuo 2011 metų padidėjo Portugalijoje, Graikijoje, Slovakijoje, o Airijoje planuojama padidinti 2013 ir 2014 metais. Prognozuojama, jog šioje šalyje 1

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

proc. padidintas PVM tarifas per metus į biudžetą turėtų pritraukti apie 310 mln. Eur (TMF Group, 2011).

Taip pat Lietuvos rinkos instituto (2010) ekspertų vertinimu antra vieta pagal šešėlinės ekonomikos dydį tenka prekių ir paslaugų teikimui nesumokant mokesčių, ekonominės veiklos slėpimui. Ši šešėlio dalis sudaro ketvirtadalį visos šešėlinės ekonomikos. Vis dėlto tyrime nebuvo atskleista, kokią šešėlinės ekonomikos dalį sudaro būtent netiesioginių mokesčių vengimas.

Su PVM grobstymu susiduria ne tik Lietuva. ES šalys taip pat kenčia dėl mokesčių slėpimo. ES dėl PVM grobstymo 2007 metais neteko apie 200 mlrd. Eur (sudarė 2 proc. BVP). Vien Vokietija į išdą negauna apie 15 mlrd. Eur per metus. Žala yra didelė ir dėl to nukenčia ne tik valstybė, bet ir verslas, nes gali sumažėti jam teikiamų subsidijų apimtys ir tai gali lemti, jog bus sukuriama mažiau darbo vietų (European Commission, 2010a). Lietuvoje žala valstybei svyruoja nuo 0,5 iki 1 mlrd. Lt. Vis dažniau pasitaiko atvejų, kai muzikantai, aktoriai, kiti kūrėjai nemoka PVM, kai jų pajamos per metus viršija 150.000 Lt. PVM skaičiuojamos nuo pajamų sumos, kuri viršija 150.000 Lt. ES mokesčių ir audito komisaras A. Šemeta 2011 metais pateikė pasiūlymą suvienodinti PVM sistemą, tikslu užkirsti kelią PVM grobstymui, padidinti konkurencingumą bei kovoti su finansų krize (ELTA, 2011).

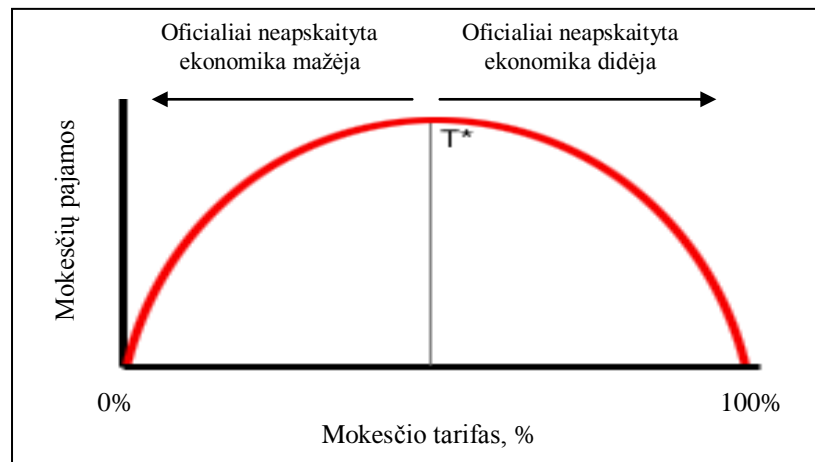
Kitaip vartojimo mokesčių grobstymą vertina Watrin C. ir Ullmann (2008). Anot jų, vartojimo mokesčių vengimas yra mažai tikėtinas. Tokios pozicijos laikosi ir Chang K. Y. et al (2010), nes jų straipsnyje buvo nurodoma, kad kyla mažiau problemų, susijusių su netiesioginių mokesčių mokėjimo vengimu. Taip yra todėl, nes galimybės išvengti šio mokesčio yra mažos.

Jei sparčiai auga valstybės išlaidos mokesčių administravimui, tai reiškia, kad mokesčių sistema darosi sudėtingesnė (arba mokesčių administratorius nedirba efektyviai). Jei įmonės išleidžia daugiau išteklių sumokėti mokesčius, tai irgi rodo, kad mokesčių sistema darosi sudėtingesnė, o netiesioginė mokesčių našta – didėja (Buškevičiūtė, E., 2006).

Didžiausias 22 proc. PVM tarifas Euro zonoje 2009 metais buvo taikytas Suomijoje, kiek mažesnis Airijoje ir Belgijoje. Nors pastarųjų šalių PVM tarifai yra santykinai dideli, tačiau tai dar nereiškia, jog į biudžetą jos surenka daugiau mokesčių pajamų. Kadangi akcizų tarifai 2009 metais buvo padidinti Graikijoje, Airijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje bei Portugalijoje, todėl 2009 metus palyginus su 2008 metais šių mokesčių į biudžetą buvo surinkta 4,21 proc. mažiau (European Commission, 2010a). Laisvosios rinkos audito ataskaitoje (2010) yra teigiama, jog akcizų tarifai Lietuvoje buvo padidinti beveik visiems akcizų objektams per 2008-2009 metus. Būtent dėl to į Lietuvos biudžetą 2009 metais buvo surinkta 10,7 mln. Lt mažiau nei planuota.

Į valstybių biudžetus yra surenkama vos keli procentai mokesčių iš visų netiesioginių mokesčių (European Commission, 2010b). Dėl šios priežasties manytina, jog jų tarifų pasikeitimas neturėtų reikšmingai paveikti makroekonominių rodiklių dinamikos.

Analizuojant netiesioginių mokesčių įtaką biudžeto pajamoms, tikslinga pateikti Lafero kreivės teorijos koncepciją. Šioje teorijoje atsispindi santykis tarp surinktų mokesčių pajamų ir mokesčių tarifo dydžio (žr. 4 pav.).

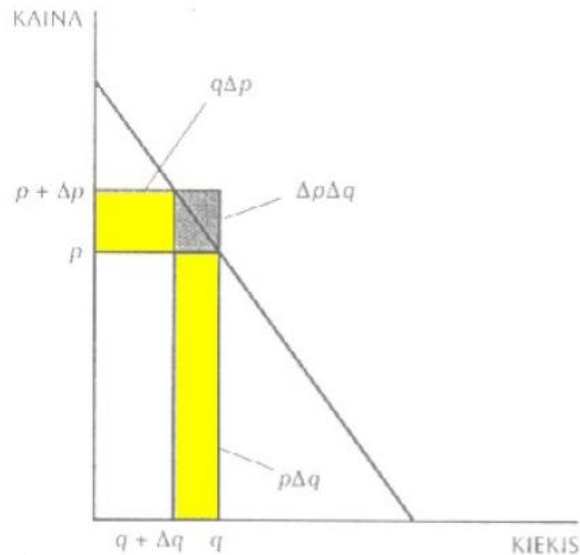

4 pav. Lafero kreivė ir oficialiai nepaskaitoma ekonomika
Šaltinis: Startinė G., Trimonis K. (2009).

Jeigu mokesčių tarifas (t) lygus nuliui, tai ir mokestinės pajamos (T) lygios nuliui. Jeigu mokesčių tarifas yra 100%, mokestinės pajamos vis vien lygios nuliui, nes dideli mokesčiai nėra paskata dirbti. Taigi peršasi išvada, kad Vyriausybė, nustačiusi didelius mokesčių tarifus, iš mokesčių gali gauti mažesnes pajamas nei esant mažiems mokesčių tarifams.

Kreivės maksimumo taškas (T^*) rodo, kad esant tam tikram mokesčio tarifui, surenkama daugiausia mokestinių pajamų. Krumplytė J. (2009) analizuodama šešėlinės ekonomikos veiksnius ir priežastis pateikia, kad esant santykinai didelei mokesčių naštai, šešėlinės ekonomikos mastai turi tendenciją didėti. Dėl šios priežasties mažėja į šalies biudžetą surenkamų mokestinių pajamų. Taip pat Sharpe M. E. (2007) nurodo, jog surenkamų pajamų iš mokesčių sumažėjimas būtent dėl padidėjusių tarifų atspindi oficialiai apskaitomos ekonomikos lėtėjimą ir kartu atskleidžiama ekonomikos dalyvių nepasitenkinimo aukštais mokesčių tarifais pasekmė. Vadinasi, siekiant didesnių biudžeto pajamų, gaunamų iš mokesčių, derėtų taikyti tokią privataus ir viešojo verslo įmonių „teisingo“ apmokestinimo skalę, kurios kraštinė riba sutaptų su mokesčio dydžiu, turinčiu maksimalų gamybos ir komercijos plėtotę stimuliuojantį efektą (Krumplytė J., 2009).

Taip pat valstybės surinktų mokestinių pajamų apimčiai įtakos turi elastingumas. Kaip teigia R. Varian (2004), pajamos yra tiesiog prekių kainos ir parduotų prekių kiekio sandauga. Jei prekių kaina kyla, tai parduotas kiekis mažėja. Todėl pajamos gali ir didėti, ir mažėti. Pajamų didėjimas ar mažėjimas priklauso nuo to, kiek paklausa yra jautri kainos pokyčiui. Jei, pakilus kainai, paklausa labai sumažėja, tai pajamos sumažės. Jei, padidėjus kainai, paklausa sumažėja nedaug, tai pajamos išaugs. Taigi pajamų pokyčio kryptis yra susijusi su paklausos elastingumu. Geometriškai tai pavaizduota 5 paveiksle.

5 pav. Kaip keičiasi pajamos kintant kainoms.

Šaltinis: H.Varian, 2004.

Taigi pajamos yra tiesiog stačiakampio plotas: kaina padauginta iš kiekio. Kai kaina padidėja, pridėjame stačiakampio plotą, apytikriai lygų $q \Delta p$, kuris yra virš pajamų stačiakampio, tačiau atimame plotą, apytiksliai lygų $p \Delta q$, pajamų stačiakampio šone. Kai pokyčiai maži, tai tiksliai atitinka anksčiau išvestą išraišką. (Likusioji dalis $\Delta p \Delta q$ yra mažas plotas prie pajamų stačiakampio kampo, kuris yra labai mažas palyginti su kitais dydžiais) (H.Varian, 2004). Pajamos didėja, kai kaina didėja, jei absoliutusias paklausos elastingumo didumas už 1 yra mažesnis. Pajamos mažėja, kai kaina didėja, jei absoliutusias paklausos elastingumo didumas už 1 yra didesnis.

Apibendrinant galima teigti, kad netiesioginių mokesčių tarifų kaita daro didelį poveikį valstybės biudžetui ir kartu visai ekonomikai. Taip pat sprendžiant netiesioginių mokesčių tarifų keitimo klausimą, svarbu vadovautis Lafero kreivės teorine koncepcija, prekių ar paslaugų paklausos elastingumu. Šalių patirtis rodo, jog pasaulinės finansų krizės metu daugelis jų buvo linkusios didinti netiesioginių mokesčių tarifus siekiant sumažinti biudžeto deficitą, tačiau tai nereiškė, kad buvo surinkta daugiau pajamų. Be to, didesni netiesioginių mokesčių tarifai skatina šešėlinę ekonomiką, dėl ko nukenčia šalies biudžetas, gali būti sutrikdytas efektyvus valstybės funkcijų vykdymas.

1.4. Netiesioginių mokesčių poveikis šalies šešėlinei ekonomikai

Pats terminas šešėlinė ekonomika yra susijęs su kitais terminais, pavyzdžiui, tokiais - pagrindinė ekonomika, neoficiali ekonomika, neformali ekonomika, paslėpta ekonomika, neapskaitoma ekonomika, paralelinė ekonomika, pilkoji ekonomika, juodoji ekonomika. J. B. Rosser (2006) teigimu, pirmiausia buvo pradėti naudoti terminai juodoji ekonomika ir juodasis

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

darbas, kurie 8-ojo dešimtmečio literatūroje minimi italų (it. nero lavoro) ir vokiečių (vok. schwarzarbeit) kalbomis. Mokslinėje literatūroje nėra vieningo šešėlinės ekonomikos apibrėžimo, bet kaip teigia Snieška (2005), šešėlinė ekonomika – tai sukurta, bet oficialių valstybės institucijų neapskaičiuota vertė kuri ne tik sumažina BVP apimtį, bet ir lemia tai, jog nesumokami mokesčiai, todėl skurdinamas šalies biudžetas.

Mokslinėje literatūroje pateikiama daugybė priežasčių, lemiančių šešėlinės ekonomikos atsiradimą ir skatinančių jos plitimą. Svarbiausi ir dažniausiai cituojami šešėlinės ekonomikos veiksniai yra:

- mokesčių ir socialinio draudimo įmokų našta ir jos didėjimas;
- pernelyg griežtas (arba nepakankamas) oficialios ekonomikos reguliavimas;
- maksimalios savaitės darbo laiko trukmės sumažinimas, ankstyvesnis išėjimas į pensiją, augantis nedarbo lygis;
- aukštas korupcijos lygis valstybės sektoriuje.

Iš visų išvardintų šešėlinės ekonomikos veiksnių, šiame darbe yra svarbiausia mokesčių našta, todėl ji trumpai bus aptariama. Daugelis autorių (Scheider, Enste, Fleming, Roman ir k.) didėjančią mokesčių bei socialinės apsaugos įmokų našta išskiria kaip svarbiausius šešėlinę ekonomiką įtakančius veiksnius. Kadangi mokesčiai įtakoja darbo – laisvalaikio pasirinkimą, taip pat skatina darbo jėgos pasiūlą šešėlinėje ekonomikoje (neapmokestintas ekonomikos sektorius), todėl tokie pasirinkimai, kurie iškreipia rinką, labai domina ekonomistus. Oficialioje ekonomikoje egzistuoja pakankamai nemaži skirtumai tarp darbo užmokesčio prieš ir po mokesčių, todėl atsiranda paskata dirbti šešėliniame sektoriuje, kuriame šio skirtumo galima išvengti. Šis skirtumas labiausiai priklauso nuo socialinės apsaugos sistemos ir mokesčių naštos, todėl tai yra pagrindiniai veiksniai sąlygojantys šešėlinės ekonomikos egzistavimą ir didėjimą (Schneider, Enste 2000).

Lietuvoje šešėlinė ekonomika sudaro apie penktadalį visos ekonomikos. Nemažėjančius šešėlinės ekonomikos rodiklius lemia *mokesčių našta*, mokesčių politikos nenuoseklumas ir nenuspėjamumas. „Dėl nepakeliamų mokesčių šešėlinės ekonomikos dalis Lietuvos ekonomikoje auga, o sąžiningi verslininkai ir gyventojai priversti mokėti mokesčius ne tik už save, bet ir už šešėlinio verslo atstovus“, tokią išvadą pateikia Lietuvos pramonininkų konfederacijos atliktas tyrimas "Mokesčių našta Lietuvoje 1995-2002 metais".

Schneider (2000), tyrinėjo tiesioginių ir netiesioginių mokesčių įtaka šešėlinei ekonomikai. Tyrimai buvo atliekami Austrijos bei Skandinavijos valstybėse. Austrijos valstybės atveju, Schneider sudarė valiutos paklausos funkciją (currency demand function, ši funkcija yra naudojama siekiant įvertinti šešėlinės ekonomikos dydį šalyje, aut. past) , į ją įtraukdamas keturis kintamuosius: tiesioginius ir netiesioginius mokesčius, mokesčių sistemos sudėtingumą bei valstybinio reguliavimo stiprumą. Tiesioginių mokesčių našta (įskaitant įmokas socialiniai

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

apsaugai), reguliavimo intensyvumas bei mokesčių sistemos sudėtingumas turėjo didžiausios įtakos valiutos paklausos funkcijai. Panašūs rezultatai buvo gauti nagrinėjant Danijos, Norvegijos bei Švedijos atvejus (Schneider, 2000). Visose trijose valstybėse mokesčių kintamieji (vidutinė tiesioginių mokesčių norma, vidutinė bendrųjų (tiesioginių ir netiesioginių) mokesčių norma bei ribinė mokesčių norma) turėjo teigiamos įtakos valiutos paklausos funkcijai ir buvo statistiškai reikšmingi.

Laukaičio ir Navicko (2003) teigimu šešėlinės ekonomikos poveikis yra:

- Iškreipta konkurencija tarp legalaus ir nelegalaus verslo (legalaus verslo kaštai dėl mokesčių gerokai didesni, o galimybė konkuruoti – mažesnė);
- Nuolatinis lėšų trūkumas valstybės biudžete (šešėlyje veikiantis verslas nemoka pinigų bendravalstybinėms reikmėms);
- Neigiamas visuomenės požiūris į valdžios institucijas (dėl klestinčios korupcijos);
- Iškreipti ekonominiai šalies rodikliai (dėl to sudėtinga planuoti valstybės ekonominę raidą ir spręsti iškilusias problemas makroekonominio lygiu).

Išanalizavus mokslinę literatūrą pastebima, kad didžiausią poveikį šešėlinei ekonomikai daro mokesčių našta, tačiau nereikia pamiršti, kad prie šešėlinės ekonomikos mastų prisideda ir kiti veiksniai, tokie kaip korupcija, per griežtas ekonomikos reguliavimas ir pan. Kaip netiesioginiai mokesčiai (PVM, akcizai ir muitai) įtakoja šešėlinę ekonomiką yra aptariama 1.5.1 – 1.5.3 skyreliuose, nes ten yra aptariamas bendras visų trijų netiesioginių mokesčių poveikis ekonomikai.

1.5. Netiesioginių mokesčių poveikio makroekonominiams rodikliams vertinimas

Netiesioginių mokesčių tarifų didinimo poveikis ekonomikai. Yra nustatyta, jog PVM arba akcizų tarifų didinimas iš karto keliais procentais dar labiau paspartina BVP augimo tempų mažėjimą (European Commission, 2010a). Netiesioginių mokesčių tarifai 2009 metais buvo padidinti keliose Euro zonos šalyse (Graikijoje, Airijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje, Portugalijoje) ir Lietuvoje. Taip pat išvardintų šalių BVP augimo tempų sumažėjimas 2009 metais buvo didesnis negu kitose likusiose šalyse, kurios nepadidino netiesioginių mokesčių tarifų. Vadinasi, galima teigti, jog viena iš priežasčių, kuri daro įtaką BVP augimo tempų mažėjimui yra netiesioginių mokesčių tarifų didinimas. Tai patvirtina ir Europos komisijos išvados 2010 metais. (European Commission, 2010a).

Dar vienas svarbus faktas, kurį reikia paminėti, yra tas, kad padidinus akcizų tarifus, gali padidėti ir vartojamų prekių ar teikiamų paslaugų savikaina (Buškevičiūtė E., 2006). Dėl šios priežasties dauguma vartojimo prekių brangsta. Tai viena iš priežasčių, lemiančių daugumos vartojimo prekių ar teikiamų paslaugų brangimą. Galima daryti išvadą, kad kartu mažėja ir

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

eksportuojamų prekių konkurencingumas, jei importuotojo šalyje yra taikomi mažesni netiesioginių mokesčių tarifai. Netiesioginių mokesčių tarifų didinimas taip pat skatintų daugiau pirkti importuojamų prekių, mažintų eksportuojamų prekių konkurencingumą užsienio rinkose, jei tai sąlygoja infliacijos lygio didėjimą. Blanchard O. ir Milesi-Ferretti G. (2009) užsienio prekybos konkurencingumui matuoti empirinėje analizėje rekomenduoja taikyti užsienio prekybos atvirumo rodiklį, kuris apskaičiuojamas kaip eksportuojamų prekių ir paslaugų santykis su šalies BVP.

Kadir J. A. et al (2008) atliko tyrimą, kuriame siekė atsakyti į klausimą, kaip netiesioginių mokesčių tarifų pokyčiai sąlygojo ekonomikos augimą Malaizijoje 2000-2008 metų laikotarpiu. Tyrime buvo pasitelkta daugialypė regresinė analizė ir Granger priežastingumo testas. Sudarytas regresijos modelis paaiškino 56,89 proc. nepriklausomų kintamųjų variacijos. Nustatyta, kad esant 10 proc. reikšmingumo lygmeniui (90 proc. tikimybei) 1proc. sumažintas pardavimų mokestis, BNP padidina 5,91 proc. (žmonės pasirengę daugiau išleisti nei taupyti). Taip pat remiantis OECD (2006) atliktu tyrimu, kuriame dalyvavo 15 ES valstybių, didesnė surenkamų netiesioginių mokesčių dalis per pastaruosius dešimtmečius sąlygojo greitesnį šalių ekonomikos augimą.

Esant didesniems netiesioginių mokesčių tarifams, žmonės išleidžia daugiau perkant prekes ar paslaugas, todėl jiems lieka mažiau pinigų. Tai reiškia, kad jie neperka prekių, kurias galbūt pirktų, jei turėtų daugiau pinigų, arba dalį pinigų būtų skyrę taupymui. Kai valstybė už surinktus pinigus perka tam tikras prekes ar paslaugas, ji skatina tų prekių gamybą ir nukreipia ekonomikos išteklius (darbo jėgą, žaliavas ir kt.) į ūkio sritis, kurios, jei ne valstybės įsikišimas, gal net nebūtų susikūrusios (Štreimikienė, D., et al, 2006).

Netiesioginių mokesčių naštos poveikis ekonomikai. Didesnė netiesioginių mokesčių našta gali neigiamai paveikti tiesioginių užsienio investicijų srautus (Kadir J. A. et al, 2008). Galima teigti, kad tai ne tik sumažins investuotojų pritraukimą, bet ir padidins jų pasitraukimą, taip pat bus mažesnis polinkis reinvestuoti toje šalyje. Pavyzdžiui, investuojama į transporto paslaugas teikiančią įmonę ir tarkime padidinamas akcizo tarifas dyzeliniam kurui. Tokiu atveju teikiamų paslaugų savikaina turi tendenciją didėti, kas gali sąlygoti ir teikiamų paslaugų vartotojams brangimą. Tokia situacija turi įtakos paklausai. Jeigu ji mažėja, tai kartu mažėja įmonės veiklos rezultatai. Tikėtina, jog blogėjant įmonės finansinei būklei, mažės ir darbuotojų skaičius. Rezultate į valstybės biudžetą gali būti pritraukta mažiau mokestinių pajamų (su darbo santykiais susijusių mokesčių, pelno, dividendų ir kitų tiesioginių mokesčių). Taip pat TUI mažėjimas gali lemti realaus BVP augimo tempų lėtėjimą. Darytina prielaida, jog dėl šios priežasties gali mažėti sukuriamų naujų darbo vietų.

Tokie autoriai kaip Lutzenberger T. (2010), Samuelson R. J., (2010), Kadir J. A. et al (2008) bei tarptautinių institucijų (t.y., European Commission, 2010a; OECD, 2006) atliktuose tyrimuose nurodoma, jog netiesioginių mokesčių naštos didėjimas turi neigiamos įtakos BVP augimo

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

tempams. Ši tendencija išryškėja, kai šalys nusprendžia iš karto keliais procentais padidinti netiesioginių mokesčių tarifus, dėl kurių padidinimo padidėja ir mokestinė našta. Jei šalyje sukuriama mažesnis BVP, tai gali didėti ir nedarbo lygis. Taip pat pastebima ir tai, jog didėjant nedarbo lygiui, mažėja sukuriama BVP. Vadinasi, galima teigti, jog tiek BVP augimas, tiek nedarbo lygis gali būti vienas nuo kito priklausomi dydžiai. Be to, daroma prielaida, jog nedarbo lygio didėjimas yra viena iš šešėlinės ekonomikos priežasčių. Šiuo požiūriu, nedarbo lygio ir dėl to sąlygotos šešėlinės ekonomikos mastų didėjimas turi neigiamo poveikio valstybės biudžetui, nes manoma, jog surenkamos mokestinės pajamos turės tendenciją mažėti.

Taipogi netiesioginių mokesčių tarifų didinimas daro įtaką infliacijos lygio augimui, kuris daugeliu atveju neigiamai veikia šalių ekonomiką. Dėl šios priežasties mažėja ir vartotojų perkamoji galia bei BVP augimo tempai, nes didėjant netiesioginių mokesčių tarifams ir nemažinant kitų (pavyzdžiui, pajamų), padidėja mokesčių našta (Lutzenberger T., 2010). Watrin C. ir Ullmann (2008) pateikė pavyzdį, jog Vokietija kaip ir daugelis senųjų ES narių (daugiausia priklausančių Euro zonai) 2008 metais sumažino pelno mokesčio tarifą nuo 30 proc. iki 40 proc., tačiau buvo padidintas PVM mokesčio tarifas nuo 16 proc. iki 19 proc. Rilley G. (2006) taip pat akcentuoja, jog didesnė netiesioginių mokesčių našta, kurią nulemia tarifų padidinimas, gali būti viena iš daugelio infliacijos lygio didėjimo priežasčių. Antra vertus, kaip teigiama ECB metiniame pranešime (2010) Vidurio ir Rytų Europos šalyse, prie kurių yra priskiriama ir Lietuva, pakilusios tarptautinės žaliavų kainos (ypač energetinių išteklių) turėjo nemažą poveikį infliacijos lygio augimui. Taip yra todėl, nes žaliavos sudaro didesnę lyginamąją svorį SVKI krepšelyje.

Didesnė netiesioginių mokesčių našta tenka toms šalims, kurios yra labiau priklausomos nuo šių mokesčių, t.y., pagal surenkamas mokestines pajamas į biudžetą jie užima tiesioginių mokesčių vietą. Mažiausias netiesioginių mokesčių naštos vidurkis 2005-2011 metais užfiksuotas Vokietijoje, Ispanijoje bei Slovakijoje (jose šis santykinis rodiklis buvo šiek tiek didesnis nei 11 proc.), tačiau šių šalių taikomi netiesioginių mokesčių tarifai yra vieni didžiausių ES šalių grupėje. Taip yra todėl, kad šalyse, kuriose vienam gyventojui tenka daugiau BVP, gali lengviau pakelti ir netiesioginių mokesčių našta, nes ji yra mažesnė.

Netiesioginių mokesčių sistemos poveikis ekonomikai. Decoster A., et al (2009) nustatė, kad Belgijoje, Vengrijoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Graikijoje netiesioginių mokesčių sistema yra regresyvi atsižvelgiant į jų santykinę svarbą, valstybės biudžetą. Rezultatai parodė, kad socialinio draudimo įmokoms padidėjus po standartinio PVM tarifo padidėjimo, yra išlaikoma valstybės biudžeto pusiausvyra, tačiau tai neigiamai veikia vargingai gyvenančius asmenis. Tuo tarpu turtingai gyvenantys namų ūkiai iš to gauna naudos. Faktą, kad netiesioginiai mokesčiai yra labiau regresyvūs lyginant su tiesioginiais mokesčiais, patvirtina ir Rilley G. (2006). Taip pat sutampa požiūris, jog daugelis netiesioginių mokesčių atspindi nelygiavertį pajamų paskirstymą.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Watrin C., Ullmann R. (2008) pritaikytas eksperimentinis metodas padėjo atskleisti, jog individai skirtingai reaguoja į vartojimo ir pajamų mokesčius (t.y., jie žymiai stipriau reaguoja į vartojimo mokesčių pokyčius palyginus su pajamų mokesčių pokyčiais). Be to, vartojimo mokesčiais pagrįsta sistema gali sukurti nelygybės jausmą.

Galima pastebėti, kad didinant apmokestinimą skirtingų prekių kainos kyla nevienodai – vienu prekių kainos padidėja daugiau nei kitų. Iškyla klausimas: nuo ko priklauso, kiek turi pakilti kaina, įvedus arba padidinus netiesioginių mokesčių tarifus. Didinant apmokestinimą, prekių kainos didėjimas priklauso nuo prekių pasiūlos ir paklausos elastingumo. Nuo kurio priklauso ir tai, kokią mokesčio dalį sumoka gamintojas ir kokią vartotojas. Kuo prekės paklausos elastingumas mažesnis, tuo didesnė mokesčių našta tenka vartotojui (esant sąlygai, kad pasiūlos elastingumas nesikeičia). Kuo mažesnis prekės pasiūlos elastingumas, tuo didesnė mokesčio dalis tenka gamintojui. Taigi, kuo didesnė mokesčių našta tenka gamintojui, tuo labiau pakyla produkto kaina padidėjus mokesčiui (Skominas V., 2000).

Mokesčių administravimo kaštai – tai tokios laiko ir pinigų sąnaudos, kurias mokesčių mokėtojas ir mokesčių administratorius patiria skaičiuodamas, mokėdamas ir administruodamas mokesčius. Norint išmatuoti administravimo kaštus, gali būti naudojamas įmonių buhalterijų ir kitų darbuotojų, vedančių mokestinę apskaitą ar vykdančių biurokratinis nurodymus, darbo užmokestis, mokesčius administruojančių institucijų išlaikymas, specialiųjų apskaitos dokumentų įsigijimo ir pildymo išlaidos bei daugelis kitų (World Bank, 2012).

Remiantis Pasaulio banko atliktu tyrimu (2012), Lietuva užėmė 62-ą vietą iš 183 valstybių pagal mokamų mokesčių skaičių ir laiko sąnaudas, skirtas mokesčių apskaičiavimui ir apmokėjimui. Be to, mūsų šalyje vyksta dažna įstatymų kaita. Tuo tarpu Latvija ir Estija buvo pasiekusios geresnių rezultatų šioje srityje. Euro zonos valstybių kontekste Lietuva lenkia trimis pozicijomis. Iš visų Euro zonos šalių pagal mokesčių kriterijų pirmauja Airija ir Liuksemburgas, kurios užima atitinkamai 5-ą ir 17-ą vietas. Pagal tyrimo išvadas manytina, jog mūsų šalyje dominuoja gana sudėtinga mokesčių administravimo tvarka. Remiantis tuo, galima rekomenduoti mažinti kai kurių įmokų skaičių per metus (pvz. PVM). Kita vertus, šiame tyrime nebuvo išskirti tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai. Šio tyrimo svarba yra aktuali dar ir tuo aspektu, jog esant nepalankiai mokesčių sistemai įskaitant mokesčių administravimą ir kt. mažinamas investuotojų polinkis investuoti toje šalyje.

Remiantis įvairių autorių atliktais tyrimais, pastebėta, jog netiesioginiai mokesčiai daro poveikį šalies ekonomikai, tačiau yra vertinami iš skirtingų pozicijų. Toliau kituose poskyriuose atskirai analizuojamas kiekvieno netiesioginio mokesčio – PVM, akcizų bei muitų – poveikis šalies ekonomikai, nes visų trijų mokesčių poveikiai gali būti skirtingi.

1.5.1 PVM poveikis ekonomikai

Earnst&Young (2012) tyrime informuojama, jog pasauliniu mastu iš viso yra išskiriama keletas pastarųjų metų netiesioginių mokesčių tendencijų. Viena iš jų yra PVM tarifo didinimas ir šio mokesčio bazės išplėtimas. Taip pat didelis dėmesys skiriamas vartojimo mokesčių sistemos tobulinimui, pažangių technologijų taikymui siekiant nustatyti mokesčių vengimo atvejus.

Moksliniame Watrin C. ir Ullmann R. (2008) straipsnyje yra analizuojama optimali tiesioginių ir netiesioginių mokesčių apmokestinimo teorija. Autoriai pastebi, jog naujose ES-27 valstybėse dominuoja PVM, o įmonių pelno mokesčio tarifai pastarosiose šalyse yra mažesni lyginant su senosiomis šalimis narėmis. Su pastarųjų autorių išvadomis galima susieti OECD (2006) atlikto tyrimo rezultatus. Remiantis gautais rezultatais, buvo prieita prie išvados, kad sumažintas pajamų mokesčio tarifas ir padidintas PVM tarifas, paprastai sumažina mokesčių našą didesnes pajamas gaunantiems namų ūkiams, tačiau ją padidina mažas bei vidutinės pajamas gaunantiems namų ūkiams. Kiekvienas su darbo užmokesčiu susijęs mokesčio tarifo sumažinimas 1 proc. punkto ir tokiu pat dydžiu padidintas vartojimo mokesčio tarifas sukurtų 0,54 proc. daugiau darbo vietų ilguoju laikotarpiu ir ekonomikos augimą padidintų 0,3 proc. Remiantis tuo pačiu šaltiniu, yra pateikiama, kad vis dėlto išlieka darbo užmokesčio ir kainų spiralės pavojus, jei vartotojai neigiamai sureaguotų į PVM tarifo padidėjimą nepaisant to, kad buvo sumažintas darbo užmokesčio apmokestinimo tarifas.

PVM poveikis ekonomikai gali būti vertinamas dvejopai: viena vertus, tai yra laikoma vienu iš būdų, leidžiančiu į valstybės biudžetą surinkti lėšų, kas teigiamai veikia valstybės finansinę padėtį, tačiau kita vertus, tai sukelia ir neigiamų padarinių (pvz., šešėlinę ekonomiką). Pereiti į šešėlinę ekonomiką lengviausia tokiuose sektoriuose kaip statybų ar restoranų ir tai dažniausiai daro smulkios bei vidutinės įmonės. Darbdaviai sutaupo socialinių įmokų sąskaita, darbuotojai – pajamų mokesčio (Shneider F., Feld L. P., 2010).

Mažesnis PVM tarifas atskiroms prekių ar paslaugų rūšims sukelia aibę administravimo problemų, nes kiekvienu konkrečiu atveju sunku nustatyti, kokį tarifą taikyti. Pavyzdžiui, nustačius mažesnę PVM tarifą maisto prekėms, kiltų klausimų, koks tarifas turėtų būti taikomas alui ar kitam alkoholiui, naminių gyvūnėlių maistui, sėkloms, kramtomai gumai, sodai, druskai, tabakui, gyvai žuviai ir t.t. Juk kiekvienu atveju ta pati prekė gali būti panaudota skirtingais tikslais. Pavyzdžiui, saulėgražos yra ir sėklos, ir maistas, kurį vartoja ir žmonės, ir paukščiai (Buškevičiūtė E. 2006). Skirtingas PVM tarifas sukelia administravimo problemas, kas lemia šalies ekonomikos svyravimus.

Lietuvoje šis mokestis sudaro apie pusę visų surenkamų pajamų. Galima teigti, kad PVM tarifo reguliavimas turi įtakos šalies makroekonominėi situacijai, o ypač vartojimui. Nuo vartojimo intensyvumo priklauso infliacijos ir nedarbo lygio kitimo tempai, todėl galima daryti išvadą, kad

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

PVM reguliavimas yra vienas iš pagrindinių Lietuvos fiskalinės politikos įrankių (Dilius A., Kareivaitė R., 2010).

Taip pat akcentuotina, jog PVM grobstymas yra dažniausiai pasitaikantis finansinis nusikaltimas. Dažniausiai valstybė apgaudinėjama, kai sudaromos fiktyvios sąskaitos, vykdoma neskaidri buhalterija, parduodamos kontrabandinės prekės, nepagrįstai taikomas 0 proc. PVM tarifas, sutartys sudaromos ne rinkos kainomis. Taip pat atsiranda piktnaudžiavimas, kai įmonių vardu, bet asmeniniams poreikiams įsigijami butai, mašinos, kelionės ir t.t., kurie įtraukiami į įmonių ataskaitas ir taip mažinamas apmokestinamasis pelnas. Kitas pavyzdys, kai sandoriuose nepagrįstai dalyvauja daug tarpininkų ir perpardavus prekes, kainos gali žymiai padidėti (Buškevičiūtė E., 2006). Siekiant kovoti su PVM grobstymu, yra sudaromi tam tikri modeliai, kurių pagalba imituojamos prekių eksporto operacijos, prekių ir paslaugų įsigijimas ir kt.

VMI duomenimis, asmenų, kurie nevykdo VMI nurodymų Lietuvoje 2011 metais buvo suskaičiuota 2114. Akcentuotina, kad nuo 2012 metų buvo įteisintos PVM įstatymo pataisos. Jose nurodoma, kad bus galima susigrąžinti PVM, kuris buvo sumokėtas nuo beviltiškų skolų² (VMI, 2012). Galima daryti išvadą, jog tai yra teigiamas aspektas, nes, pavyzdžiui, suteikus paslaugas, įmonės už praeitą mėnesį pateikia mokesčių administratoriui PVM deklaraciją, kurioje nurodo mokėtinas ir grąžintinas PVM sumas. Tuo tarpu iki įstatymo pataisų beviltiškos skolos atveju PVM suma buvo sumokama į biudžetą, o pirkėjui neatsiskaičius, verslo subjektai patirdavo nuostolių.

Siekiant kovoti su vengimu mokėti PVM, yra taikomos tam tikros sankcijos. Lietuvoje laiku nepateikta PVM deklaracija 1proc. padidina mokėtiną PVM sumą į biudžetą. Tuo tarpu PVM mokėtoju nusiėmus dalį mokesčio, gresia bauda nuo 10 iki 50 proc. PVM sumos dydžio, kuri reikėjo sumokėti. Be to, už neskaidrią buhalteriją gresia baudžiamoji atsakomybė (VMI, 2012).

Schneider F. et al (2007) atliktame tyrime apie šešėlinę ekonomiką pateikė skaičiavimus, kaip pasikeistų šešėlinės ekonomikos mastai, jei būtų padidintas PVM tarifas (žr. 4 lent.).

4 lentelė

PVM įtaka šešėlinės ekonomikos plėtrai

Mokestis	Šešėlinės ekonomikos padidėjimas (+)/sumažėjimas (-)
PVM padidėja nuo 16% iki 19%	+3000-+5000 mln. Eur

Šaltinis: Schneider F. et al (2007).

Šio autoriaus pasirinkimą lėmė tai, jog jis yra atlikęs nemažai išsamių empirinių tyrimų apie šešėlinę ekonomiką kaskart įžvelgdamas vis daugiau šešėlinę ekonomiką sąlygojančių veiksnių bei pasekmių. Taip pat tyrimuose pasirenkamos skirtingos šalių grupės.

² Beviltiška skola susidaro, kai užsakovui išrašoma sąskaita, mokėtinos sumos įtraukiamos į PVM deklaraciją ir sumokamos į biudžetą, o užsakovas dėl įvairių aplinkybių (pvz., bankroto, finansinių problemų, nesąžiningumo ir kt.) neatsiskaito.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Yra nustatyta, jog netiesioginių mokesčių tarifų padidinimas gali dar labiau padidinti ekonomikos nuosmukį, tačiau tai nereiškia, jog, pavyzdžiui, 21 proc. PVM tarifo taikymas 21 proc. sumažina BVP (Lutzenberger T., 2010). Pastarasis autorius taip pat nurodo, jog ženklus PVM tarifo padidinimas skaudžiai atsiliepia ekonomiškai silpnesnėms šalims (pvz., Rumunijoje būtent PVM tarifo padidinimas 5 proc. sąlygojo infliacijos lygio padidėjimą iki 8 proc., o biudžeto deficitas padidėjo 6,8 proc. ir teko skolintis iš TVF). Tuo tarpu Lietuvoje padidėjęs PVM tarifas nuosmukio laikotarpiu Lietuvoje padidino infliacijos lygį, o BVP sumažino apie 7 proc. (Swedbank, 2010).

Svarbu paminėti, kad JAV dėl prasidėjusios finansinės krizės atsisakė PVM įvedimo, nes dėl papildomų administracinių kaštų bei kitų priežasčių tai būtų neigiamai paveikę šalies ekonomiką esant nuosmukiui (Samuelson R. J., 2010). Iki šiol ši šalis nėra įsivedusi PVM. Panašus mokestis JAV yra vadinamas „Prekių ir paslaugų mokesčiu“.

Apibendrintai galima teigti, jog dėl PVM grobstymo daugelis šalių patiria žalą į biudžetą nesurenkant planuotų pajamų. Kaip ir kitų mokesčių atveju, PVM tarifo didinimas daro poveikį šešėlinės ekonomikos didėjimui, kuri pasireiškia sudarinėjant fiktyvias sąskaitas, neteisėtai naudojantis šio mokesčio lengvatomis ir kt. Taip pat kitų šalių patirtis parodė, jog PVM tarifo padidinimas iš karto keliais procentais yra rizikingas ekonomiškai silpnesnėms šalims, kadangi tai gali sukelti ne tik infliacijos lygio, bet ir biudžeto deficito didėjimą.

1.5.2 Akcizų poveikis ekonomikai

Remiantis Schneider F. ir Feld L. P. (2010), galima teigti, jog esant didesnei tiesioginių ir netiesioginių mokesčių naštai, didėja šešėlinės ekonomikos mastai. Vertinant netiesioginius mokesčius, tai būtent dideli akcizų tarifų skirtumai daugiausia sąlygoja kontrabandos ir kartu šešėlinės ekonomikos mastų didėjimą. Anot tyrėjų, mokesčių ir jų surinkimo reguliavimo mažinimas laikomas veiksmingesniu būdu kovojant su šešėline ekonomika palyginus su baudžiamosiomis priemonėmis. Atliekant empirinę analizę, buvo išsikeltos septynios hipotezės. Vienoje iš jų yra teigiama, kad didesnių tiesioginių ir netiesioginių mokesčių tarifų taikymas skatina šešėlinę ekonomiką. Pasitelkiant ekonometrinius skaičiavimus, buvo nustatyta, kad EBPO šalyse 1,84 proc. BVP sudaro šešėlinę ekonomiką tiriant netiesioginius mokesčius, o tiesioginius mokesčius – 3,06 proc. BVP. Vis dėlto daugelyje šalių pasireiškia akcizų tarifų didinimas, o ne jų mažinimas (Earnst&Young, 2012). Shneider F. ir Feld L. P (2010) taip pat nurodo, jog siekiant atlikti išsamią šešėlinės ekonomikos analizę, tikslinga nustatyti netiesioginių mokesčių tarifų įtaką skirtingų ekonomikos dalyvių grupių elgsenos pokyčiams.

Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis didžiausią dalį šešėlio sudaro cigarečių, alkoholio, degalų ar kitų prekių kontrabanda. Ši veikla sudaro beveik trečdalį viso šešėlio (t.y. 32 proc.)

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

(Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2010). Kadangi akcizo mokestis yra taikomas tabakui, alkoholiui, degalams, todėl galima tvirtinti, jog viena iš kontrabandos priežasčių Lietuvoje yra didesnių akcizų tarifų taikymas lyginant su kitomis šalimis (ypač kaimyninėmis, pavyzdžiui Rusija ir kt.).

Kontrabandos atveju valstybė nukenčia todėl, kad į šalį yra nelegaliai importuojamos prekės (cigaretės, degalai, alkoholis), už kurias būtų gaunamas akcizas. Savo ruožtu vidaus vartotojai dažnai renkasi pigesnes kontrabandines prekes ir taip sumažina mokesčių surinkimą į biudžetą, vidaus paklausą ir pardavimus, sukurdami neapskaiytų pajamų srautą, kuris iškreipia rinką. „Ekonominiai nusikaltimai ir kontrabanda trukdo numatyti ir vykdyti ekonomikos politiką, sutrikdo gamybos, kainų ir vartojimo proporcijas, didina infliacijos lygį, sąlygoja prastos kokybės produkcijos gamybą, sumažina piliečių pasitikėjimą valstybine valdžia, valstybinėmis institucijomis, formuoja neigiamą teisinės sistemos vertinimą. Dėl kontrabandos atsiranda ne tik biudžeto pajamų iš netiesioginių mokesčių mažėjimo problema, bet ir prarandama informacija apie realų užimtumą, gyventojų pajamas, mažėja pasitikėjimas valdžios institucijomis, iškreipiamos konkurencijos sąlygos“ (Račkauskas, M., Liesonis, V., 2011).

LR Valstybės Kontrolės audito ataskaitoje (2010) nurodoma, jog akcizų tarifų didinimas neatsižvelgiant į galimas pasekmes, iš dalies sąlygoja legalios rinkos praradimą. Tai reiškia, jog didėjant atotrūkiui tarp legaliai ir nelegaliai realizuotų prekių kainų, rinka yra užpildoma pigesnėmis nelegaliomis prekėmis. Viena pagrindinių atlikto audito išvadų yra ta, jog net ir sumažinus akcizų tarifus ir sumažėjus akcizais apmokestinamos prekės kainai bei pajamoms iš nelegalios veiklos, tos veiklos dažniausiai iš karto neatsisakoma. Taip pat yra tikslinga atlikti nelegalios prekybos vertinimą, kad būtų galima tiksliau prognozuoti į biudžetą surenkamas mokesčines pajamas bei parengti priemones, kurios padėtų sumažinti šešėlinę ekonomiką.

Muitinės departamento atlikti skaičiavimai rodo, kad sunaikinti vieną pakelį cigarečių kainuoja maždaug 4,7 ct. Taigi kiekvienais metais sulaikytų rūkalų sudeginimas mokesčių mokėtojams kasmet kainuoja po kelis šimtus tūkstančių litų. Vis dėlto į šią sumą dar yra neįskaičiuotos jų paėmimo, pakrovimo, transportavimo, sandėliavimo, saugojimo ir kitos susijusios išlaidos (LR Muitinė, 2009). Tuo tarpu Pagėgių pasienio kontrolės poste sulaikytos cigaretės yra utilizuojamos „Tauragės šilumos tinkluose“ ir taip panaudojamos miesto šildymui. Kaip teigia Chemijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Kapočius V.: „Konfiskuoti tabako gaminiai, užuot brangiai sudeginami, galėtų būti susmulkinami ir panaudojami kaip ekologinė trąša“ (Račkauskas, M., Liesonis, V., 2011).

Nors akcizų tarifai ES yra derinami, tačiau daugelyje šalių skiriasi. Dėl šios priežasties tai gali lemti, jog, pavyzdžiui, prancūzai apsipirkti važiuoja į Didžiąją Britaniją, vokiečiai – į Nyderlandus ir atvirkščiai. Tokiu būdu didėja taip vadinamas „apsipirkimų turizmas“ (Pukelienė V., 2008).

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Šalys, norėdamos viso to išvengti, nustato, kiek galima išvežti ar įsivežti tam tikrų prekių asmeniniam vartojimui.

Dėl nelegalios akcizais apmokestinamų prekių apyvartos, ne tik negaunama akcizų pajamų į valstybės biudžetą, bet ir patiriama papildomų sąnaudų, susijusių su nelegalių prekių vartojimu: nelegalių degalų pirkėjai naudojami automobilių kelių infrastruktūra, nelegalių tabako ir alkoholio gaminių vartotojai naudojami sveikatos priežiūros paslaugomis (2009 m. Lietuvoje užregistruotų susirgimų, susijusių su rūkymu, statistika: 1.742 nauji susirgimai piktybiniais navikais, 825.819 naujų susirgimų kraujotakos ir kvėpavimo sistemos ligomis; 2009 m. pab. gydymo įstaigose gydėsi 60.918 asmenų, sergančių alkoholine psichoze ir lėtiniu alkoholizmu) (LR Valstybės Kontrolė, 2010). Remiantis pateikta informacija, galima daryti prielaidą, jog akcizų tarifų didinimas yra vienas iš būdų kovojant su alkoholio vartojimo ir rūkymo pasekmėmis.

Taip pat sumažėjus gyventojų pajamoms ar padidėjus akcizinių prekių kainai, šių prekių paklausa, kitaip tariant, vartojimo įpročiai, kinta nežymiai. Taip yra todėl, nes mažėjanti legali realizacija nereiškia proporcingai sumažėjusio vartojimo ar žalingų įpročių atsisakymo (Buškevičiūtė E., 2006).

Analizuojant akcizų daromą poveikį šalies ekonomikai, galima daryti išvadą, kad šių mokesčių tarifų didinimas turi reikšmingo poveikio šešėlinės ekonomikos mastų didėjimui. Taip pat nelegalios prekių apyvartos, kuri atsiranda ir dėl akcizų tarifų didinimo, įvertinimas yra svarbus ne tik prognozuojant biudžeto pokyčius, bet ir sprendžiant, kokiomis priemonėmis būtų galima kovoti su šia problema. Atlikta analizė atskleidė, jog padidinti netiesioginių mokesčių tarifai sąlygoja gaminamų prekių ar teikiamų paslaugų savikainą, dėl ko prekių ir paslaugų kainos turi tendenciją didėti. Dėl to gali nukentėti ne tik vietos vartotojai, bet ir konkurencingumas užsienio rinkose.

1.5.3 Muitų poveikis šalies ekonomikai

Merkantilistai iki XVII a. laikėsi nuomonės, jog tarptautinė prekyba yra naudinga, kai šalis daugiau eksportuoja nei importuoja. Susidarius priešingai situacijai, importas buvo ribojamas protekcionistinėmis priemonėmis (Snieška V. et al., 2005). Kaip teigia Samuelson P. A. (1989) ir XX a. pab. daugelis šalių siekė turėti perteklių prekiaujant su kitomis valstybėmis. Kita vertus, atlikti tyrimai parodė, jog 1968 m. sukūrus Europos muitų sąjungą, vidaus prekyba Europos Bendrijoje padidėjo 15-30 proc. (Pukelienė V., 2008). Šis faktas ir patvirtina, kad muitų tarifų panaikinimas šioje Sąjungoje yra laikomas teigiamu bruožu.

Muitų įvedimas gali būti taikomas ne tik dėl siekio į biudžetą surinkti daugiau pajamų iš šių mokesčių, bet ir apsaugoti vietinius gamintojus nuo užsienio konkurencijos. Tai gali turėti įtakos ir nedarbo lygiui. Pavyzdžiui, vietos gamintojų eksportuojamoms prekėms uždedami muitų tarifai, dėl

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

ko jų prekės užsienio rinkose tampa santykinai brangesnės bei mažėja jų paklausa. Taigi jų veikla tampa mažiau pelninga. Be to, dėl įvestų maito mokesčių verslo subjektai gali mažinti darbuotojų skaičių ar blogiausiu atveju bankrutuoti, jei dominuoja didelė priklausomybė nuo eksporto apimčių. Kita vertus, maitų taikymas gali apsaugoti naujai besikuriančias pramonės šakas ir kt. (Buškevičiūtė E., 2006).

Muitai yra laikomi viena iš protekcionistinių priemonių, todėl atsiradus apribojimams importuojamoms prekėms gali susidaryti einamosios sąskaitos perteklius. Dėl šios priežasties einamosios sąskaitos pertekliaus susidarymas gali atspindėti neigiamas šalies tendencijas. Pavyzdžiui, protekcionistinių priemonių taikymas tarptautinėje prekyboje gali sąlygoti investuotojų pasitraukimą arba mažesnę polinkį investuoti (Blanchard O. ir Milesi-Ferretti G., 2009). Taip pat einamosios sąskaitos pertekliaus susidarymas ne visais atvejais yra laikomas priimtiniu.

Įvestas maitas gali perskirstyti pajamas šalies viduje arba pridaryti tiesioginių nuostolių ekonomikai. Ekonomiškai stiprios šalys, įsivedusios importo maitus, daro poveikį pasaulinei tam tikro produkto kainai, o maito įvedimas yra prekybos su užsienio šalimis pagerinimas (Bernatonytė D., 2007). Šiuo atveju pajamų efektas skyla į vidinių pajamų ir prekybos sąlygų efektą. Vidinių pajamų efektas rodo pajamų perskirstymą iš vartotojų į valstybės biudžetą, o prekybos sąlygų efektas rodo perskirstymą iš užsienio šalių gamintojų į ekonomiškai didelės šalies biudžetą, dėl šalies prekybos sąlygų pagerėjimo (Pilinkienė V., 2009).

Schneider F. ir Feld L. P. (2010) tyrime atskleidžiama, jog didesnis darbo rinkos reglamentavimas, prekybos kliūtys, darbo rinkos apribojimai imigrantams sukuria sąlygas plėtotis šešėlinei ekonomikai. Vadinasi, galima teigti, jog, pavyzdžiui, maitų mokesčio tarifų padidinimas kai kurioms prekėms iš kitų šalių, gali skatinti kontrabandos mastų didėjimą. Taip pat pasauliniu lygmeniu pastebima maitų tarifų mažinimo tendencija. Pastarosios politikos taikymas yra skirtas laisvos prekybos tarp šalių skatinimui (Earnst&Young, 2012).

Kadir J. A. et al (2008) nustatė, kad esant 90 proc. tikimybei, 1 proc. padidėjęs importo mokestis, šalies BNP padidina 11,61 proc. Tokie rezultatai yra grindžiami tuo, kad padidėjus importo mokesčiui, importuojamos prekės tampa santykinai brangesnės. Dėl šios priežasties didėja vietos gamintojų gaminamų prekių paklausa. Vis dėlto, maitų tarifų taikymas yra daugiau būdingas uždarams ekonomikoms. Taip pat šalis gali įvesti didesnius maitų tarifus, pavyzdžiui, kaimyninėms valstybėms, su kuriomis vyksta politiniai ir kt. konfliktai. Galima teigti, jog Kadir J. A. et al (2008) požiūris apie didesnę importo mokesčio taikymą siekiant padidinti ekonomikos augimą visiškai prieštarauja anksčiau minėtų autorių požiūriams.

Šalis, nusprendusi pagerinti užsienio prekybos balansą įvedant maitus importuojamoms prekėms, susiduria su tam tikromis neigiamomis pasekmėmis (žr. 5 lent.).

Muitų pasekmės

Pasekmė	Pagrindimas
Stabdo ekonomikos vystimąsi	Mažoje šalyje maitų įvedimas neigiamai veikia gamybos efektyvumą bei stabdo ekonomikos vystimąsi. Didelėje šalyje maitai taip pat sukelia neigiamą efektą ir gali būti naudingi išimtinai – tada, kai prekybos sąlygų pagerėjimas viršija nuostolius, atsiradusius dėl maitų įvedimo. Tačiau pasaulinei ekonomikai maitų įvedimas sukelia neigiamą procesą, kadangi mažina tarptautinės prekybos apimtį.
Prekybinių nesutarimų priežastis	Daugeliu atveju maito įvedimas sąlygoja atsakomąją partnerių reakciją – jie taip pat įveda maitus minėtos šalies eksportuojamoms prekėms. Tokie veiksniai sukelia tarptautinės prekybos apimčių mažėjimą, o rezultate abi šalys patiria didelių nuostolių.
Nukenčia vartotojai	Padidėjus prekės kainai, vartotojai turi sumokėti daugiau pinigų už prekę. Tai neigiamai atsiliepia ekonomiškai silpnose šalyse, kur ir taip pragyvenimo lygis yra santykinai žemas.
Neigiamai veikia mokėjimų balansą	Esant didesniems maitams gali sumažėti eksporto apimtys. Daugelyje šalių eksportuojamų prekių gamyboje naudojamos detalės ir komponentai, kurie yra importuojami. Tad įvedus maitus šios detalės pabrangsta, dėl ko išauga ir eksportuojamų prekių savikaina. Tokia prekė, patekusi į pasaulinę rinką yra mažiau konkurencinga.

Šaltinis: Bernatonytė D. (2007), Pilinkienė V. (2009).

Didelę reikšmę tarptautinei užsienio prekybai daro ir kokybiniai veiksniai, tačiau yra sudėtinga išmatuoti jų poveikį. Vienas iš tokių veiksnių yra šalių prisijungimas prie tarptautinių organizacijų. Nauda susijusi su tuo, kad šalys, prekiaudamos tarpusavyje, turi laikytis sutarčių, padedama spręsti tarptautinius konfliktus dėl prekybos, teikiami pasiūlymai ir kt. Taip pat prisijungimas prie šių organizacijų liberalizuoja tarptautinę prekybą, kai kuriais atvejais trukdo taikyti protekcionistines priemones (Åslund A., 2010). Prie jų priskiriamos vyriausybės taikomi apribojimai (kvotos, importo maitai ir kt.), nuo kurių priklauso užsienio prekybos mastai, santykiai su kitomis šalimis.

Lietuvos atveju kelių transporto priemonių importas iš Vakarų Europos šalių sudaro nemažą dalį visoje importo struktūroje (Lietuvos Statistikos departamentas, 2012). Dėl to galima daryti išvadą, jog teigiamą įtaką turėjo Lietuvos įstojimas į ES 2004 m., nes verslininkams, kurie užsiima naudotų automobilių prekyba, nebereikėjo mokėti maitų, buvo panaikintos kitos tarptautinės prekybos kliūtys. Taip pat kelių transporto priemonių eksportas išlieka antras pagal dydį po naftos ir mineralinio kuro eksporto. Kadangi Lietuva pati negamina automobilių, vadinasi, jie yra reeksportuojami į kitas šalis (Lietuvos Statistikos duomenimis, didžioji dalis naudotų automobilių reeksportuojama į Rusiją, Baltarusiją, Kazachstaną ir kt.). Tas pats pavyzdys galioja ir kitoms valstybėms, kurios neseniai įstojo į ES, tačiau kiekvienos šalies atveju skiriasi daugiausiai importuojamų bei eksportuojamų prekių grupės.

Taip pat paklausos mažėjimą naudotoms transporto priemonėms prasidėjus pasaulinei finansų krizei sąlygojo ir Rusijos Vyriausybės nutarimas padidinti maitų tarifus naudotiems automobiliams – senesniems nei 5 metai (anksčiau 7 metai) automobiliams nuo 2008 m. pab. pradėtas taikyti maito tarifas siekė nuo 2,5 iki 5,8 Eur už kubinį centimetrą (Motors24, 2008). Maito tarifai naudotiems automobiliams kilo ir 2009 metais. Taigi galima daryti prielaidą, jog dėl didesnių maitų tarifų gali

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

nukentėti importas iš Vakarų Europos ir reeksportas į Rytų šalis. Taip pat daroma išvada, kad protekcionistinių priemonių taikymas Rusijoje sietinas su vietinės automobilių pramonės apsauga.

Kadangi Rusija 2011 metais įstojo į Pasaulio prekybos organizaciją (BBC News, 2011), ateityje tai turėtų teigiamai paveikti Lietuvos prekybą ne tik naudotomis transporto priemonėmis, bet ir pieno bei kitais produktais, nes įstojus į šią organizaciją, Rusija privalės laikytis tam tikrų susitarimų, kurie liberalizuos tarptautinę prekybą. Be to, didelę įtaką daro tai, kad Rusija su Kazachstanu ir Baltarusija yra sudariusi Muitų sąjungą (LR Užsienio reikalų ministerija, 2011), todėl turėtų pagerėti Lietuvos prekybiniai santykiai ir su šiomis šalimis. Tas pats galioja net tik Lietuvai, bet ir kitoms pagrindinėms Rusijos prekybos partnerėms. Antra vertus, tiriamojo darbo autorės nuomone, teigiami pokyčiai Lietuvos ir Rusijos atveju gali būti pastebimi dar negreitai, nes prireiks laiko kol įsigalios sutartys. Taip pat svarbiu veiksniu išlieka politiniai santykiai tarp šalių.

Europos Sąjungoje 2005 metais buvo nuspręsta liberalizuoti tekstilės gaminių importą iš Kinijos ir kitų Azijos šalių. Tuo tikslu buvo panaikinti kiekybiniai apribojimai šių prekių importui. Lietuvoje AB „Alytaus tekstilė“ buvo pagrindinė medvilnės tekstilės gamintoja, kurios bankrotas 2007 metais glaudžiai siejasi būtent su tekstilės gaminių importo liberalizavimu iš Kinijos (Investicijų ir finansų analizės centras, 2007). Šiuo atveju nauda yra toms ES šalims, kurios pačios negamina tekstilės gaminių, nes turi galimybę įsigyti santykinai pigesnės produkcijos iš Kinijos, tačiau dėl padidėjusios konkurencijos nukenčia tekstilės gamyba užsiimančios įmonės. Kaip jau buvo minėta anksčiau ES šalys prekiaudamos tarpusavyje netaiko muitų tarifų, tačiau trečiosioms šalims, kurios nepriklauso Sąjungai, taiko vienodus muitų tarifus. Dėl šios priežasties atskira šalis, pavyzdžiui, Lietuva, gali turėti mažą įtaką paveikiant naujų muitų ar kitų prekybinių apribojimų sprendimų priėmimą.

Taigi susiejant kai kurių autorių (Earnst&Young, 2012; Åslund A., 2010, Blanchard O., Milesi-Ferretti G., 2009 ir kt.) atliktų tyrimų rezultatus, prieita prie išvados, jog vykstant tarptautinei prekybai dėl skirtingų netiesioginių mokesčių tarifų taikymo priklauso ir šalies konkurencingumas. Be to, muitų taikymas laikomas daugiau neigiamu nei teigiamu bruožu nepaisant to, kad tai yra papildomas šalies biudžeto pajamų šaltinis. Su šiuo požiūriu nesutapo tik Kadir J. A. et al (2008) atlikto tyrimo rezultatai, nes nustatyta, kad didesnis muitų tarifų taikymas lemia didesnę šalies BNP augimą. Vis dėlto manytina, jog didesnių muitų tarifų taikymo nauda ekonomikai gali būti trumpalaikė, nes tikėtina, jog kitos šalys taip pat padidins muitų tarifus.

Toliau remiantis atliktos teorinės analizės rezultatais, išskiriami pagrindiniai rodikliai, kurie bus analizuojami darbe ir kuriems netiesioginiai mokesčiai daro poveikį. Netiesioginių mokesčių poveikis ekonomikai bus matuojamas per netiesioginių mokesčių našta. (žr. 6 lent.)

Netiesioginių mokesčių poveikio makroekonominiams rodikliams matavimas

Rodiklis	Pagrindimas	Autorius, metai
Realaus BVP augimo tempai	Netiesioginių mokesčių naštos didėjimas turi neigiamos įtakos BVP augimo tempams. Ši tendencija išryškėja, kai šalys nusprendžia iš karto keliais procentais padidinti netiesioginių mokesčių tarifus, dėl kurių padidinimo padidėja ir mokestinė našta. Jei šalyje sukuriamas mažesnis BVP, tai gali didėti ir nedarbo lygis. Taip pat pastebima ir tai, jog didėjant nedarbo lygiui, mažėja sukuriama BVP.	Lutzenberger T. (2010), Samuelson R. J., (2010), Kadir J. A. et al (2008).
Infliacijos lygis	Yra akcentuotina, jog didesnė netiesioginių mokesčių našta, kurią nulemia tarifų padidinimas, gali būti viena iš daugelio infliacijos lygio didėjimo priežasčių. Netiesioginių mokesčių tarifų didinimas daro įtaką infliacijos lygio augimui, kuris daugeliu atveju neigiamai veikia šalių ekonomiką.	Lutzenberger T., 2010); Watrin C. ir Ullmann (2008); Rilley G. (2006)
Tiesioginės užsienio investicijos	Didesnė netiesioginių mokesčių našta gali neigiamai paveikti tiesioginių užsienio investicijų srautus. Galima teigti, kad tai ne tik sumažins investuotojų pritraukimą, bet ir padidins jų pasitraukimą, taip pat bus mažesnis polinkis reinvestuoti toje šalyje.	Kadir J. A. et al (2008).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Taip pat siekiant atskleisti netiesioginių mokesčių pokyčių poveikį ekonomikai yra tikslinga analizuoti tokius veiksnius kaip (žr. 7 lent.):

Netiesioginių mokesčių poveikio matavimas atliktuose moksliniuose tyrimuose

Tyrimo objektas	Pagrindimas	Autorius, metai
Mokesčių pajamos	Nustatyta, kad Belgijoje, Vengrijoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Graikijoje netiesioginių mokesčių sistema yra regresyvi atsižvelgiant į jų santykinę svarbą, valstybės biudžetą. Rezultatai parodė, kad socialinio draudimo įmokoms padidėjus po standartinio PVM tarifo padidėjimo išlaikoma valstybės biudžeto pusiausvyrą, tačiau tai neigiamai veikia vargingai gyvenančius asmenis.	Decoster A., Loughrey J., O'Donoghue C., Verwerft D. (2009)
Netiesioginių mokesčių pajamos	Atliekant rezultatų analizę buvo pasitelktas Granger testas. Sudarytas regresijos modelis paaiškino 56,89% nepriklausomų kintamųjų variacijos. Nustatyta, kad esant 10% reikšmingumo lygmeniui, 1% padidėjęs importo mokestis, šalies BNP padidina 11,61% (nes didėja vietos gamintojų prekių paklausa). Tuo tarpu 1% sumažintas pardavimų mokestis, BNP padidina 5,91% (žmonės pasirenkę daugiau išleisti nei taupyti).	Kadir J. A., Mustaffa I., Zulkifli M. (2008)
Šešėlinė ekonomika	Apklausa rezultatai Vokietijoje atskleidė, jog užsiimama šešėline ekonomika pagrinde dėl siekio sutaupyti ir dėl to, kad mokesčių našta yra per aukšta. Daugiausia šešėlinė ekonomika paplitusi tarp dažytojų ir mechanikų. Be to šešėlinė ekonomika daugiausia verčiasi vyrai. Pagal MIMIC metodą šešėlinė ekonomika Vokietijoje 2006 m. sudarė 15% „oficialaus“ BVP, o apklausa parodė, kad 5-6% BVP. Nustatyta kad, svarbiausi Lietuvos šešėlinės ekonomikos atsiradimo veiksniai – per didelė mokesčių našta, teisės aktų spragos, dažna teisės aktų kaita, nepasitikėjimas šalies vyriausybe, nepasitenkinimas valdžios institucijų darbo kokybe	Schneider F., Feld L. P. (2010) Krumplytė J. (2009)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

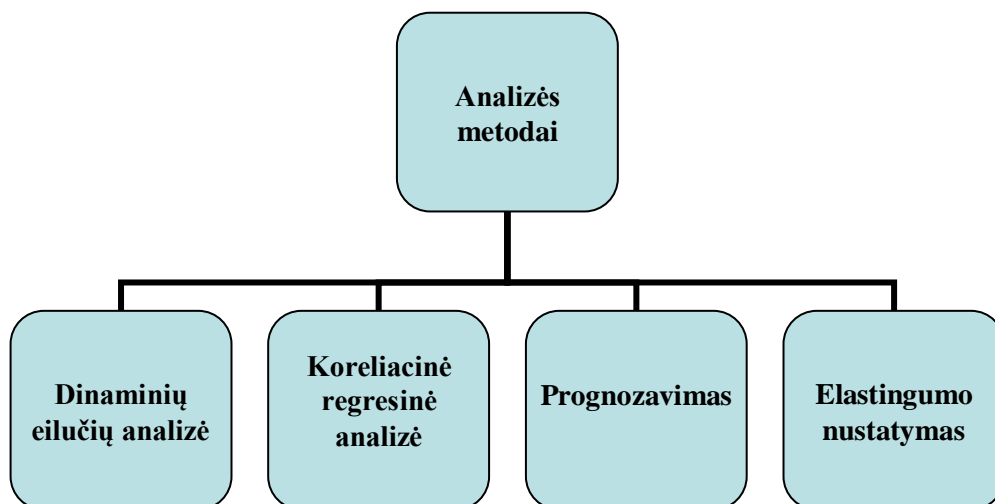
Viską apibendrinus, galima tvirtinti, jog daugeliu atveju didesnė netiesioginių mokesčių našta turi neigiamos įtakos šalies ekonomikai. Ši tendencija pasireiškia per šalies BVP augimo lėtėjimą, infliacijos lygio didėjimą, investuotojų pasitraukimą iš šalies. Taip dėl didėjanti mokesčių našta, sąlygoja ir šešėlinės ekonomikos mastų didėjimą. Antra vertus, BVP augimo tempams bei kitiems šiame darbe analizuojamiems rodikliams didelę įtaką darė ir prasidėjusi pasaulinė finansų krizė.

1.6. Netiesioginių mokesčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimo metodai

Aptarus teorinius netiesioginių mokesčių principus ir metodus, pereinama prie praktinės dalies. Šioje dalyje bus analizuojamas netiesioginių mokesčių pokyčių poveikis Lietuvos ekonomikai 2005 – 2013 metų laikotarpiu. Duomenys susiję su netiesioginiais mokesčiais ir kitais nagrinėjama rodikliai (BVP, infliacija, TUI) bus imami iš Lietuvos statistikos departamento, Valstybinės mokesčių inspekcijos, Eurostat ir Finansų ministerijos internetinių puslapių.

Kaip teigia Mačiulaitytė (2004), vertinant tam tikro mokesčio surinkimo gerinimo galimybes svarbu pirmiausia tinkamai įvertinti esamą mokesčio surinkimo šalyje situaciją. Novošinskienės ir Slavickienės (2007) teigimu, norint sužinoti mokesčių surinkimo šalyje situaciją, tam dažniausiai yra vertinamas mokesčių pajamų surinkimo dydis. Sistemingai tiriamo objekto analizei svarbu tiksliai nustatyti tyrimo metodus, kurie ne tik atskleistų problemas bei ryšius su kitais ekonomikos veiksniais, bet ir kiekviena tyrimo metodų dalis atskirai papildytų viena kitą.

Šiame darbe tiriamuoju objektu pasirinktos netiesioginių mokesčių pajamos, kurios analizuojamos keliais aspektais:

6 pav. Netiesioginių mokesčių poveikio ekonomikai analizės metodai

Dinaminių eilučių analizė. Kaip teigia Valkauskas (2007), dinamikos eilutė – tai rodiklio, atspindinčio vieną ar kitą reiškinį, skaitinių reikšmių eilutė, atspindinti jo kitimą laiko atžvilgiu.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Dinamikos eilučių analizės tikslas ir yra ištirti nagrinėjamų rodiklių kitimą per pasirinktą laikotarpį. Šiame etape apskaičiuojami nagrinėjamų santykinų ir absoliutinių rodiklių pokyčiai taikant grandininių ir bazinių pakitimų metodą. Taigi galima, teigti, kad analizuojant ekonominių reiškinių pasikeitimą laiko atžvilgiu paprasto lygių sugretinimo nepakanka. Todėl būtina apskaičiuoti šiuos dinamikos eilutės analitinius rodiklius: *absoliutaus lygio padidėjimą ar sumažėjimą, didėjimo/mažėjimo tempus, padidėjimo/sumažėjimo tempus*.

Siekiant išsiaiškinti netiesioginių mokesčių pajamų dinamiką 2005 - 2013 metais, bus apskaičiuojami tiek absoliutiniai dydžio pokyčiai, tiek procentiniai. Tuo tikslu bus apskaičiuojami didėjimo ir padidėjimo tempai, absoliutus padidėjimas baziniu ir grandininiu būdu.

Absoliutus lygio padidėjimas/sumažėjimas – šis dydis parodo, kiek absoliučiai pasikeičia nagrinėjamas dydis per tam tikrą laikotarpį. Šis rodiklis skaičiuojamas dviem būdais:

- baziniu būdu: $\Delta y = y_n - y_1$;
- grandininiu būdu: $\Delta y = y_n - y_{n-1}$.

Kur: y_n - dabartinė reikšmė;

y_1 – bazinis dinamikos eilutės lygis;

y_{n-1} - lygis, einantis prieš lygį y_n .

Didėjimo tempas – parodo, kiek kartų padidėjo ar sumažėjo reiškinio lygis šio laikotarpio praėjusio laikotarpio atžvilgiu arba kiek procentų siekia praėjusio laikotarpio atžvilgiu (Bartosevičienė, 2006). Jis skaičiuojamas:

- baziniu būdu: $T_d = \frac{y_n}{y_1} * 100$;
- grandininiu būdu: $T_d = \frac{y_n}{y_{n-1}} * 100$.

Padidėjimo tempas - parodo, keliais procentais pasikeičia reiškinio lygis per nagrinėjamą laikotarpį. Jis taip pat skaičiuojamas grandininiu ir baziniu būdu (Bartosevičienė, 2006):

- baziniu: $T_p = \frac{y_n - y_1}{y_1} * 100$;
- grandininiu: $T_p = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} * 100$.

Viso laikotarpio dinamikai apibendrintai apibūdinti skaičiuojamas **vidutinis didėjimo tempas**:

$$\bar{T}_d = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$$

Koreliacinė regresinė analizė – tai priklausomybės tarp atsitiktinių požymių ar rodiklių statistiniai metodai. Koreliacinės regresinės analizės metodas leidžia nustatyti ryšių tarp reiškinių

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

rūšis bei ryšių glaudumo laipsnį. Antroje darbo dalyje bus siekiama regresijos pagalba nustatyti reikšmingus ryšius tarp netiesioginių mokesčių naštos bei įvairių ekonominių rodiklių 2005 – 2013 metų laikotarpiu. Pirmiausia nagrinėjama ryšiu tirti pasirenkami rodikliai, o jų pasirinkimą sąlygoja išsikelta teoriškai pagrįsta prielaida. Tada ryšiu tarp tiriamų rodiklių nustatyti atliekama regresinė analizė. Determinacijos koeficientas R^2 charakterizuoja dviejų tiriamų rodiklių tamprumo laipsnį. Didesnė determinacijos koeficiento reikšmė rodo, kad stebėjimai yra labiau sukonzentruoti apie mažiausių kvadratų metodu gautą tiesę, t.y. kuo R^2 arčiau vienetui, tuo regresinė kreivė geriau tinka eksperimentiniams duomenims. Esant tiesinei priklausomybei, regresinėje lygtyje esantis koeficientas b (prie x) turi ekonominę prasmę. Faktoriniam požymiui pakitus vienu matavimo vienetu, rezultato požymio reikšmė pakinta b (y matavimo vienetais) dydžiu (Bartosevičienė, 2006). Nustačius ryšių egzistavimą arba nebuvimą pateikiamos atitinkamos išvados.

Prognozavimas. Prognozavimas bus atliekamas remiantis SSPS programos ARIMA modeliu. Reikėtų dėmesį atkreipti į tai, kad kuo daugiau naudojama istorinių duomenų, tuo ARIMA modeliu atliktos prognozės yra patikimesnės. ARIMA modelis dar yra vadinamas Box-Jenkins metodu ir yra laikomas labai gera priemone, nustatanti tikslias prognozes artimai ateičiai. ARIMA modelis yra pakankamai lankstus ir gali aprašyti didelę duomenų įvairovę (Maddala G.S., Kajal Lahiri, 2010).

Taip pat PVM pajamų prognozavimas bus atliekamas remiantis Mačiulaitytės (2004) pateikta valstybės finansų modeliavimo lygtimi, kurios pavidalas yra :

$$Mc = Rc * C$$

Čia: Mc – pajamos iš PVM, Rc – PVM tarifas, C – vartojimas,

Gauti prognozavimo rezultatai, panaudojus abu prognozavimo metodus, bus lyginami su LR Finansų ministerijos numatytais rodiklių reikšmėmis.

Elastingumo nustatymas. Šis metodas skirtas netiesioginių mokesčių pajamų tendencijoms įvertinti, bei pateikti būdus, kaip galima didinti surenkamų pajamų iš šio mokesčio kiekius į valstybės biudžetą. Analizei pagilinti bus naudojamas elastingumo koeficientas, kuris rodo, kiek procentų pasikeis rezultatinis kintamasis faktoriniam kintamajam pakitus 1 procentu. Šis koeficientas apskaičiuojamas pagal formulę:

$$E = \frac{T / \Delta T}{Q / \Delta Q},$$

kur T – valstybės pajamos iš mokesčių; ΔT – valstybės pajamų iš mokesčių pokytis, lyginant su ankstesniais metais; Q – bendrasis vidaus produktas; ΔQ – bendrojo vidaus produkto pokytis, lyginant su ankstesniais metais.

2.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ PAJAMŲ ANALIZĖ IR ŠIŲ MOKESČIŲ POVEIKIO MAKROEKONOMINIAMS RODIKLIAMS VERTINIMAS

Pasak Buškevičiūtės (2006), netiesioginiai mokesčiai užima didelę dalį Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto pajamų struktūroje ir šie mokesčiai yra patikimas biudžeto pajamų šaltinis. Antra vertus, jų didinimas turėtų sumažinti ir valstybės skolinimąsi ateityje, tačiau ši taisyklė galioja ne visoms šalims (European Commission, 2010). Taipogi netiesioginių mokesčių tarifų didinimas daro poveikį infliacijos lygio augimui, kuris daugeliu atveju neigiamai veikia šalies ekonomiką. Dėl šios priežasties mažėja ir vartotojų perkamoji galia bei BVP augimo tempai, nes didėjant netiesioginiams mokesčiams ir nemažinant kitų (pavyzdžiui, pajamų), padidėja mokesčių našta (Lutzenberger, 2010). Tačiau BVP augimo tempams bei kitiems šiame rašto darbe analizuojamiems makroekonominiams rodikliams didelį poveikį darė ir prasidėjusi pasaulinė finansų krizė.

Todėl šiame skyriuje, siekiant įgyvendinti vieną iš išsikeltų tikslų, buvo analizuojamas netiesioginių mokesčių naštos daromas poveikis pagrindiniams makroekonominiams rodikliams, t.y. realaus BVP augimo tempams, infliacijos lygiui, tiesioginėms užsienio investicijoms. Pasirinkti būtent šie rodikliai, nes ir mokslinėje literatūroje yra išskiriama, jog jie veikia kaip pirminiai indikatoriai vertinant ekonominę situaciją.

Pirmiausiai buvo atlikta iš mokesčių surinktų pajamų dinaminė ir struktūrinė analizė 2005 - 2013 metų laikotarpiu. Šioje analizėje buvo apskaičiuota netiesioginių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose, taip pat nustatomi PVM, akcizų bei muitų lyginamieji svoriai netiesioginių mokesčių pajamose.

Toliau kituose poskyriuose buvo atliekama koreliacinė ir regresinė analizės, kuriomis buvo siekiama ne tik įvertinti priežastinius ryšius tarp pasirinktų kintamųjų, bet ir pateikti sudarytų modelių tikslumą, paklaidos tikimybę. Duomenys skaičiavimams atlikti buvo imami iš „Eurostat“, Lietuvos Statistikos Departamento, Finansų ministerijos ir VMI internetinių tinklalapių.

2.1. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose

Valstybės biudžeto pajamas sudaro pajamos iš mokesčių, gaunamos į valstybės biudžetą pagal įstatymus ir kitus teisės aktus, pajamos iš valstybės turto, valstybės biudžetinių įstaigų pajamos, negražintina finansinė parama (piniginės lėšos), dotacijos, kitos pajamos. Mokesčių administravimas yra efektyvus tada, kai jis leidžia panaudoti visus mokesčių šaltinius ir tai atliekama kiek įmanoma mažesnėmis sąnaudomis. Mokesčių administravimas yra esminė valstybės funkcija, kurią įgyvendinus užtikrinamas kitų jos funkcijų vykdymas. Tinkamai administruoti

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

mokesčius įmanoma tik įdiegus visą apimančią informacinę mokesčių administravimo sistemą. Žinoma, didžiąją dalį biudžeto sudaro mokestinės pajamos.

Taigi išsamiau paanalizavus gautas pajamas iš mokesčių, galima nesunkiai apskaičiuoti, kiek procentų visų mokesčių (100 proc.) sudaro tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai (8 lent.).

8 lentelė

Biudžeto pajamos iš mokesčių ir jų struktūra 2005 – 2013 m., mln.Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mokesčių pajamos	14459,5	17200,1	20256,8	23600,6	18303,1	17932,3	19658,2	21210,1	21805,1
Netiesioginiai mokesčiai	7040,2	8709,6	10836,7	12847,2	10234,2	10512,1	11885,6	12278,5	12560,9
Tiesioginiai mokesčiai	7419,3	8490,5	9420,0	10753,4	8068,9	7420,2	7772,6	8931,5	9244,1
Netiesioginių mokesčių dalis nuo visų mokesčių, %.	48,69	50,64	53,5	54,44	55,91	58,62	60,46	57,89	57,61
Tiesioginių mokesčių dalis nuo visų mokesčių, %.	51,31	49,36	46,5	45,56	44,09	41,38	39,54	42,11	42,39

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Finansų ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos bei muitinės archyvo duomenimis.

Siekiant išsiaiškinti biudžeto pajamų iš mokesčių dinamiką 2005-2013 metais, buvo apskaičiuojami tiek absoliutiniai dydžio pokyčiai, tiek procentiniai. Taip pat buvo apskaičiuojami didėjimo ir padidėjimo tempai, absoliutus padidėjimas baziniu ir grandininu būdu (4 priedas). Taigi pagal apskaičiuotą vidutinį absoliutų padidėjimą ir vidutinį didėjimo tempą netiesioginių mokesčių pajamos kasmet padidėdavo po 10767, 2 mln. Lt arba po 9 proc. analizuojamu 2005 – 2013 metų laikotarpiu. Lyginant visus metus su baziniais pastebima, kad mažiausias didėjimo tempas buvo 2006 metais – 123,71 proc. , t.y. netiesioginių mokesčių pajamos padidėjo 1669,4 mln. Lt palyginus su 2005 metais. Lyginant 2008 metus su 2009 metais didėjimo tempas tesiekė 79, 66 proc., taigi pajamos sumažėjo 2613,0 mln. Lt.

Tačiau lyginant kaip keitėsi pajamos kasmet, t.y. grandininu būdu, 2007 metais pastebimas didžiausias padidėjimo tempas 24,42 proc. Tais metais pajamos padidėjo 2127, 2 mln. Lt palyginus su 2006 metais ir sudarė 10836,7 mln. Lt. Kitų metų padidėjimo tempai svyruoja nuo 23,71 proc. iki -20,34 proc. Taip pat remiantis lentelėje pateiktais duomenimis, 2013 metus palyginus su 2012 metais netiesioginių mokesčių dalis nuo visų mokesčių sumažėjo labai nežymiai tik 0,48 proc. Tačiau 2009 metus palyginus su 2008 metais netiesioginių mokesčių dalis nuo visų mokesčių Lietuvoje sumažėjo 2,7 proc. Tam įtakos turėjo gana žymiai sumažėjusios biudžeto pajamos iš

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

mokesčių (apytiksliai 5,2mlrd. Lt mažiau). Kaip matyti iš pateiktos lentelės netiesioginių mokesčių sumažėjimas buvo didesnis nei tiesioginių mokesčių. Mažiausias skirtumas tarp surinktų tiesioginių ir netiesioginių mokesčių pajamų buvo užfiksuotas 2006 metais.

Galima daryti išvadą, jog Lietuva yra priklausoma nuo netiesioginių mokesčių, nes nuo 2006 metų netiesioginių mokesčių dalis sudaro daugiau nei 50% visų surinktų mokesčių.

2.2. Netiesioginių mokesčių pajamų dinaminė ir struktūrinė analizė

Šiame poskyryje buvo analizuojama netiesioginių mokesčių struktūra. 9 lentelėje yra pateikiamos PVM, akcizų, muitų mokesčių pajamos bei jų procentinė dalis nuo visų netiesioginių mokesčių.

9 lentelė

Pajamos iš netiesioginių mokesčių ir jų struktūra 2005 – 2013 m. mln.Lt

Metai	Netiesioginių mokesčių pajamos, mln.Lt.	PVM pajamos, mln.Lt	PVM dalis netiesioginiuose mokesčiuose, %.	Akcizų pajamos, mln.Lt.	Akcizų dalis netiesioginiuose mokesčiuose, %.	Muitų pajamos, mln.Lt	Muitų dalis netiesioginiuose mokesčiuose, %
2005	7040,2	4841,7	68,77	2040,1	28,98	158,4	2,25
2006	8709,6	6152,2	70,64	2374,4	27,26	182,9	2,1
2007	10836,7	7824,2	72,20	2803,6	25,87	208,9	1,93
2008	12847,2	9242,5	71,94	3354,0	26,11	250,6	1,95
2009	10234,2	6798,8	66,43	3258,2	31,84	177,2	1,73
2010	10512,1	7294,0	69,39	3036,5	28,89	181,6	1,72
2011	11885,6	8502,5	71,54	3178,2	26,74	204,8	1,72
2012	12278,5	8717,9	71,0	3341,2	27,21	219,5	1,79
2013	12560,9	8888,8	70,77	3437,3	27,36	234,9	1,87

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Finansų ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos bei muitinės archyvo duomenimis.

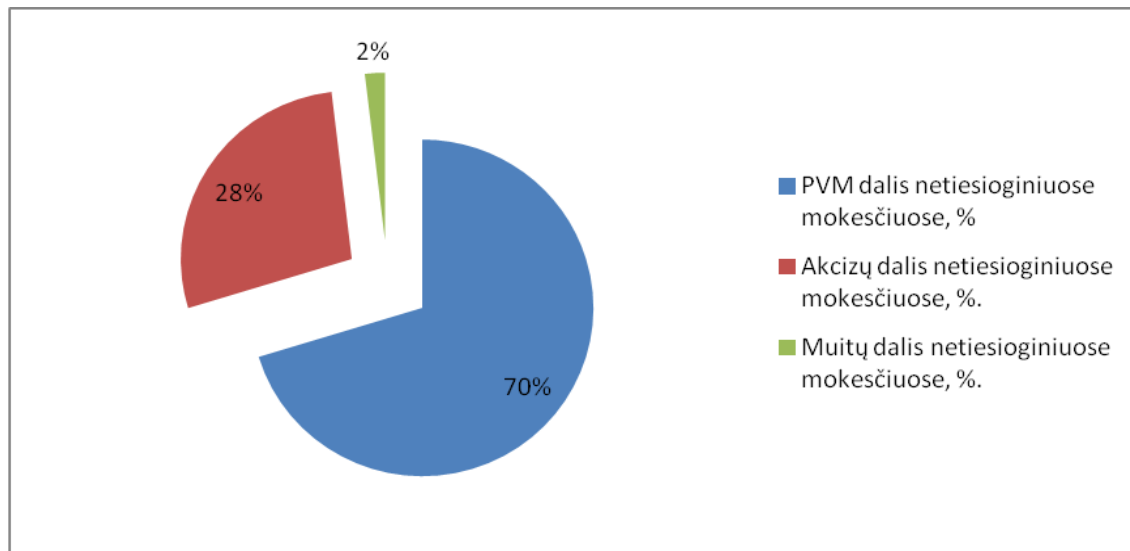
Iš lentelėje pateiktų duomenų, galima tvirtinti, jog surenkami PVM mokesčiai yra vienas pagrindinių biudžetinių įplaukų šaltinių. Pridėtinės vertės mokestis egzistuoja daugiau kaip 130 šalių mokesčių sistemoje. Remiantis Pasaulio banko duomenis, galima teigti, kad paprastai PVM duoda valstybėms vidutiniškai apie 30 proc. visų mokestinių pajamų.

Taigi kaip matyti iš pateiktų duomenų Lietuva yra priklausoma nuo netiesioginių mokesčių, o ypač PVM. Pastarojo dalis netiesioginiuose mokesčiuose yra pakankamai didelė ir pakilimo laikotarpiu, t.y. 2007 metais siekė net 72,2 proc. Per 2013 metus buvo gauta 8888,8 mln. litų pajamų iš pridėtinės vertės mokesčio. 2013 metus palyginti su 2012 metais, į valstybės biudžetą pervesta 170,9 mln. litų, arba 2 proc., daugiau pajamų iš PVM. 2013 metais planas įvykdytas 95,7 proc., į biudžetą gauta 402,5 mln. litų pajamų iš PVM mažiau, nei buvo planuota.

Lietuvos priklausomybę nuo netiesioginių mokesčių parodo ir 7 paveikslas, iš jo matyti, kad Lietuvoje pridėtinės vertės mokestis sudaro vidutiniškai 70 proc. pajamų surenkamų iš netiesioginių

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

mokesčių, akcizo mokestis – 28 proc. bei maito mokestis – 2 proc. (vidurkis išvestas analizuojant 2005 – 2013 metų laikotarpį).

7 pav. Netiesioginių mokesčių struktūra

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Finansų ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos bei muitinės archyvo duomenimis

Toliau analizuojant 9 lentelės duomenis, matyti, kad iš PVM gaunamos pajamos labiausiai sumažėjo 2009 metais, jos sumažėjo 26,44 proc. palyginus su 2008 metais, o tam įtakos turėjo šio mokesčio tarifo padidinimas (PVM tarifas 2009 metais padidėjo nuo 18 iki 21) ir prasidėjusi pasaulinė finansų krizė. 2009 metais vyriausybė padidinusi PVM tarifą iki 21 proc., iš PVM mokesčio gavo daug mažiau pajamų, t.y. 2443,7 mln. Lt arba 26,44 proc. mažiau, nei esant mažesniai 18 proc. mokesčio tarifui. 2009 metais padidinus PVM tarifą (iki 19, o po to iki 21 proc.), buvo tikimasi gauti daugiau mokestinių PVM pajamų į šalies biudžetą. Tačiau ši sąlyga galiojo tik tada, kai yra stabilūs šalies ekonomikos augimo tempai. Didinant šio mokesčio tarifą svarbu atsižvelgti į šalies makroekonominis rodiklius ir situaciją. Šiuo atveju tarifo didinimas nevisai pasiteisino, nes padidėjęs mokestis apsunkino verslo veiklą, sumažino namų ūkių pajamas, o dėl to sumažėjo vartojimas.

Dėl tarifo padidinimo svarbu įvertinti ir padidėjusios šešėlinės ekonomikos mastus bei mokesčių slėpimą. Pagal Lietuvos laisvosios rinkos instituto atliktą tyrimą, šešėlinė ekonomika 2009 metų pabaigoje ir 2010 metų pradžioje sudarė apie 28% BVP (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2010).

Pagal gaunamas pajamas iš netiesioginių mokesčių antrąją vietą užima akcizai. Jų lyginamoji dalis netiesioginiuose mokesčiuose analizuojamu laikotarpiu svyruoja apie 30 proc. Per 2013 metus į valstybės biudžetą surinkta 3 437,3 mln. Litų akcizų. 2013 metus palyginti su 2012 metais į

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

valstybės biudžetą pervesta 96,1 mln. litų, arba 2,9 proc., daugiau pajamų iš akcizų. 2013 metais pajamų iš akcizų planas įvykdytas 97,6 proc. ir į biudžetą gauta 85,4 mln. litų pajamų mažiau, nei planuota. Finansų ministerijos duomenimis 2013 metais, kaip ir ankstesniais metais, didžiausią į valstybės biudžetą surinktų akcizų dalį (53,7proc.) sudarė akcizai už energinius produktus, atitinkamai akcizų už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus pajamos sudarė 24,7 proc. visų akcizų pajamų, už apdorotą tabaką – 21,3 proc. Palyginti su 2012 metų tuo pačiu laikotarpiu, akcizų už energinius produktus ir apdorotą tabaką dalis iš visų akcizų pajamų padidėjo atitinkamai 0,7 ir 0,4 proc. punktais, akcizų už alkoholinius gėrimus dalis sumažėjo 1,1 proc. punktu. Laisvosios rinkos audito ataskaitoje yra teigiama, kad akcizų tarifai buvo padidinti beveik visiems akcizų objektams per 2008-2009 metus. Būtent dėl to į Lietuvos biudžetą 2009 metais buvo surinkta 10,7 mln. Lt mažiau nei planuota (ELTA, 2011). Svarbu paminėti, kad šiuo laikotarpiu akcizo mokesčiai didėjo ne tik Lietuvoje, bet ir euro zonoje, tačiau apie pusę Lietuvoje taikomų akcizų tarifų yra didesni už ES nustatytus minimalius tarifus.

Taip pat iš pateiktos lentelės (žr. 9 lent.) galima pastebėti, jog pajamos iš muitų sudaro labai mažą dalį visų netiesioginių mokesčių. Pagrindinė priežastis gali būti ta, kad Lietuva prekiaudama su ES šalimis netaiko muito mokesčių (ES muitų tarifai, 2010). Vadinasi, galima teigti, kad pajamos iš muitų gaunamos prekiaujant ne su ES šalimis. Nors Lietuva prekiaudama tarpusavyje su ES patiria nuostolių, nes negauna papildomų pajamų iš muitų, tačiau yra įrodyta, jog esant laisvai prekybai nauda yra didesnė (Štreimikienė D., et al, 2006). Per devynerių metų laikotarpį muitų lyginamoji dalis netiesioginiuose mokesčiuose kito nežymiai ir svyravo nuo 1,72 proc. iki 2,25 proc. Svyravimą galėjo lemti padidėję muitų tarifai, padidėjęs importas iš kitų šalių arba padidėję pajamos iš licencijų už importą. Kadangi į valstybės biudžetą yra surenkama vos keli procentai muito mokesčių iš visų netiesioginių mokesčių, todėl tarifų pasikeitimas neturėtų reikšmingai paveikti makroekonominių rodiklių dinamikos.

Apibendrinat šį skyrelį galima teigti, kad daugiausiai netiesioginių mokesčių yra surenkama iš PVM, antrą vietą užima akcizai, o po jų muito mokesčiai. Lietuvoje nuo 2006 metų PVM mokesčio dalis netiesioginių mokesčių pajamose tik augo. Tačiau galima teigti, kad padidėjęs PVM tarifas nuo 2009 metų sąlygojo šalies ūkio subjektų gamybos mažėjimą, o taip pat ir darbo vietų mažėjimą, visa tai taip pat neigiamai paveikė įmonių konkurencingumą, sumažino vidaus paklausą prekėms ir paslaugoms, daugelis įmonių pristabdė savo veiklą.

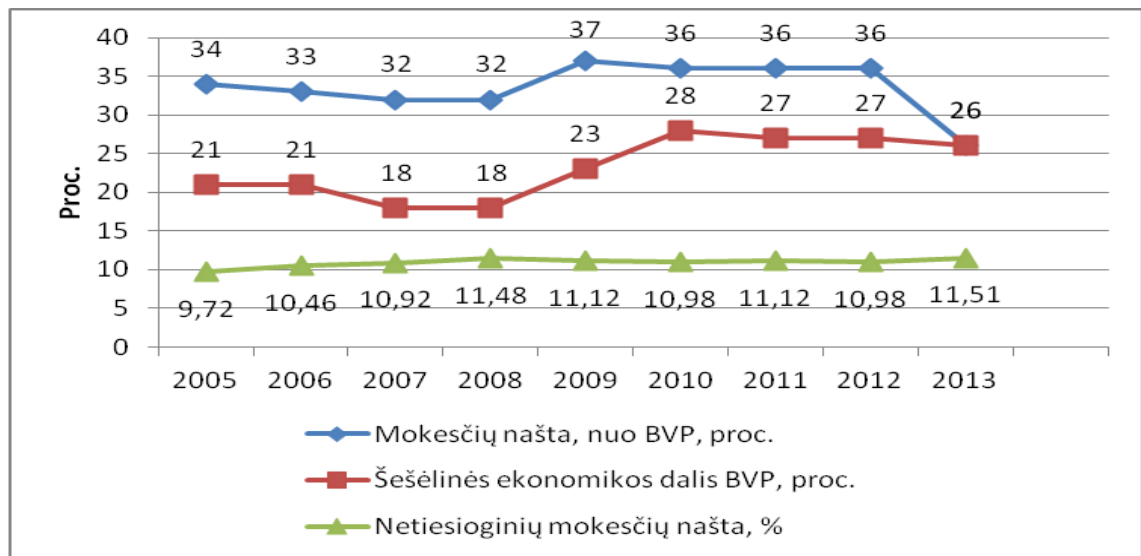
2.3. Šešėlinės ekonomikos ir netiesioginių mokesčių pajamų ryšio analizė

Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) atliktame ekonominiame tyrime, šešėlinė ekonomika apibrėžiama kaip per metus galutiniam vartotojui pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

nedeclaruojamų dėl mokesčių ar reguliavimų, vertė. Taigi galima teigti, kad viena iš pagrindinių šešėlinės ekonomikos priežasčių yra mokesčių lygis. Kuo didesni yra mokesčiai ir kuo daugiau privalomų reguliavimų patiria veikiantieji legaliai, tuo didesnė paskata rinkos dalyviams yra vengti šių reguliavimų veikiant šešėlyje. Tad iš ekonominės pusės į mokesčius, jų administravimą, į valstybinių institucijų keliamus reikalavimus ir reguliavimus galima žiūrėti kaip į legalios veiklos sąnaudas (LLRI, 2012).

Remiantis Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimo duomenimis, sudarytas 8 pav., kuriame pavaizduotas šešėlinės ekonomikos dalis nuo bendrojo vidaus produkto, taip pat bendra mokesčių ir netiesioginių mokesčių naštos.

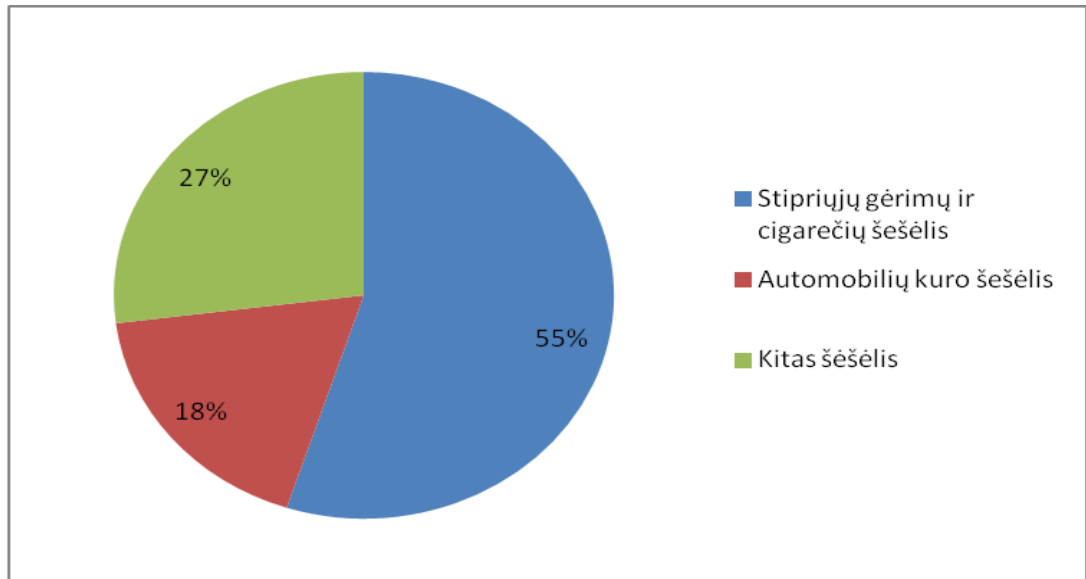
8 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis nuo BVP, proc.
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LLRI duomenimis (2013).

Kaip matyti iš pateikto paveikslo šešėlinė ekonomika labiausiai buvo išaugusi 2010 metais ir sudarė 28 proc. nuo BVP, 2011 metais sumažėjo iki 27 proc. nuo BVP. Panaši situacija išsilaikė ir kitais analizuojamais metais. Vidutiniškai per visą analizuojamą laikotarpį šešėlinė ekonomika sudarė 23,22 proc. nuo BVP. Šešėlinę ekonomiką trauktis skatina laipsniškai gerėjanti ekonominė situacija, nežymiai krentantis nedarbas, kiek gerėjanti namų ūkių finansinė situacija ir valdžios institucijų priemonės kovojant su šešėline ekonomika. Tačiau šešėlyje vis dar yra sukuriamas beveik ketvirtadalis šalies BVP, o šešėliui siaurėti sparčiau trukdo nemenkstanti mokesčių našta. Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenis (2012) bent dalį savo veiklos 2012 metais šešėlyje vykdė maždaug 4 iš 10 ūkio vienetų.

Šešėlinei ekonomikai didelę įtaką daro netiesioginių mokesčių tarifų dydis, nes kuo jie yra didesni, tuo labiau yra apsunkinama ekonominė veikla ir padidinama prekių kaina. Pavyzdžiui, akcizo mokestis cigaretėms, stipriesiems alkoholiniams gėrimams ir kurui sudaro atitinkamai apie 78, 63 ir 49 proc. galutinių šių prekių kainos. Šis akcizo mokesčio sukeltas kainos padidėjimas sukuria pelningos šešėlinės veiklos galimybę prekes nelegaliai gaminti arba nelegaliai vežti iš šalių,

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

kuriose mokesčiai ir šių prekių kainos yra žemesnės. Taigi, šešėlinė veikla atsiranda išnaudojant skirtumą tarp prekių gamavimo ar atvežimo nelegaliai sąnaudų bei rinkos kainų, išaugusių dėl legalioms prekėms taikomų mokesčių.

9 pav. Šešėlinės ekonomikos stūkūra

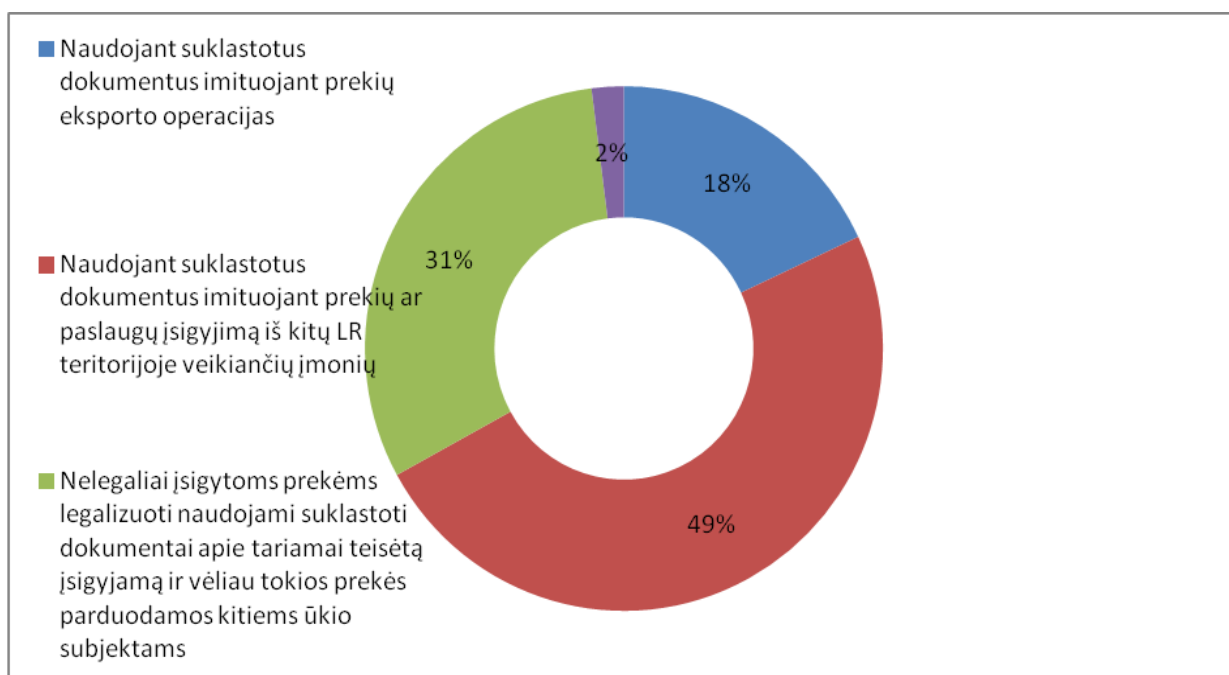
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LLRI (2013).

Kaip matyti iš pateikto 9 paveikslo Lietuvoje didžiausią dalį šešėlio sudaro cigarečių ir alkoholio kontrabanda. Ji sudaro 55 proc. viso šešėlio. Automobilių kuro kontrabanda sudaro 18 proc. šešėlio ir likusi dalis šešėlio (27 proc.) yra neoficialus darbo užmokestis, kuris mokamas „vokeliuose“, taip pat prekių ir paslaugų teikimas nesumokant mokesčių. Dažniausiai kontrabanda yra susijusi cigaretėmis, nes kaimyninėse šalyse cigarečių akcizai yra mažesni, tai automatiškai ir kaina mažesnė. LLRI skaičiavimu, mokesčiai cigarečių pakelio kainoje sudaro ypač didelę dalį – net 81 proc. – akcizas 64 proc., PVM dar 17 proc. todėl akcizo pakilimai labai juntami. Akcizų nulemti kainų su Baltarusija ir Rusija skirtumai – pagrindinė cigarečių kontrabandos priežastis. „2007-2009 metais Lietuva pagal ES reikalavimus turėjo pasiekti minimalius akcizo reikalavimus cigaretėms ir trejus metus kasmet juos didino po 25-30 proc., tad kainos oficialioje rinkoje padvigubėjo, nelegali rinka išaugo daugiau nei dukart, o valstybės biudžetas prarado apie 100 mln. Lt mokesčių. Bet koks didesnis akcizo kėlimas smarkiai atsiliepia cigarečių kainai ir tada vartotojai ieško jų šešėlinėje rinkoje. Beje, Latvijoje šešėlis buvo užėmęs dar daugiau nei Lietuvoje – krizės įkarštyje buvo pasiekęs net pusę rinkos“ (LLRI, 2013). Kai nuo 2011 metų pereita prie nuoseklaus ir mažesnio akcizo kilimo, šešėlis ėmė trauktis, legali rinka atsigausti. Cigarečių, už kurias buvo sumokėtas akcizas, skaičius pradėjo stabilizuotis ir net kiek augti, biudžeto pajamos iš cigarečių akcizo kilti: nuo 546 mln. Lt 2010 metais iki 723 mln. Lt 2012 metais. Lietuva dėl visos nelegalios akcizinių prekių rinkos kasmet praranda apie 1 mlrd. Lt. nesumokėtų mokesčių.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Kita priežastis dėl kurios valstybė netenka lėšų, tai PVM grobstymas. Pridėtinės vertės mokestis – vienas iš svarbiausių Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto pajamų šaltinių. Tačiau nesąžiningi mokesčių mokėtojai ieško neteisėtų priemonių, kaip apgaule užvaldyti valstybės turtą – biudžeto pajamas. Taip ribojamos valstybės galimybės vykdyti jai priskirtas funkcijas. Kenkiama ir sąžiningai mokesčius mokančiam verslui, nes jis atsiduria nevienodose konkurencinėse sąlygose su sukčiautojais.

Prokuratūra dar 2005 metais atkreipė dėmesį, kad kelerius pastaruosius metus populiariausias yra PVM grobstymo modelis, kai suklastotos PVM sąskaitos faktūros įtraukiamos į realiai veikiančių įmonių buhalterines apskaitas ir mokesčių administratoriui teikiamas PVM bei juridinių asmenų pelno mokesčio deklaracijas (LR Valstybės kontrolė, 2009). 10 pav. pateikti PVM grobstymo metodai.

10 pav. PVM grobstymo metodai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LR Valstybės kontrolės ataskaita, 2009.

VMI teigia, kad praktiškai visose ekonominės veiklos sferose paplitęs mokesčių vengimo būdas – realiai neįvykusių ūkinių operacijų (nesukurtos pridėtinės vertės) įforminimas. Daugeliu atvejų pagrindinis tikslas (be PVM išvengimo ar sąnaudų padidinimo) – piniginių lėšų iš juridinio asmens „išplovimas“. FNTT taip pat nurodo, kad „populiariausias PVM grobstymo modelis – naudojant suklastotus dokumentus imituojamas prekių ar paslaugų įsigijimas iš kitų Lietuvos teritorijoje veikiančių įmonių, ir šio modelio atmaina – į prekių ar paslaugų pirkimo grandinę įtraukiamos realios veiklos nevykdančios įmonės. Kad šie PVM grobstymo modeliai galėtų veikti, jiems reikalingos fiktyvios, realios veiklos nevykdančios įmonės. Tokių įmonių akcininkais ir vadovais

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

paprastai apiforminami asocialūs asmenys, arba tokios įmonės įsteigiamos ar nuperkamos naudojant pametus kitų asmenų dokumentus³.

Kiekvienais metais dėl PVM grobstymo Lietuva patiria apie 0,5-1 mlrd. Lt nuostolių. ES mokesčių ir audito komisaras A. Šemeta 2011 metais pateikė pasiūlymą suvienodinti PVM sistemą - tikslu užkirsti kelią PVM grobstymui, padidinti konkurencingumą bei kovoti su finansų krize (ELTA, 2011). ES šalys taip pat kenčia dėl mokesčių slėpimo. Pavyzdžiui, Vokietija dėl PVM grobstymo kasmet į savo išdą negauna apie 15 mlrd. Eur per metus (European Commission, 2010a). Žala yra didelė ir dėl to nukenčia ne tik valstybė, bet ir verslas, nes gali sumažėti jam teikiamų subsidijų apimtys ir tai gali lemti, jog bus sukuriama mažiau darbo vietų.

Apibendrinat šį skyrelį galima teigti, kad šešėlinė ekonomika yra glaudžiai susijusi su netiesioginiais mokesčiais. Tiek kontrabandos, tiek PVM grobstymo atvejais valstybė surenka mažiau pajamų. Dėl šių abiejų atvejų valstybė kasmet netenka apie 2 mlrd. pajamų.

2.4. Netiesioginių mokesčių poveikis pagrindiniams makroekonominiams rodikliams

2.4.1 Netiesioginių mokesčių naštos poveikis realaus BVP augimo tempams

Vyriausybė siekdama surinkti daugiau mokestinių pajamų, didina tiek tiesioginių, tiek netiesioginių mokesčių tarifus, taip apsunkindama mokesčių mokėtojus, todėl darbe yra analizuojamas poveikis tarp netiesioginių mokesčių naštos ir realaus BVP augimo tempų. Netiesioginių mokesčių našta – tai netiesioginių mokesčių pajamų santykis su bendruoju vidaus produktu. Didelė našta skatina šešėlinę ekonomiką. Netiesioginių mokesčių naštos dydį lemia netiesioginių mokesčių pajamos ir bendrasis vidaus produktas.

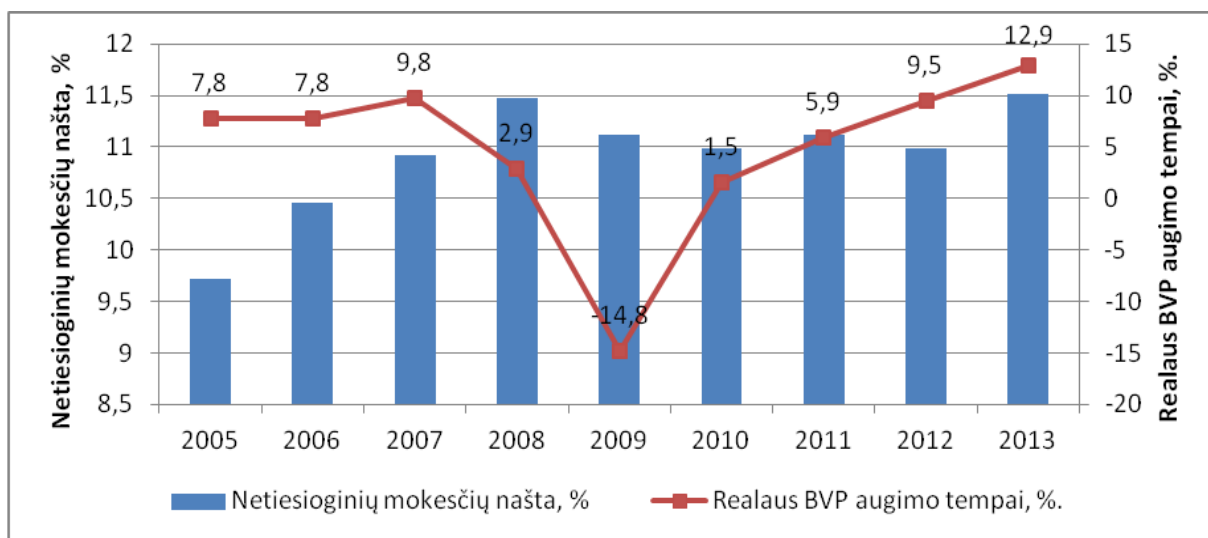
Tačiau yra nustatyta, kad tarifų didinimas, ne visada padeda pritraukti daugiau mokestinių pajamų, o gali pakenkti ekonomikai. Pavyzdžiui, PVM arba akcizų tarifų didinimas iš karto keliais procentais dar labiau paspartina BVP augimo tempų mažėjimą. Netiesioginių mokesčių tarifai 2009 metais buvo padidinti ne tik euro zonos šalyse (Graikijoje, Airijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje, Portugalijoje), bet ir Lietuvoje. Taip pat išvardintų šalių BVP augimo tempų sumažėjimas 2009 metais buvo didesnis negu kitose likusiose šalyse, kurios nepadidino netiesioginių mokesčių tarifų. Vadinasi, galima teigti, jog viena iš priežasčių, kuri daro įtaką BVP augimo tempų mažėjimui yra netiesioginių mokesčių tarifų didinimas, siekiant gauti daugiau pajamų iš netiesioginių mokesčių ir taip apsunkinat mokesčių mokėtojus. Tai patvirtina ir Europos komisijos išvados 2010 m. (European Commission, 2010).

---

³ Generalinės prokuratūros analizė „Organizuotas nusikalstamumas: vakar ir šiandien“.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

11 paveiksle pateikti netiesioginių mokesčių naštos ir BVP augimo tempų rodikliai. Iš paveikslo duomenų matyti, kad netiesioginių mokesčių našta didžiausia buvo 2008 metais ir siekė 11,5 proc., o realaus BVP augimo tempai palyginus su 2007 metais sumažėjo 6,9 proc. Dar labiau BVP augimo tempai sumažėjo 2009 metais, jie buvo neigiami ir siekė -14,8 proc., nors netiesioginių mokesčių našta turėjo tendenciją mažėti. Remiantis LR Finansų ministerijos duomenimis (2010), į valstybės biudžetą 2009 metais buvo surinkta 2,296 mlrd. Eur mažiau nei 2008 metais (LR finansų ministerija, 2010). Ir netiesioginių mokesčių pajamoms, ir BVP kitimui įtakos turėjo 2008 metais įvykusi krizė ir su ja susijusi 2009 metų išvakarėse įvykdyta mokesčių reforma. Reformos tikslas – didinti biudžeto pajamas neanalizuojant mokesčių naštos. Nuo 2009 metų PVM tarifas padidintas iki 21 proc. galioja ir šiandien. Dėl šios priežasties sparčiai didėja šešėlinės ekonomikos mastai. Taip pat netiesioginių mokesčių tarifų padidinimas gali dar labiau padidinti ekonomikos nuosmukį, tačiau tai nereiškia, jog, pavyzdžiui, 21 proc. PVM tarifo taikymas 21 proc. sumažina BVP (Lutzenberger T., 2010). Svarbu paminėti, kad JAV dėl prasidėjusios finansinės krizės atsisakė PVM įvedimo, nes dėl papildomų administracinių kaštų bei kitų priežasčių tai būtų neigiamai paveikę šalies ekonomiką esant nuosmukiui (Samuelson R. J., 2010). Iki šiol ši šalis nėra įsivedusi PVM.

11 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir BVP augimo tempų sąryšis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis.

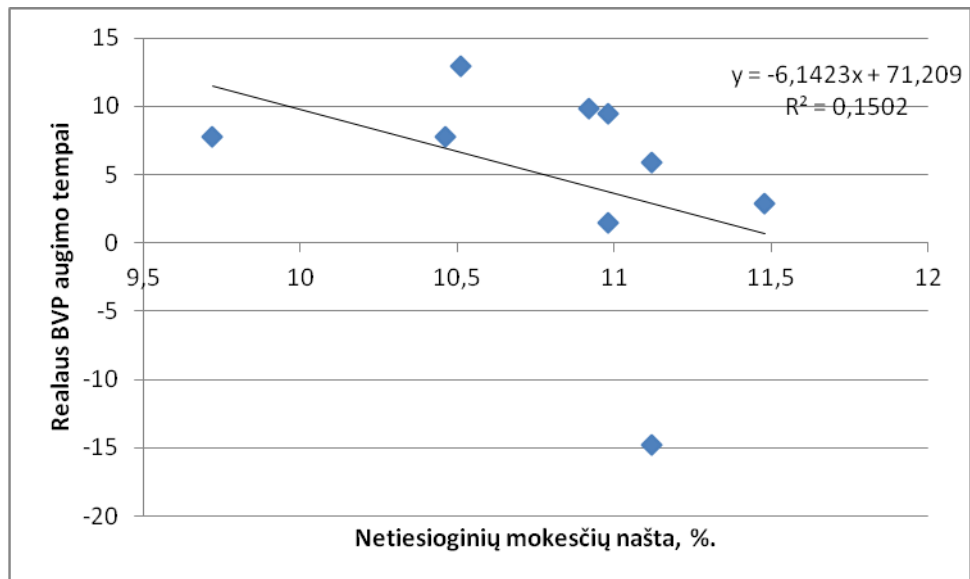
Kaip matyti iš paveikslo netiesioginių mokesčių našta pradėjo mažėti nuo 2012 metų. Šių mokesčių naštos mažėjimą lėmė spartesni BVP augimo tempai: 2013 metais netiesioginių mokesčių našta buvo 10,5 proc. ir palyginti su 2011 metais, sumažėjo tik 0,61 proc., o reali BVP augimo tempai 2013 metais siekė 12,9 proc. ir palyginti su 2011 metais, padidėjo 7 proc.

Siekiant įvertinti priklausomybę tarp netiesioginių mokesčių naštos ir realaus BVP augimo tempų buvo atliekama koreliacinė regresinė analizė. Remiantis teorinėje dalyje atlikta mokslinės literatūros analize, tikėtina, jog tarp šių kintamųjų turėtų pasireikšti netiesioginė priklausomybė, t.y.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

netiesioginių mokesčių naštos pokyčiai (daugeliu atveju didėjimas) lemia realaus BVP augimo tempų mažėjimą. Tačiau atlikus skaičiavimus, paaiškėjo, kad tarp netiesioginių mokesčių naštos ir BVP augimo tempų 2005-2013 metais pasireškia netiesioginis, bet labai silpnas ryšys, nes koreliacijos koeficientas $r = -0,38$, o gautas determinacijos koeficientas buvo lygus $R^2 = 0,152$, kuris rodo, kad 15,2 proc. netiesioginių mokesčių naštos turi įtakos realaus BVP augimo tempams. Kadangi koreliacijos koeficiento ryšys silpnas, tai dėl šios priežasties prognozavimas ir kiti skaičiavimai nėra tikslingi.

Ši duomenų sklaida pavaizduotas 12 paveiksle.

12 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir realaus BVP augimo tempų priklausomybė.

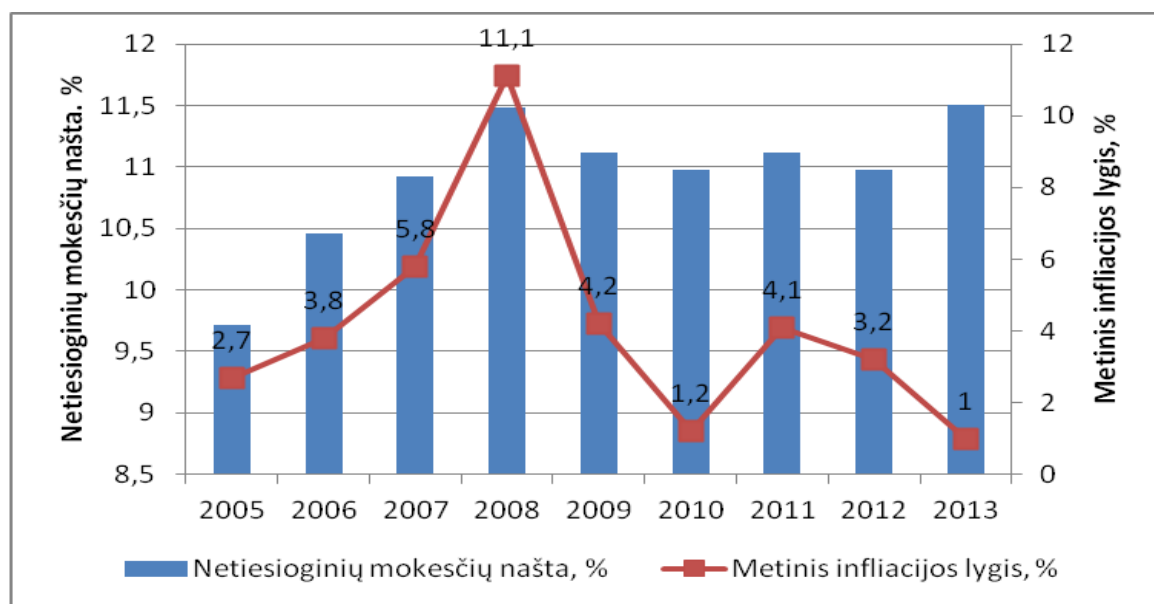
Taigi apibendrinant galima teigti, kad valstybė, siekdama didesnių pajamų, nuolat didina mokesčių tarifus, bet tai ne visada užtikrina pakankamas pajamas iš mokesčių, o tik apsunkina mokesčių mokėtojus didesne mokesčine našta. Egzistuoja apmokestinimo riba, pagal kurią, pajamos iš mokesčių didės tik iki tam tikros ribos, o toliau šios pajamos pradės mažėti. Mokesčių mokėtojai nesuinteresuoti mokėti didesnių mokesčių. Todėl natūralu, kad jie sieks išvengti mokesčių, slėps pajamas ir užsiims kontrabanda, kas paskatins šešėlinę ekonomiką, kuri lemia mažesnius BVP augimo tempus. Lietuvos laisvosios rinkos duomenimis (2012/2013), šešėlyje vis dar yra sukuriamas net ketvirtadalis šalies BVP, o šešėliui siaurėti sparčiau trukdo nemenkstanti mokesčių našta ir lėtai atsigaunanti ekonomika.

2.4.2. Netiesioginių mokesčių naštos poveikis infliacijos lygiui

Infliacijos lygio kitimą gali sukelti įvairios priežastys, kurios būna ne tik vidinės, bet ir išorinės. Pasaulio rinkos svyravimai, globalizacija, informacinės visuomenės plėtra, deficitiniai valstybių

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

biudžetai, pinigų apyvartos ypatybės, įvairūs politiniai pasikeitimai. Nuo šio rodiklio dydžio priklauso tiek konkrečios šalies ekonominė situacija, tiek ir kiekvieno visuomenės nario finansinės galimybės įsigyti prekes ir paslaugas (Snieška ir kt., 2005). Siekiant aiškiau suprasti infliacijos, kaip reiškinio, mastą arba intensyvumą, tikslinga ją skirstyti į tris rūšis: šliaužiančiąją, šuoliuojančiąją ir hiperinfliaciją. Šliaužiančioji infliacija pasireiškia, kai kainos kyla lėtai (1-3 proc. per metus), bet nuolat. Šiuo atveju pinigų perkamoji galia iš esmės nepakinta. Šuoliuojančiosios infliacijos atveju kainos kyla gana staigiai, šuoliškai (25-30 proc. per metus). Hiperinfliacijai yra būdingas ypač didelis tempas – virš 50 proc. per mėnesį (Snieška ir kt., 2005). Remiantis Europos Komisijos interneto tinklapio duomenimis (2010), galima teigti, kad didelės infliacijos poveikis visuomenei yra reikšmingas, todėl labai svarbu veiksmingai kontroliuoti ir valdyti infliaciją.

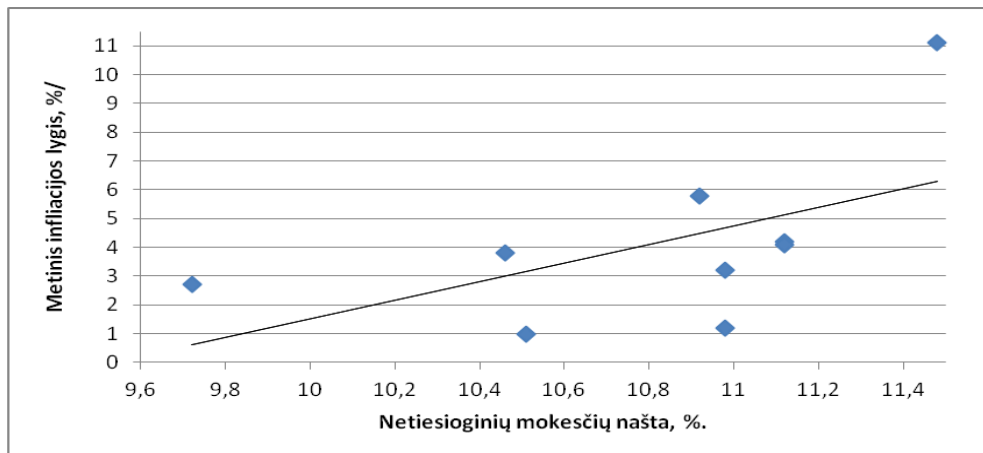
13 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir infliacijos lygio kitimai, %.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis.

Nagrinėjama 2005 – 2013 metų laikotarpiu infliacijos lygis Lietuvoje buvo didžiausias 2008 metais prasidėjus finansinei krizei ir siekė 11,1 proc. Swedbank (2008), duomenimis vartotojai labiausiai jautė tiesioginį kainų augimo poveikį, ypač susijusį su akcizų padidinimu. Taip pat vartojimo kainų augimą paskatino ir išaugusios elektros kainos įmonėms, pabrangęs karštas vanduo ir centralizuotas šildymas, transporto paslaugos. 2009 metais infliacijos lygis jau turėjo tendenciją mažėti, sumažėjo 6,9 proc. ir siekė 4,2 proc. 2013 metais infliacijos lygis buvo mažiausias per visą analizuojamą laikotarpį ir siekė tik 1 proc. Kaip skelbia Statistikos departamentas, tokį metinės infliacijos lygį daugiausia lėmė maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų, alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių, viešbučių, kavinių ir restoranų, švietimo paslaugų pabrangimas bei ryšių, būsto, vandens, elektros, dujų ir kito kuro grupės ir transporto prekių ir paslaugų atpigimas. Tai daugiausiai lems administraciniai sprendimai – akcizų degalams, alkoholiui bei cigaretėms pakėlimas ir išaugusios dujų kainos.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Siekiant išsiaiškinti ar netiesioginių mokesčių našta turi įtakos infliacijos lygio kitimui, pasitelkiant „Excel“ programą, buvo atlikta analizė. Regresijos modelio tipui nustatyti, buvo pasitelktas duomenų sklaidos grafikas (žr. 14 pav.).

14 pav. Netiesioginių mokesčių sklaidos ir infliacijos lygio sklaida

Iš grafiko matyti, kad sąveikaujant netiesioginių mokesčių naštai su infliacijos lygiu, dauguma taškų grafike išsidėsto aplink tiesę, todėl galima teigti, kad tarp netiesioginių mokesčių naštos ir infliacijos lygio pasireiškia tiesinis ryšys. Todėl tolimesnei analizei, bus naudojama tiesės lygtis $Y = b_1 + b_2X$. Pasitelkus „Microsoft Excel“ programos funkcijomis Intercept, Linest buvo apskaičiuoti nežinomų parametrų ($b_1; b_2$) įverčiai, taip pat funkcijos Correl pagalba apskaičiuota koreliacija ir panaudojus regresijos funkcija apskaičiuoti determinacijos koeficientai ir standartinė paklaida (žr. 10 lent.)

10 lentelė

Nežinomų parametrų įverčiai

Koreliacija	0,550398
b1 koeficientas	3,231199
b2 koeficientas	30,807
Determinacijos koeficientas	0,4229
Koreguotas determinacijos koeficientas	0,3933
Standartinė paklaida	0,992

Kaip matyti iš pateiktos lentelės (žr. 10 lent.), buvo gauti tokie nežinomų parametrų įverčiai. Panaudojant šiuos apskaičiuotus rodiklius buvo gauta tokia tiesinė lygtis: $Y = 3,23 + 30,807X$. Remiantis šia lygtimi galima teigti, kad esant nulinei netiesioginių mokesčių naštai, infliacijos lygis siekia 3,23 proc.. Tačiau, kai netiesioginių mokesčių našta siekia 10,81 proc. (paimtas analizuojamo laikotarpio netiesioginių mokesčių naštos vidurkis), tai infliacijos lygis lygus 6,55 proc.

Siekiant išsiaiškinti, kokią procentinę priklausomo kintamojo (infliacijos lygio) dalį nulemia netiesioginių mokesčių naštos kitimas, buvo apskaičiuotas determinacijos koeficientas. Žinant, kad

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

maksimali determinacijos koeficiento reikšmė lygi 1, galima teigti, iš pateiktos lentelės (žr. 10 lent.), kad pataisytas determinacijos koeficientas yra vidutinis ir siekia 0,3933 vadinasi, regresijos modelis paaiškina 39,33 proc. priklausomojo kintamojo (infliacijos lygio) kitimą, t.y., jo kitimą tokia dalimi lemia nepriklausomo kintamojo (netiesioginių mokesčių našta) kitimas, o 60,67 proc. kiti neįvertinti veiksniai.

Remiantis atliktais skaičiavimais, galima daryti prielaidą, kad didėjanti netiesioginių mokesčių našta turi įtakos infliacijos lygio didėjimui. Taigi jei nagrinėjamų mokesčių tarifų didėjimas (dėl jų padidėjimo didėja ir mokesčių našta) sąlygoja infliacijos lygio didėjimą, šalis praranda konkurencingumą. Tai reiškia, jog yra skatinama daugiau importuoti ir mažiau eksportuoti. Importas yra skatinamas dėl santykinai brangesnių vietos gamintojų gaminamų ir teikiamų paslaugų lyginant su kitomis šalimis. Vadinasi, pradeda didėti paklausa užsienyje gaminamoms ir teikiamoms paslaugoms. Be to, vyraujant didesniems netiesioginių mokesčių tarifams, kas sąlygoja didesnes prekių kainas lyginant su kitomis šalimis, gyventojai gali pradėti užsiimti šešėline ekonomika (pvz., didėja paklausa kontrabandinėms prekėms). Tuo tarpu šešėlinės ekonomikos pasekmė – į valstybės biudžetą surenkama mažiau mokesčių pajamų. Kita vertus, prekių brangimą gali sąlygoti ir kiti veiksniai. Pavyzdžiui, gaminant prekę, naudojama nauja technologija, kuri užtikrina geresnę kokybę arba į rinką įvestas visiškai naujas produktas. Šie išvardinti veiksniai gali turėti įtakos įmonės konkurencingumo didėjimui tarptautinėse rinkose, todėl didesnis infliacijos lygis lyginant su kitomis šalimis tampa mažiau reikšmingas.

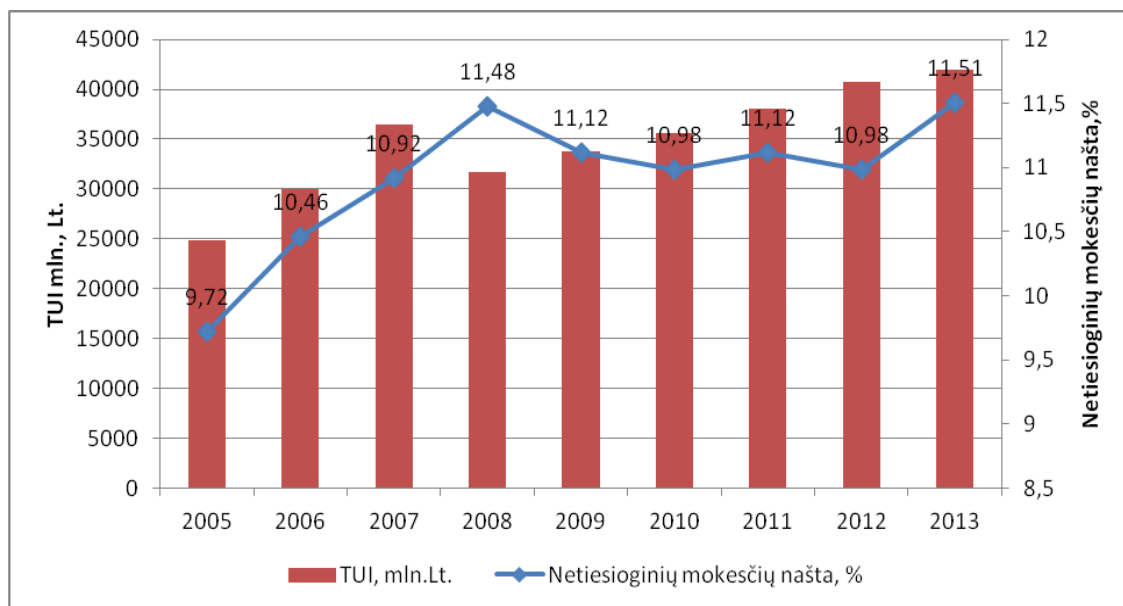
2.4.3. Netiesioginių mokesčių naštos poveikis tiesioginėms užsienio investicijoms

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) plačiąja prasme yra suprantamos kaip užsienio kapitalo investavimas kuriant naujas arba perkant jau veikiančias vietines įmones, kai užsienio investuotojas įgyja teisę į ne mažiau kaip 10% įmonės įstatinio kapitalo. Tiesioginėms užsienio investicijoms nėra priskiriami smulkūs sandoriai vietinėje biržoje. Į TUI apskaitą įeina ir nekilnojamojo turto įsigijimas, paskolų iš užsienio įmonės gavimas ar suteikimas užsienio įmonei, dividendų išmokėjimas ar uždirbtas pelnas, kuris nebūtinai yra pakartotinai investuojamas („Investuok Lietuvoje“, 2014).

Taigi visame pasaulyje nepaliaujamai didėja tiesioginių užsienio investicijų srautai, Lietuva taip pat neišimtis. Kaip rašoma VŠĮ „Investuok Lietuvoje“ (2014), vis daugiau Lietuvos gyventojų turėjo galimybę tapti garsių tarptautinių kompanijų dalimi, fiziškai neišvykdami iš savo šalies. Per pastaruosius šešerius metus (2008 -2013) Lietuvoje užsienio investuotojai įgyvendino apie 200 investicinių projektų. Jų dėka buvo sukurta daugiau nei 16 tūkst. naujų darbo vietų. 2008 - 2013 metų laikotarpiu Lietuvoje daugiausia naujų įmonių steigė arba plėtros projektus vykdė

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

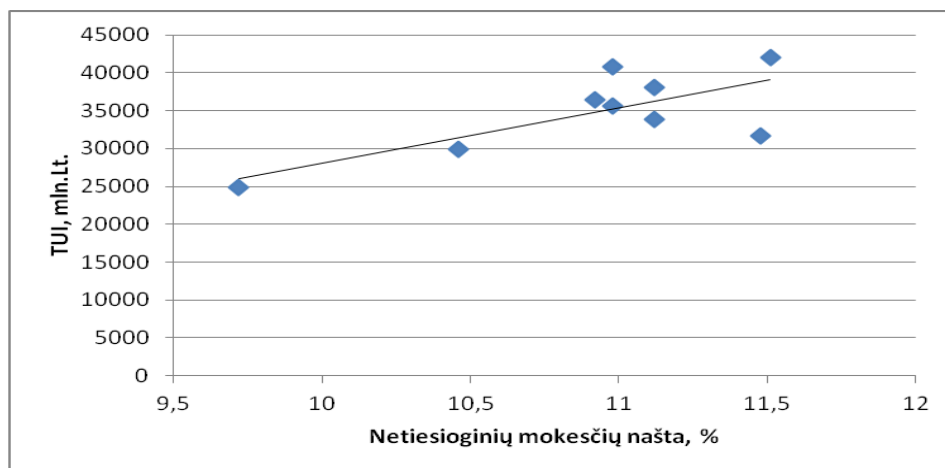
Skandinavijos šalys, JAV, Jungtinė Karalystė ir Vokietija. Tačiau tiesioginių užsienio investicijų srautus gali paveikti didesnė netiesioginių mokesčių našta. Tiesioginių užsienio investicijų srautai ir netiesioginių mokesčių našta pateikta 15 pav.

15 pav. TUI, mln. Lt ir netiesioginių mokesčių našta

Visu analizuojamu laikotarpiu TUI turėjo tendenciją didėti, išskyrus 2008 metus. Kaip matyti iš pateikto paveikslo nuo 2005 metų iki 2007 metų TUI išaugo 11608,1 mln. Lt. arba 31,79 proc. 2008 metus palyginus su 2007 metais TUI sumažėjo 4770,6 mln.Lt. arba 15,03 proc. ir vidutiniškai vienam gyventojui teko 9967 litai arba 1084 Lt. mažiau nei 2007 metais. Tam įtakos turėjo prasidėjusi ekonominė krizė ir išaugusi netiesioginių mokesčių našta, kuri 2008 metais palyginus su 2007 metais išaugo 0,56 proc. Nuo 2009 metų TUI įplaukos į Lietuvą pradėjo augti ir turėjo tendenciją didėti iki pat 2013 metų. Nuo 2009 metų TUI vidutiniškai kasmet padidėdavo po 5,34 proc. Taigi 2013 metus palyginus su 2005 metais TUI įplaukos padidėjo 18077,3 mln. Lt arba 43,07 proc., ir 2013 metais vienam gyventojui teko 14580 litų.

Toliau yra atliekami skaičiavimai, kurie atspindi netiesioginių mokesčių naštos poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms. Siekiant išsiaiškinti ar netiesioginių mokesčių našta turi įtakos tiesioginių užsienio investicijų srautų kitimui, pasitelkiant „Microsoft Excel“ programą, buvo atlikta analizė. Regresijos modelio tipui nustatyti, buvo pasitelktas duomenų sklaidos grafikas(žr. 16 pav.).

16 pav. Netiesioginių mokesčių naštos ir TUI sklaida

Iš grafiko matyti, kad sąveikaujant netiesioginių mokesčių naštai su TUI, dauguma taškų grafike išsidėsto aplink tiesę, todėl galima teigti, kad tarp netiesioginių mokesčių naštos ir TUI pasireiškia tiesinis ryšys. Todėl tolimesnei analizei, bus naudojama tiesės lygtis $Y = b_1 + b_2X$. Pasitelkus „Microsoft Excel“ programos funkcijomis Intercept, Linest buvo apskaičiuoti nežinomų parametrų ($b_1; b_2$) įverčiai, taip pat funkcijos Correl pagalba apskaičiuota koreliacija ir panaudojus regresijos funkcija apskaičiuoti determinacijos koeficientai ir standartinė paklaida (žr. 11 lent.) Taip pat buvo atliktas įverčio b_2 reikšmingumo tikrinimas. Kadangi kritinė Studento reikšmė lygi 0,68 neviršija 0,716 ir dėl šios priežasties su 95% tikimybe galima tvirtinti, kad parametras b_2 yra statistiškai reikšmingas.

11 lentelė

Nežinomų parametrų įverčiai ir determinacijos koeficientas

Koreliacija	0,738774
b1 koeficientas	7292,212
b2 koeficientas	-9894,3
Determinacijos koeficientas	0,5414
Koreguotas determinacijos koeficientas	0,4956
Standartinė paklaida	0,997

Remiantis gautais duomenimis buvo gauta regresijos lygtis: $Y = 7292,212 - 9894,3X$, kuri atspindi TUI priklausomybę nuo netiesioginių mokesčių naštos. Tarp šių kintamųjų pasireiškia netiesioginė priklausomybė, nes ženklas prieš x koeficientą yra su minusu, o tai reiškia, kad netiesioginių mokesčių naštos didėjimas turėtų neigiamai veikti tiesiogines užsienio investicijas, tai ir parodo regresijos modelis. Remiantis šia lygtimi galima teigti, kad esant nulinei netiesioginių mokesčių naštai, TUI srantai siekia 7292,212 mln. Lt. Tačiau, kai netiesioginių mokesčių našta siekia 10,81 proc. (paimtas analizuojamo laikotarpio netiesioginių mokesčių naštos vidurkis), tai tiesioginių užsienio investicijos sumažėtų 1068,58 mln. Lt ir siektų 6223,632 mln. Lt.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Siekiant išsiaiškinti, kokią procentinę priklausomo kintamojo (TUI) dalį nulemia netiesioginių mokesčių naštos kitimas, buvo apskaičiuotas determinacijos koeficientas. Pataisytas determinacijos koeficientas yra vidutinis ir siekia 0,4956 vadinasi, regresijos modelis paaikškina 49,56 proc. priklausomojo kintamojo (TUI) kitimą, t.y., jo kitimą tokia dalimi lemia nepriklausomo kintamojo (netiesioginių mokesčių našta) kitimas, o 50,44 proc. kiti neįvertinti veiksniai.

Taigi, apibendrinant netiesioginių mokesčių naštos poveikį TUI, galima teigti, kad neigiamas netiesioginių mokesčių naštos poveikis TUI mažėjimui gali pasireikšti dėl to, jog esant nepalankiai mokesčių sistemai, mažėja investuotojų polinkis investuoti toje šalyje. Pavyzdžiui, investuojama į transporto paslaugas teikiančią įmonę ir tarkime padidinamas akcizo tarifas dyzeliniam kurui. Tokiu atveju teikiamų paslaugų savikaina turi tendenciją didėti, kas gali sąlygoti ir teikiamų paslaugų vartotojams brangimą. Tokia situacija turi įtakos paklausai. Jeigu ji mažėja, tai kartu mažėja įmonės veiklos rezultatai. Tikėtina, jog blogėjant įmonės finansinei būklei, mažės ir darbuotojų skaičius. Rezultate į valstybės biudžetą gali būti pritraukta mažiau mokesčių pajamų (su darbo santykiais susijusių mokesčių, pelno, dividendų ir kitų tiesioginių mokesčių). Taip pat TUI mažėjimas gali lemti realaus BVP augimo tempų lėtėjimą.

Apibendrinant netiesioginių mokesčių naštos poveikį pagrindiniams makroekonominiams rodikliams: realaus BVP augimo tempams, infliacijos lygiui ir TUI, galima teigti, kad tarp netiesioginių mokesčių naštos ir infliacijos lygios, bei TUI egzistuoja tiesioginė priklausomybė. Didėjanti netiesioginių mokesčių našta sąlygoja infliacijos lygio didėjimą ir mažina TUI srautus. Tačiau tarp netiesioginių mokesčių naštos ir realaus BVP augimo tempų pasireiškė netiesioginis ir labai silpnas ryšys, todėl galima teigti, kad netiesioginių mokesčių naštos poveikis BVP yra nestiprus.

3.NETIESIOGINIŲ MOKESČIŲ SURENKAMŲ PAJAMŲ PROGNOZAVIMAS IR DIDINIMO GALIMYBĖS

Analizuojant netiesioginių mokesčių tobulinimo galimybes ar teikiant pasiūlymus dėl šių mokesčių keitimo, dažniausiai diskutuojama dėl to, ar reikia keisti šių mokesčių tarifus, koku būdu galima padidinti netiesioginių mokesčių mokestines pajamas į nacionalinį biudžetą, ir kaip taip padaryti, kad nenukentėtų gyventojų gerovė. Kadangi iš netiesioginių mokesčių (PVM, akcizų ir maitų), daugiausiai pajamų yra surenkama iš PVM (vidutiniškai per visą analizuojamą laikotarpį 70,29 proc.) ir akcizų (vidutiniškai per visą analizuojamą laikotarpį 27,81 proc.), tai jie toliau ir bus analizuojami. Atsiribojama nuo maitų, nes jie per visą analizuojamą laikotarpį sudarė labai nedidelę dalį tik 1,9 proc. visų netiesioginių mokesčių, todėl sunku atlikti prognozavimą ar siūlyti šio mokesčio surinkimo didinimo galimybes. Todėl trečiojoje dalyje atliekamas 2014 – 2015 m. surenkamų pajamų iš PVM ir akcizų prognozavimas, bei pateikiami galimi pasiūlymai, kaip būtų galima padidinti šias pajamas nacionaliniame biudžete.

3.1. PVM ir akcizų surinkimo į nacionalinį biudžetą prognozė 2014 - 2015 metams

Pateikiamas perspektyvinių ekonominių sprendimų poveikio aspektas – potencialus poveikis 2014 - 2015 metais. Prognozuojant 2014 – 2015 metų nacionalinio biudžeto pajamų surinkimą, atsižvelgiama į 2014 m. sausio – vasario mėnesių faktiškai surinktas PVM ir akcizų pajamas. Remiantis VMI nacionalinių biudžeto pajamų surinkimo apžvalga (2014), galima teigti, kad per sausio – vasario mėnesius PVM gauta 1887,6 mln. Lt, PVM planas įvykdytas 96,9 proc., negauta 60,7 mln. Lt planuojamų pajamų, tačiau 2014 metų sausio – vasario mėnesiais PVM pajamos 534,9 mln. Lt arba 39,5 proc. viršija 2013 metų to paties laikotarpio pajamas. Akcizų 2014 metų sausio – vasario mėnesiais surinkta 498,1 mln. Lt, planas įvykdytas 101,8 proc. (gauta 8,7 mln. Lt pajamų daugiau nei buvo planuota), palyginti su tuo pačiu 2013 metų laikotarpiu, akcizų surinkta 24,1 mln.Lt (5,1 proc.) daugiau. Remiantis Finansų ministerijos prognozėmis, galima teigti, kad 2014 metais bus surinkta apie 9,8 mln. Lt, (t.y. 9,8 proc.) daugiau PVM pajamų, nei 2013 metais. Akcizų pajamų tikimasi surinkti apie 3,8 mln. Lt. daugiau. Taip pat iš pateiktos lentelės (12 lentelė) galima tvirtinti, kad 2014 ir 2015 metai bus ekonomikos augimo metai. Remiantis BVP prognozėmis yra vertinamos PVM ir akcizų surinkimo vystymosi kryptis.

12 lentelė

PVM, akcizų pajamų prognozavimas 2014 – 2015 metais

	2014	2015
BVP pokytis, proc.	3,4	4,3
Nacionalinio biudžeto pajamos, mln.Lt.	18 533,1	20201,1

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Pajamos iš PVM, mln.Lt	9 759,5	10638,3
Pajamos iš akcizų, mln.Lt	3 480,6	3793,9

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos prognozėmis 2014 -2015 metams.

Remiantis naujausiomis LR Finansų ministerijos BVP prognozėmis, BVP turėtų augti 2014 metais daugiau kaip 3,4 proc., o 2015 metais – daugiau kaip 4,3 proc. (žr. 12 lent.). BVP augimas turėtų padidinti ir nacionalinio biudžeto pajamas iš mokesčių Svarbiausias mokestis, kurio prognozuojamos pajamos 2014 metais sudarys apie 9759,5 mln. Lt. yra PVM. 2014 metais PVM pajamos sudarys 52,7 proc. valstybės biudžeto pajamų, t. y. planuojama, kad šio mokesčio dalis valstybės biudžete padidės 1,2 procentinio punkto, lyginant su 2013 metų planu. Pajamos iš PVM buvo prognozuojamos atsižvelgiant į numatomą PVM surinkimą, į galutinio vartojimo išlaidų ir PVM mokestinės bazės procentinio santykio dinamiką. 2014 metai nėra pirmas kartas, kai Finansų ministerija didina PVM prognozės sumą, kurią tikisi surinkti pagerinusi mokesčių administravimą: 2011 metais buvo prognozuota iš PVM gauti 8 259,2 mln. Lt pajamų, iš jų 774 mln. Lt – dėl efektyvesnio PVM administravimo, t. y. nesiremiant galimai papildomai augsiančia mokestine baze, bet atskira eilute padidinant pajamas dėl administravimo pagerinimo. Analogiškai prognozuojama ir šiemet.

Finansų ministerija 2014 metų akcizų pajamų prognozę sudarė atsižvelgdama į atskirų akcizais apmokestinamų prekių grupių numatomus pardavimus, daugiamečius duomenis apie tokių pardavimų santykį su namų ūkio ir galutinio vartojimo išlaidomis bei akcizų tarifus. Prognozuojama, kad 2014 metais iš akcizų bus gauta 3 480,6 mln. Lt pajamų, t. y. 109,6 mln. Lt (3,2 proc.) daugiau negu 2013 metais (3 371,0 mln. Lt). Šios pajamos sudarys 18,8 proc. visų valstybės biudžeto pajamų.

PVM prognozė bus atliekama naudojant SPSS programą, ARIMA modelį. Taip pat bus naudojama Mačiulaitytės (2004) pateikta valstybės biudžeto pajamų modeliavimo lygtis. Jos pavidalas yra:

$$M_c = R_c * C$$

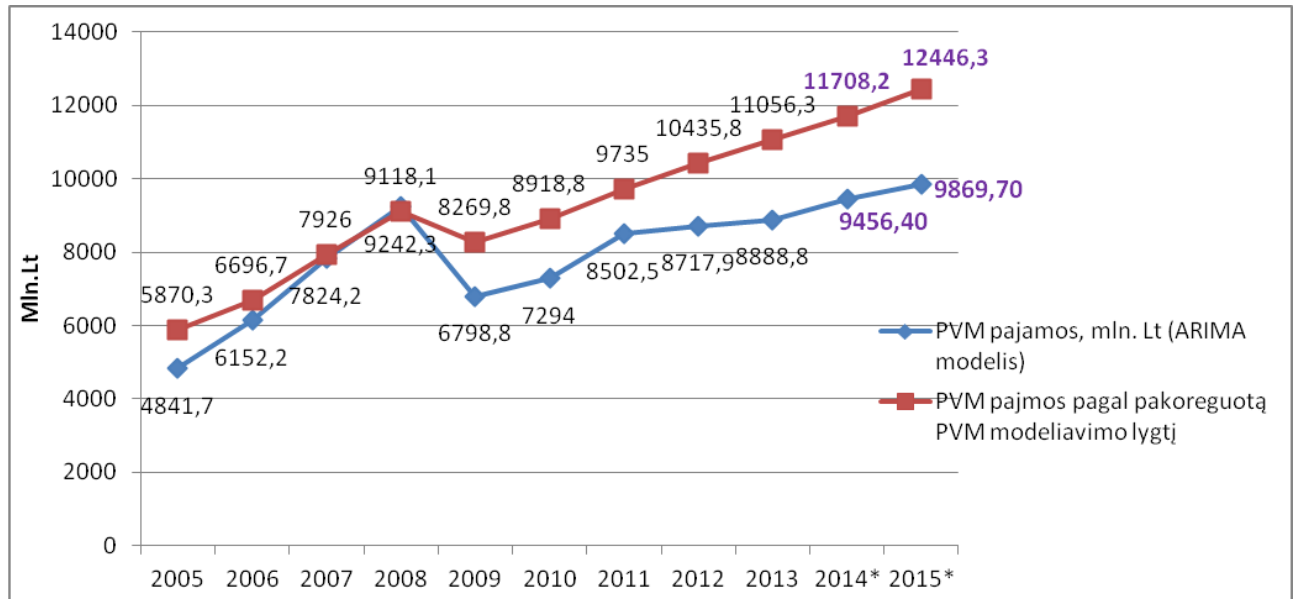
Čia: M_c – pajamos iš PVM, R_c – PVM tarifas, C – vartojimas,

Pasak Mačiulaitytės (2004), netiesioginiais mokesčiais (šiuo atveju PVM) paprastai apmokestinamos galutiniam vartojimui skirtos prekės. Todėl modeliuojant šiuos mokesčius naudojami mokesčio bazę atitinkantys rodikliai: namų ūkių vartojimas, galutinis vartojimas, rečiau – pardavimų šalyje rodiklis. Taip pat Mačiulaitytės (2004), teigimu apskaičiavus pagal pateiktą tipinę PVM pajamų modeliavimo lygtį, gautas rezultatas visada bus gerokai didesnis, nei faktinis, todėl pateiktą tipinę valstybės finansų lygtį PVM mokesčiui reikia koreguoti įvedant tam tikrą koeficientą a . Taip gaunama pakoreguota tipinio modelio lygtis. Mačiulaitytė (2004) pateikia šią lygtį su apskaičiuotu koeficientu 0,693 ir gautos lygties pavidalas atrodo taip:

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

$$Mc(t)=0,693*Rc(t)*C(t).$$

Taigi PVM pajamų prognozės 2014 – 2015 metams buvo atliktos naudojant šiuos du modelius ir jos pateikiamos 17 paveiksle.

17 pav. PVM pajamų prognozė 2014 – 2015 m.

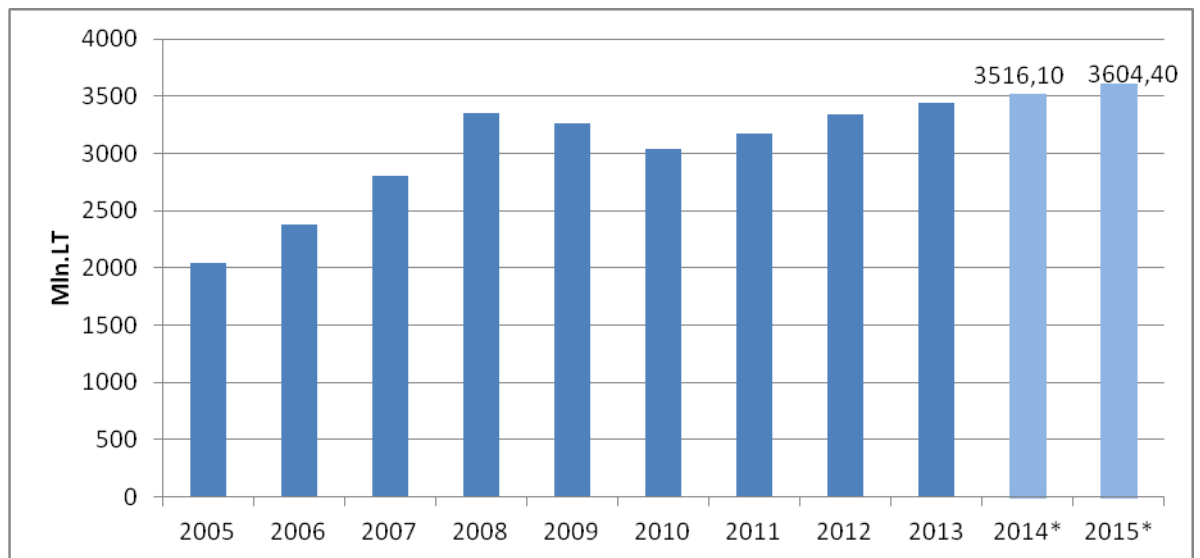
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VMI duomenimis.

Atlikus PVM mokesčių pajamų prognozavimą, remiantis ARIMA modeliu, nustatyta, kad surenkamos pajamos iš PVM 2014 metais sieks 9456,4 mln. Lt, o 2015 metais – 9869,9 mln. Lt, taigi šio mokesčių pajamų suma augs. Vadinasi, pagal šį skaičiavimo būdą, tiek 2014, tiek 2015 metais pridėtinės vertės mokesčio pajamų valstybė turėtų surinkti daugiau nei 2013 metais. 2014 ir 2015 metų sumos turėtų būti didžiausios per visą analizuojamą laikotarpį. Remiantis skaičiavimais, galima teigti, kad su 95 proc. tikimybe PVM pajamų rodiklis 2014 metais gali svyruoti nuo 6347,5 mln. Lt iki 12565,3 mln. Lt., o 2015 metais gali svyruoti nuo 7000,5 mln. Lt. iki 12739,2 mln.Lt. Šių modelių prognozavimo tinkamumą parodo vidutinė procentinė absoliutinė paklaida, kitaip vadinama MAPE, 2014 metais MAPE buvo 10,2 proc. , o 2015 metais MAPE rodiklis siekė 9,8 proc., todėl galima teigti, kad abiejų metų prognozės yra tikslios.

Taip pat prognozuojant pridėtinės vertės mokesčio pajamas įvertinta, jog galutinio vartojimo išlaidos 2014 metais nominaliai didės 5,9 proc., o 2015 metais 6,3 proc. Toks galutinio vartojimo išlaidų prognozavimas buvo pateiktas Finansų ministro R. Šadžiaus ataskaitoje.

Tuo tarpu pagal pateikiamą valstybės finansų modeliavimo lygtį apskaičiuotos PVM pajamų reikšmės, parodė, kad 2014 metais PVM pajamų gali būti surinkta 11708,2 mln.Lt, o 2015 metais – 12446,3 mln. Lt. Vadinasi abiem būdais gautos prognozuojamos PVM pajamos gana panašios, bei gautos reikšmės artimos LR Finansų ministerijos numatomoms rodiklio reikšmėms, todėl prognozėmis galima pasitikėti.

Toliau darbe, remiantis ARIMA modeliu, buvo atliekama ir iš akcizų surenkamų pajamų prognozė. 2014 ir 2015 metų prognozės pateikiamos 18 paveiksle.

18 pav. Akcizų pajamų prognozė 2014 – 2015 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VMI duomenimis.

Sudarinėjant akcizų pajamų prognozavimo modelį, taip pat buvo remiamasi MAPE rodikliu, kuris parodo prognozavimo tinkamumą, 2014 metais MAPE buvo 9,22 proc., o 2015 metais MAPE rodiklis siekė 8,51 proc., todėl galima teigti, kad abiejų metų prognozės yra labai tikslios. Kaip matyti iš pateikto paveikslo 2014 ir 2015 metais akcizų pajamos turėtų augti. Surenkamos pajamos iš akcizų 2014 metais sieks 3516,1 mln. Lt, o 2015 metais – 3604,4 mln.Lt, taigi šio mokesčių pajamų suma augs. Kaip ir PVM, taip ir akcizų 2014 ir 2015 metų sumos turėtų būti didžiausios per visą analizuojamą laikotarpį. Skaičiavimai buvo atliekami su 95 proc. tikimybe, todėl kaip parodė ARIMA modelis akcizų pajamos gali svyruoti 2014 metais 2715,9 mln. Lt iki 4316,3 mln. Lt., o 2015 metais gali svyruoti nuo 2872,4 mln.Lt. iki 4336,3 mln.Lt.

Apibendrinant galima teigti, kad prognozuojant ARIMA modeliu bei pagal finansų modeliavimo lygtį, gautos rodiklių reikšmėmis galima pasitikėti, nes Finansų Ministerijos analitikai numato panašias galimas tendencijas, kad 2014 ir 2015 metais surenkamos pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio ir akcizų didės.

3.2. PVM ir akcizų pajamų didinimo galimybės

Ši darbo dalis skirta pajamų iš PVM ir akcizų tendencijoms įvertinti, bei pateikti būdus, kaip galima didinti surenkamų pajamų iš šių mokesčio kiekius į valstybės biudžetą. Analizei pagilinti bus naudojamas elastingumo koeficientas, kuris rodo, kiek procentų pasikeis rezultatinis kintamasis faktoriniam kintamajam pakitus 1 procentu. Šis koeficientas apskaičiuojamas pagal formulę:

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

$$E = \frac{T/\Delta T}{Q/\Delta Q},$$

kur T – valstybės pajamos iš mokesčių; ΔT – valstybės pajamų iš mokesčių pokytis, lyginant su ankstesniais metais; Q – bendrasis vidaus produktas; ΔQ – bendrojo vidaus produkto pokytis, lyginant su ankstesniais metais.

13 lentelėje apskaičiuoti pajamų iš PVM elastingumo koeficientai, kurie parodo, kaip kintant BVP keičiasi surenkamos PVM pajamos analizuojamu 2005 – 2013 metų laikotarpiu. Pagal apskaičiuotus PVM mokesčio pajamų elastingumo koeficientus, galima daryti išvadą – ar PVM mokestis yra elastingas BVP kitimo atžvilgiu.

13 lentelė

PVM mokesčio pajamų elastingumo koeficientai 2005-2013 metais

Metai	PVM pajamos, tūkst.Lt.	BVP, mln.Lt.	Elastingumas
2005	4841,7	72401,944	-
2006	6152,2	83227,148	0,66
2007	7824,2	99229,294	0,75
2008	9242,5	111920,144	0,73
2009	6798,8	92032,404	0,60
2010	7294,0	95675,983	0,64
2011	8502,5	106893,407	0,74
2012	8717,9	111734,701	1,75
2013	8888,8	119468,968	3,37
Vidutinis elastingumas			1,14

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VMI ir statistikos departamento duomenimis.

Remiantis sudaryta lentele, galima teigti, kad 2005 – 2013 metų laikotarpio PVM pajamos yra elastingos BVP kitimui, nes vidutinis analizuojamo laikotarpio mokesčio elastingumas yra didesnis už 1 ir yra lygus 1,14. Vadinasi, didėjant BVP, pridėtinės vertės mokesčio pajamos taip pat didėja. Pridėtinės vertės mokestis yra elastingas, taigi mokestis buvo surenkamas pakankamai gerai – apskaičiuoti elastingumo koeficientai parodė, kad nuo 2012 metų pridėtinės vertės mokesčio pajamos kito didesniu tempu nei BVP. Geriausias elastingumo koeficientas pastebėtas 2013 metais ir jis buvo 3,37, BVP padidėjus 6,92 proc., gaunamos pajamos iš PVM padidėjo 1,96 proc. Tačiau 2009 metais pastebima prasčiausia situacija, nes elastingumas mažiausias per visą analizuojamą laikotarpį ir jis siekia tik 0,60. Tai parodo ir apskaičiuotas didėjimo tempas, BVP sumažėjus 21 proc., pajamos iš PVM sumažėjo 35 proc. Taigi PVM pajamų į nacionalinį biudžetą dydis 2009 metais mažėjo sparčiau nei lėtėjo šalies ekonomika. Taigi galime teigti, kad mokesčių reformos, kurios tikslas buvo surinkti daugiau pajamų didinant mokesčių tarifus, to pasekoje mokestinių pajamų į nacionalinį biudžetą per 2009 metus surinkta mažiau ir didesni mokesčių tarifai neužtikrino didesnio pajamų surinkimo.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

Tokiu pačiu principu buvo apskaičiuoti ir pajamų iš akcizų elastingumo koeficientai, jie pateikti 14 lentelėje, kurie parodo kaip kintant BVP keičiasi surenkamos akcizų pajamos analizuojamu 2005 – 2013 metų laikotarpiu.

14 lentelė

Akcizų mokesčio pajamų elastingumo koeficientai 2005-2013 metais

Metai	Akcizų pajamos, tūkst.Lt.	BVP, mln.Lt.	Elastingumas
2005	2040,1	72401,944	-
2006	2374,4	83227,148	0,92
2007	2803,6	99229,294	1,05
2008	3354,0	111920,144	0,69
2009	3258,2	92032,404	0,2
2010	3036,5	95675,983	0,52
2011	3178,2	106893,407	2,36
2012	3341,2	111734,701	0,89
2013	3437,3	119468,968	2,32
Vidutinis elastingumas			1,12

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VMI ir statistikos departamento duomenimis.

Atlikus analizę galima teigti, kad 2005 – 2013 metų laikotarpio akcizų pajamos yra elastingos BVP kitimui, nes vidutinis analizuojamo laikotarpio mokesčio elastingumas yra didesnis už 1 ir yra lygus 1,12. Didėjant BVP, akcizų pajamos taip pat didėja. Geriausia situacija pastebima 2009 metais, kai elastingumo koeficientas siekia 2,36. Apskaičiavus padidėjimo tempus matyti, kad BVP padidėjus 11,72 proc., akcizų pajamos išaugo 4,66 proc. Panaši situacija išlieka ir 2013 metais, elastingumo koeficientas yra 2,32. Pagal apskaičiuotą padidėjimo tempą BVP padidėjus 6,92 proc., pajamos iš akcizų išaugo 2,88 proc.

Taigi galima teigti, kad tiek pridėtinės vertės mokesčio pajamos, tiek iš akcizų surenkamos pajamos jautriai reaguoja į BVP pokyčius šalyje, todėl vienas pagrindinių tikslų turėtų būti ekonomikos augimo skatinimas, o ne mokestinės naštos didinimas. Todėl keisti PVM ir akcizų tarifų 2014– 2015 metais nereikėtų.

Tačiau pastebima kitokia situacija, Finansų ministerijos puslapyje rašoma, kad 2014 metais ketinama didinti kai kurių svaigiųjų gėrimų akcizus. Alaus akcizą siūloma didinti nuo 8,5 iki 9,35 lito už 1 proc. faktinės tūrinės alkoholio koncentracijos už hektolitrą produkto. Vyno ir kitų fermentuotų gėrimų, kurių faktinė tūrinė etilo alkoholio procentais yra ne didesnė kaip 8,5 procento, – nuo 58 litų iki 85 litų už produkto hektolitrą, kurių faktinė tūrinė alkoholio koncentracija procentais didesnė nei 8,5 proc. - nuo 198 iki 225 litų už produkto hektolitrą, etilo alkoholio - nuo 4416 iki 4460 litų už gryno etilo alkoholio hektolitrą (Finansų ministerija, 2014).

Valstybės požiūriu, didinti akcizo tarifą – naudinga, nes taip bus surenkama daugiau mokestinių pajamų į biudžetą, tačiau dar reiktų į analizuojamą situaciją įterpti tyrimų duomenis apie kontrabandą ir šešėlinę ekonomiką. Žinoma, kad išaugus alkoholio gaminių kainai, padidėja kontrabanda. LLRI (2014) duomenimis spirituotų, stipriųjų gėrimų rinkoje šešėlis siekia net 36

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

proc. visos rinkos ir dėl vieno suvartoto nelegalaus stipriojo alkoholio butelio į valstybės biudžetą nesumoka 17 Lt. mokesčių. Taigi nagrinėjant akcizo poveikį rinkai, svarbu suprasti, kaip akcizo mokesčio pakeitimai atsispindi galutinėje kainoje, kuri ir lemia pokyčius rinkoje.

Taigi valstybė didindama akcizų tarifus turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nors ir ne daug padidinus akcizą, didėja kontrabandos ir šešėlinės ekonomikos mastai. Tai parodo ir nesena alkoholio akcizų reformų Lietuvoje patirtis. 2008 ir 2009 metais padidinus akcizus 38 procentais, stipriųjų alkoholinių gėrimų akcizų surinkimas ne išaugo, o kaip tik krito nuo 669 mln. (2007 metais) iki 505 mln. litų (2010-aisiais).

Atlikus analizę galima teigti, kad valstybė norėdama surinkti daugiau lėšų į biudžetą, turėtų rinktis kitokias priemones, bet ne akcizų tarifų didinimą, nes tai tik padidina šešėlinę ekonomiką.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Teorinės dalies išvados.

- Mokesčių pajamos sudaro didžiausią dalį biudžeto lėšų. Mokesčiai gali būti klasifikuojami pagal daugelį kriterijų, vienas iš kriterijų yra mokesčių skirstymas pagal ėmimo būdą ir pagal šį būdą, mokesčiai yra skirstomi į *tiesioginius ir netiesioginius*. Netiesioginiams mokesčiams priklauso *PVM, akcizai, maitai*. Vienas pagrindinių skirtumų lyginant akcizus ir maitus su PVM, yra tas jog pastarasis mokestis gali būti grąžinamas. Taip pat Lietuvoje daugiausiai mokestinių pajamų yra surenkama iš PVM, todėl galima teigti, kad PVM tarifo reguliavimas turi įtakos šalies makroekonominėi situacijai, o ypač vartojimui. Todėl PVM reguliavimas yra vienas iš pagrindinių Lietuvos fiskalinės politikos įrankių.
- Kiekviena šalis gali taikyti skirtingus netiesioginių mokesčių tarifus, gali skirtis lengvatų taikymas, atleidimas nuo šių mokesčių. Tačiau ES siekia, jog jie būtų derinami tikslu padidinti konkurencingumą, bei sumažinti valstybės apgaulingumą per mokesčių nemokėjimą. Per pastaruosius kelerius metus netiesioginiai mokesčiai atlieka vis svarbesnį vaidmenį valstybių ekonomikai. Dėl šios priežasties šie mokesčiai yra laikomi patikimu biudžeto pajamų šaltiniu bei vienu iš deficito mažinimo instrumentų. Tai liudija ir tai, kad netiesioginių mokesčių yra surenkama vis daugiau palyginus su tiesioginiais mokesčiais.
- Netiesioginiai mokesčiai ir šių mokesčių tarifų kaita daro didelį poveikį valstybės biudžetui ir visai ekonomikai. Kaip teigiama literatūroje netiesioginių mokesčių tarifų didinimas turėtų padidinti biudžeto pajamas, bei sumažinti valstybės skolinimąsi ateityje. Tačiau, kaip parodė tolimesnė analizė, ši taisyklė galioja ne visoms šalims. Daugelis ES šalių, pasaulinės finansų krizės metu, buvo linkusios didinti netiesioginių mokesčių tarifus siekiant sumažinti biudžeto deficitą, tačiau tai nereiškė, kad buvo surinkta daugiau pajamų.
- Taip pat didinat netiesioginių mokesčių tarifus yra susiduriama su šešėlinės ekonomikos problema, dėl ko nukenčia šalies biudžetas, gali būti sutrikdytas efektyvus valstybės funkcijų vykdymas. Pavyzdžiui, PVM tarifo didinimas turi įtakos šešėlinės ekonomikos didėjimui, kuri pasireiškia sudarinėjant fiktyvias sąskaitas, neteisėtai naudojantis šio mokesčio lengvatomis ir kt. Akcizų tarifų didinimas yra susijęs su kontrabanda, kurios atveju valstybė nukenčia todėl, kad į šalį yra nelegaliai importuojamos prekės (cigaretės, degalai, alkoholis), už kurias būtų gaunamas akcizas. Savo ruožtu vidaus vartotojai dažnai renkasi pigesnes kontrabandinės prekes ir taip sumažina mokesčių surinkimą į biudžetą, vidaus paklausą ir pardavimus, sukurdami neapskaitytų pajamų srautą, kuris iškreipia rinką.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

- Atlikta teorinės dalies analizė parodė, kad didėjant netiesioginiams mokesčiams ir nemažinant kitų, padidėja mokesčių našta, kuri daro poveikį pagrindiniams makroekonominiais rodikliams: *realaus BVP augimo tempams, infliacijai, TUI*. Didesnė netiesioginių mokesčių našta gali sumažinti tiesioginių užsienio investicijų srautus, padidinti infliaciją, bei sulėtinti BVP augimo tempus.

Analitinės -tiriamosios dalies išvados.

- Atlikus visų surenkamų mokesčių struktūrinę analizę, paaiškėjo, kad Lietuva yra priklausoma nuo netiesioginių mokesčių, nes nuo 2006 metų netiesioginių mokesčių dalis sudaro daugiau nei 50% visų surinktų mokesčių.
- Didžiausias vaidmuo tenka PVM, nes per analizuojamą 2005 – 2013 metų laikotarpį, šis mokestis sudaro vidutiniškai 70 proc. pajamų surenkamų iš netiesioginių mokesčių. Per analizuojamą laikotarpį PVM pajamos labiausiai sumažėjo 2009 metais. Tam įtakos turėjo PVM tarifo padidinimas nuo 18 iki 19 proc., o vėliau ir iki 21 proc., bei prasidėjusi pasaulinė finansų krizė. 2009 metus palyginus su 2008 metais PVM pajamos sumažėjo 26,44 proc.
- Pagal gaunamas pajamas iš netiesioginių mokesčių antrąją vietą užima akcizai. Jų lyginamoji dalis netiesioginiuose mokesčiuose analizuojamu laikotarpiu svyruoja apie 30 proc. Didžiausią į valstybės biudžetą surinktų akcizų dalį 2013 metais sudarė akcizai už energinius produktus - 53,7 proc., atitinkamai akcizų už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus pajamos sudarė 24,7 proc., už apdorotą tabaką – 21,3 proc. visų akcizų pajamų.
- Pajamos iš muitų sudaro labai mažą dalį visų netiesioginių mokesčių. Per devynerių metų laikotarpį muitų lyginamoji dalis netiesioginiuose mokesčiuose kito nežymiai ir svyravo nuo 1,72 proc. iki 2,25 proc. Pagrindinė priežastis gali būti ta, kad Lietuva prekiaudama su ES šalimis netaiko muito mokesčių. Vadinasi, galima teigti, kad pajamos iš muitų gaunamos prekiaujant ne su ES šalimis.
- Šešėlinei ekonomikai didelę įtaka daro netiesioginių mokesčių tarifų dydis, nes kuo jie yra didesni, tuo labiau yra apsunkinama ekonominė veikla ir padidinama prekių kaina. Lietuvoje šešėlinė ekonomika labiausiai buvo išaugusi 2010 metais ir sudarė 28 proc. nuo BVP. Vidutiniškai per visą analizuojamą laikotarpį šešėlinė ekonomika sudarė 23,22 proc. nuo BVP. Lietuvoje didžiausią dalį šešėlio sudaro cigarečių ir alkoholio kontrabanda. Ji sudaro 55 proc. viso šešėlio. Kita problema su kuria susiduria Lietuva yra PVM grobstymas. Kiekvienais metais dėl PVM grobstymo Lietuva patiria apie 0,5-1 mlrd. Lt nuostolių. Dėl šešėlinės ekonomikos ir PVM grobstymo Lietuva kasmet netenka apie 2 mlrd. Lt pajamų.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

- Per 2005 – 2013 metų laikotarpį Lietuvoje dominavo pakankamai nedidelė netiesioginių mokesčių našta, nes per analizuojamą laikotarpį ji siekė 10,81 proc. Siekiant įvertinti priklausomybę tarp netiesioginių mokesčių naštos ir pagrindinių makroekonominių rodiklių: *realaus BVP augimo tempų, infliacijos ir TUI* buvo atliekama koreliacinė regresinė analizė.
- Koreliacinė regresinė analizė patvirtino, kad ***tarp infliacijos lygio, tiesioginių užsienio investicijų ir netiesioginių mokesčių naštos egzistuoja tiesioginė priklausomybė***. Todėl galima teigti, kad didėjanti netiesioginių mokesčių našta daro neigiamą poveikį tiek infliacijai, tiek TUI, nes sąlygoja infliacijos lygio didėjimą ir TUI mažėjimą, kuris gali pasireikšti dėl to, jog esant nepalankiai mokesčių sistemai, mažėja investuotojų polinkis investuoti toje šalyje. Tačiau tarp netiesioginių mokesčių naštos ir BVP augimo tempų 2005-2013 metais pasireškia netiesioginis ir labai silpnas ryšys.
- Atlikus pridėtinės vertės ir akcizų mokesčių prognozavimą, nustatyta, kad 2014 ir 2015 metais šių mokesčių pajamos augs. Kaip ir PVM, taip ir akcizų 2014 ir 2015 metų sumos turėtų būti didžiausios per visą analizuojamą laikotarpį. Taip pat atlikus elastingumo analizę, galima teigti, kad tiek PVM, tiek akcizų pajamos yra elastingos BVP kitimui, nes vidutinis analizuojamo laikotarpio šių mokesčių elastingumas yra didesnis už 1. Kadangi šių abiejų mokesčių pajamos jautriai reaguoja į BVP pokyčius, todėl keisti PVM ir akcizų tarifų 2014 - 2015 metais nereikėtų, nes taip bus tik padidinama mokesčių našta.

Rekomendacijos.

- Siūloma nekeisti ir nedidinti dabar galiojančio 21 proc. PVM tarifo, nes kaip parodė elastingumo analizė PVM pajamos jautriai reaguoja į BVP pokyčius šalyje, todėl vienas iš pagrindinių tikslų turėtų būti ekonomikos augimo skatinimas, o ne netiesioginių mokesčių naštos didinimas, kuri tik padidintų šešėlinės ekonomikos mastus. Taip pat PVM tarifo padidinimas labiau apsunkintų verslo veiklą ir neskatintų vartojimo augimo.
- Valstybė siekdama surinkti daugiau mokesčių pajamų iš PVM mokesčio, turėtų atkreipti dėmesį į PVM mokėtojus ir griežtinti PVM surinkimo tvarką, nes šiuo metu Lietuvoje tik apie 80 proc. PVM mokėtojų registruojasi savanoriškai. Taip pat reikėtų nustatyti didesnes baudas už laiku nesumokėtą PVM mokesį, nes dabar laiku nepateikta PVM deklaracija tik 1 proc. padidina mokėtiną PVM sumą į biudžetą. Kalbant apie PVM, dar dėmesys turėtų būti atkreipiamas ir į šio mokesčio grobstymą ar šio mokesčio slėpimą, nes kiekvienais metais Lietuva dėl PVM grobstymo patiria 0,5 – 1 mlrd. Lt nuostolį. Taigi geriausia išeitis daugiau surinkti pridėtinės vertės mokesčio pajamų yra ne tarifo didinimas, o PVM grobstymo griežta prevencija.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

- 2014 metais yra nuspręsta padidinti alkoholio akcizą, tačiau darbo autorė siūlo dar palaukti ir jo nedidinti, nes Lietuvos ekonomika dar nėra visiškai atsigavusi po pasaulinės finansų krizės. Dabar jos ekonomika yra tik augimo stadijoje, todėl padidinus akcizo mokesčių tarifus, iš jų nebus surenkama daugiau mokestinių pajamų, nes tai tik padidins šešėlinę ekonomiką ir kontrabandą. O kaip yra žinoma, šiuo metu šešėlinės ekonomikos mastai Lietuvoje yra dideli ir siekia 26 proc. nuo BVP ir kaip parodė analizė, didžiausią poveikį šešėlinei ekonomikai ir daro akcizų tarifų didinimas.
- Siekiant sumažinti šešėlinės ekonomikos mastus, susijusius su akcizais, didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas kontrabandai, o norint jos išvengti reikėtų palaiapsniui akcizo mokesčių tarifus padaryti artimesnius kaimyninių šalių akcizų tarifams.

LITERATŪRA

1. Aleknevičienė V. (2005). *Finansai ir kreditas*. Vilnius: Enciklopedija.
2. Bagdžiūnienė V. (2006). *Apskaitos terminų žodynas*. Vilnius: „Conto Litera“.
3. Bartlett B. (2009). *The Benefit and The Burden: Tax Reform-Why We Need It and What It Will Take*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 - 04 - 15]. Prieiga per internetą: <http://www.amazon.com/gp/reader/1451646259/ref=sib_dp_pt#reader-link>.
4. Bartlett, B. (1991). *Mokesčiai ir vystymasis. Lietuvos kelias į rinkos ekonomiką*. Vilnius: Lietuvos informacijos centras.
5. BBC News. (2011, 16 December). *Russia becomes WTO member after 18 years of talks*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.co.uk/news/business-16212643>>.
6. Bendikienė, D., Janišauskienė, V., (2005). *Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Lietuvoje ir Europos Sąjungos valstybėse*. Socialiniai tyrimai. Nr. 1(5). Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
7. Bernatonytė D. (2007). *Tarptautinė prekyba*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
8. Bittker I.B., Lokken L. (2002). *Federal Income Taxation of Corporations and Shareholders*. Westlaw: WGL-CORP.
9. Bivainis J., Butkevičius A. (2004). *Nacionalinio biudžeto išlaidų planavimas // Pinigų studijos*. 2002/4. P. 20-36.
10. Blanchard O., Milesi-Ferretti G. M. (2009, December). *Global imbalances: in midstream? IMF staff position note*. IMF. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0929.pdf>>.
11. Brochner, J., Jensen, J., Svensson, P., Birch Sørensen, P. (2007). *The Dilemmas of Tax Coordination in the Enlarged European Union*. CESifo Economic Studies. December. Oxford Journals Online duomenų bazė. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://cesifo.oxfordjournals.org/cgi/content/full/53/4/561?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=tax&searchid=1&FIRSTINDEX=0&resourcetype=HWCIT>>
12. Bortosevičienė, V. (2006). *Ekonominė statistika*. Mokomoji knyga. Technologija: Kaunas.
13. Buškevičiūtė, E. (2006). *Viešieji finansai*. Kaunas: Technologija.
14. Chang K. Y., Arokiasamy L., Ah Suat C. L. (2010). *Indirect taxation: awareness and impact on undergraduates*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.eurojournals.com/IRJFE_41_04.pdf>.
15. Crawford, I., Keen, M., Smith, S., (2008). *Value-Added Tax and Excises*. Prepared for the Report of a Commission on Reforming the Tax System for the 21st Century. The Institute for Fiscal Studies Full Report. Oxford University Press .
16. Decoster A., Loughrey J., O'Donoghue C., Verwerft D. (2009). *Incidence and welfare effects of indirect taxes*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.welfareacademy.org/pubs/international/oecdumd/asp_papers/papers/new%20Papers/Decoster%20et%20al%20-%20Incidence%20and%20Welfare%20Effects%20of%20Indirect%20Taxes.pdf>.
17. Dilius A., Kareivaitė R. (2010). [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-21]. Prieiga per internetą: <[http://www.ltvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/2\(19\).pdf](http://www.ltvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/2(19).pdf)>.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

18. ELTA. (2011, kovo 25). A. Šemeta siūlo suvienodinti PVM sistemą ES. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.ekonomika.lt/naujiena/a-semeta-siuolo-suvienodinti-pvm-sistema-es-6055.html>>.
19. Earnst&Young. (2012). Indirect taxes in 2012. *A review of global indirect tax developments and issues*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-25]. Prieiga per internetą: <[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Indirect_tax_in_2012/\\$FILE/Indirect_tax_2012.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Indirect_tax_in_2012/$FILE/Indirect_tax_2012.pdf)>.
20. ECB. (2011). Metų ataskaita 2010. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.ecb.int/pub/pdf/annrep/ar2010lt.pdf>>.
21. Engstrom, P., Holmlund, B., Kolm, A. S. (2006). *Tax differentiation, search unemployment, and home production*. *Oxford Economics paper*. No. 57 (4). Oxford University Press. Oxford Journals.
22. ES portalas. Mokesčiai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-14]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/pol/tax/index_lt.htm>.
23. European Commission. (2012a). Taxes in Europe database. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxSearch.html>.
24. European Commission. (2012b). *Detailed list of taxes and social contributions according national classification*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-12]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/ntl_release.xls>.
25. European Commission. (2010a). Monitoring tax revenues and tax reforms in EU member states. *Economic and financial affairs*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-15]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-6_en.pdf>.
26. European Commission. (2010b). Taxation trends in the European union. *Main results*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-19]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EU-10-001/EN/KS-EU-10-001-EN.PDF>.
27. Eurostat. (2013). Government finance statistics. *Summary tables*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-29]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EK-10-002/EN/KS-EK-10-002-EN.PDF>.
28. Eurostat. (2012). [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>.
29. Investicijų ir finansų analizės centras. (2007, gruodis). Lietuvos tekstilės sektoriaus perspektyvos globalizacijos kontekste. *Taikomasis mokslinis tyrimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-07]. Prieiga per internetą: <<http://aurimas.ukmin.dev5.kryptis.lt/uploads/documents/imported/lt/strategija/doc08/at-globalizacijos-itakos-studija.pdf>>.
30. Kadir J. A., Mustaffa I., Zulkifli M. (2008). How indirect taxes contribute to gross national product (GNP). [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.internationalconference.com.my/proceeding/icber2010_proceeding/PAPER_110_IndirectTax.pdf>.
31. Keen, M., Smith, S. (2006). *VAT fraud and evasion: what do we know and what can be done?* *National Tax Journal*. No. 59 (4).
32. Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutarimas. 2000. „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. gegužės 9 d. nutarimo Nr. 546 „Dėl pridėtinės vertės mokesčio“ 1.14

- papunkčio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 15 bei 16 straipsniams ir Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 4 daliai bei 9 straipsniui“. Valstybės žinios, Nr. 23 – 585.
33. Krumplytė J. (2009). Šešėlinės ekonomikos veiksnių ir priežasčių tyrimas eksperimentinio vertinimo metodu: Lietuvos atvejis. *Socialinė ir ekonominė verslo aplinka*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=lafero%20kreive&source=web&cd=9&ved=0CFQQFjAI&url=http%3A%2F%2Fwww.bme.vgtu.lt%2Findex.php%2Fbme%2Farticle%2Fdownload%2Fbme.2010.09%2F9&ei=BDm2UPuRNcjds gaz6oGYBw&usq=AFQjCNGP9LMjBs4crBQelJNscFbvcY5ZMg>>.
  34. Laukaitis E., Navickas V. (2003). *Šešėlinės ekonomikos egzistavimo priežastys ir tendencijos*. Duomenų bazė „Lituanistika“ (LDB).
  35. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2010). *Lietuvos ekonomikos tyrimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/lietuvos_ekonomikos_tyrimas_20102011_1/5858;from_topic_id;5091>.
  36. Lietuvos laisvosios rinkos institutas.(2013). *Lietuvos ekonomikos tyrimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-03]. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0CDwQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.lrinka.lt%2Fuploads%2Ffiles%2Fdir43%2Fdir2%2F11_0.php&ei=HR1EU_PnKcWy7AaC5YDwAQ&usq=AFQjCNFwQOwjSM9gFeGL7hCJMfLkhG5fog&sig2=RPS6wFDGG23uV2-OWuWvdA&bvm=bv.64367178,d.bGE>.
  37. Lileikienė A., Šaparnis G., Tamošiūnas T. (2004). *Magistro darbo rengimo metodika*. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
  38. LR finansų ministerija. (2013). Nacionalinio biudžeto vykdymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin//auktualus_duomenys/biudžeto_pajamos/nacionalinis_biudžetas>.
  39. LR finansų ministerija . (2010). Nacionalinio biudžeto vykdymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 – 02 – 25]. Prieiga per internetą: < <http://www.finmin.lt/web/finmin/2010biudžpatob>>.
  40. LR Konstitucija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-05]. Prieiga per internetą : <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>.
  41. LR mokesčių administravimo įstatymas (2014).[interaktyvus]. [žiūrėta 2014 – 04 -19]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=231855&Condition2=>>>.
  42. LR Muitinė. (2009). Pranešimai žiniasklaidai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.cust.lt/web/guest/ziniaskaidai/pranesimaispaudai?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3&_EXT_WPLISTALLNEWS_use_filter=false&_EXT_WPLISTALLNEWS_pager.offset=0>.
  43. LR Užsienio reikalų ministerija. (2011). [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt>>.
  44. LR ūkio ministerija. (2012). Europos Sąjungos muitų tarifai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/veikla/veiklos_sritys/prekyba/uzsienio/rezimas/muitai.php>.

45. LR Valstybės Kontrolė (2010). Valstybinio audito ataskaita: akcizo mokesčio administravimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-25]. Prieiga per internetą: <www.vkontrolė.lt/failas_senas.aspx?id=4529>.
46. LR Valstybės Kontrolė (2009). Valstybinio audito ataskaita: valstybės institucijų priemonės kovojant su PVM vengimu ir sukčiavimu.
47. Lutzenberger T. (2010, August 12). The impact of a value added tax on GDP. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2014-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www.associatedcontent.com/article/5639958/the_impact_of_a_value_added_tax_on.html?cat=3>.
48. Mačiulaitytė, E. (2004). Valstybės finansų ekonometrinis modeliavimas. Daktaro disertacija. VGTU.
49. Marcijonas A., Sudavičius B. 2003. *Mokesčių teisė*. Vilnius. Teisinės informacijos centras.
50. Martinkus B., Neverauskas B., Sakalas A. ir kt. (2000). *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*. Kaunas: „Technologija“.
51. Mello, L., (2009). *Avoiding the Value Added Tax Theory and Cross-Country Evidence Public Finance Review*, Vol. 37, No. 1, 27-46.
52. Motors24. (2008, spalio). Rusija patvirtino naujus muitus įvežamiems į šalį naudotiems automobiliams. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.motors24.lt/?page=articleview&article_id=4885>.
53. Novošinskienė, A.; Slavickienė, A. (2007). *Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas*. LŽUU Mokslo darbai. Vol. 76. Nr. 29.
54. OECD. (2006, November). Macroeconomic effects of a shift from direct to indirect taxation: a simulation for 15 EU member states. *OECD working paper, No 2*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/39494151.pdf>>.
55. Pilinkienė V. (2009). *Tarptautiniai ekonominiai santykiai*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.
56. Pukelienė V. (2008). *Ekonominė integracija: teorija, ES politika ir procesai*. Kaunas: VDU.
57. Pukelienė, V., Šinkūnienė, K. (2005) *Mokesčių kultūra ir jos įtaka mokesčių efektyvumui*. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 33. Kaunas: VDU.
58. Račkauskas, M., Liesonis, V., (2011). *Vadyba: Journal of Management*. Nr. 2(19)., Vakarų Lietuvos Verslo Kolegija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-28]. Prieiga per internetą: <[http://www.ltvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/2\(19\).pdf](http://www.ltvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/2(19).pdf)>.
59. Rakauskienė, O.-G. (2006). *Valstybės ekonominė politika*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
60. Rilley G. (2006, September). Direct and indirect taxation. Eton College. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.tutor2u.net/economics/revision-notes/a2-macro-direct-indirect-taxation.html>>.
61. Rosser A. (2006). *Escaping the Resource Curse*. New Political Economy, Vol. 11, No. 4.
62. Samuelson P. A. (1989). *Macroeconomics: a version of economics*. New York.
63. Samuelson R. J. (2010, April 16). The VAT masquerade. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.newsweek.com/2010/04/15/the-vat-masquerade.html>>.
64. Schneider F., Torgler B. (2007). Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: a panel of analysis. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.econ.jku.at/papers/2007/wp0701.pdf>>.
65. Schneider F., Feld L. P. (2010). Survey on the shadow economy and undeclared earnings in OECD countries. *German economic review*, 11(2). [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/latestresearch2010/surveyshadecontaxevasion.pdf>>.

66. Schneider F., Enste D.(2000). *Shadow Economies: Size, Causes and Consequences*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-06]. Prieiga per internetą: <[http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Schneider-Enste_\(JEL00\).pdf](http://darp.lse.ac.uk/papersdb/Schneider-Enste_(JEL00).pdf)>.
67. Sharpe M. E. (2007). What is underground economy? *The Japanese economy Vol. 34, No 2*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://econpapers.repec.org/article/mesjpneco/>>.
68. Skominas V. (2000). *Mikroekonomika*. Vadovėlis. Vilnius: Enciklopedija.
69. Smalenskas G. (2002). *Finansai*. Vadovėlis. Vilnius: Homo Liber.
70. Snieška V., Čiburienė J. et al (2005). *Makroekonomika*. Vadovėlis ekonominių specialybių studentams. Kaunas: Technologija.
71. Stačiokas R., Rimas J. (2004). *Mokesčiai: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.
72. Startinė G., Trimonis K. (2009). Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas. *Ekonomika ir vadyba*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-976.pdf>>.
73. Sudavičius B. 2006. *Mokesčiai kaip teisės kategorija*. Mokslo darbai. Teisė, Nr. 58. Vilniaus universiteto leidykla.
74. Swedbank. (2010). Ekonomikos apžvalga: Lietuva. „Swedbank“ makroekonomikos apžvalga. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.swedbank.lt/lt/previews/get/1912/1285061821_Swedbank_Ekonomikos_Apzvalg_a_Lietuva_2010_m._rugsejis.pdf>.
75. Šapalienė L. 2008. *Lietuvos mokesčių sistema: teoriniai ir praktiniai pagrindai*. Vilnius. UAB „Mokesčių šrautas“.
76. Štreimikienė, D., Mikalauskienė, A. (2006). Lietuvos mokesčių sistema ES kontekste. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Nr. 38. Kaunas: VDU.
77. TMF Group. (2012). EU vat rates. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.tmf-vat.com/vat/eu-vat-rates.html>>.
78. Valkauskas, R. (2007). *Statistika: mokomoji knyga*. Vilnius: VVAM.
79. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union. (2011). European Comission. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-10]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf>.
80. Varian, Hal. R. (2004). *Mikroekonomika*. Vilnius: Margi raštai.
81. Veidas.lt (2011, spalio). Nacionalinės valiutos nuvertinimas: politiškai rizikinga, bet ekonomiškai naudinga. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.veidas.lt/nacionalines-valiutos-nuvertinimas-politiskai-rizikinga-bet-ekonomiskai-naudinga>>.
82. Veidas.lt (2011, gruodis). Lengvatinis PVM maistui taikomas daugelyje ES valstybių. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.veidas.lt/lengvatinis-pvm-maistui-taikomas-daugelyje-es-valstybiu>>.
83. Victor Thuronyi, (2003). *Comparative Tax Law*. Kluwer Law International,.
84. VMI. (2012). Mokesčiai ir jų administravimas.
85. VŠĮ „Inestuok Lietuvoje“. (2014). *Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje*. Tendencijos ir perspektyvos.
86. Walker, P. (2006). How to deal with VAT in the new regulatory environment. *International tax review*. No. 17 (3).
87. Watrin C., Ullmann R. (2008). Comparing direct and indirect taxation: the influence of framing on tax compliance. *The European journal of comparative economics*. Vol. 5, n. 1, p. 33-56. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://eaces.liuc.it/18242979200801/182429792008050102.pdf>>.
88. World Bank. (2012). Doing business in a more transparent world. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-14]. Prieiga per internetą:

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

<<http://www.doingbusiness.org/~media/FPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>>.

89. Zhu Z. (2006). Changing tax structure in China: an empirical study. Rotterdam school of management, Netherlands. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.isnie.org/ISNIE06/Papers06/06.1/zhu%20full%20paper.doc>>.
90. Åslund A. (2010, April). Why doesn't Russia join the WTO? *The Washington Quarterly*. 49-63. Center for strategic and international studies. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-28]. Prieiga per internetą: <http://www.jvi.org/uploads/tx_abaeasydownloads/9.%20Aslund%20Russia%20WTO.pdf>.

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ANALIZĖ

Šios magistro darbo sąvokos pateikiamos remiantis dviem šaltiniais: Bagdžiūnienė V. (2006). Apskaitos terminų žodynas. Vilnius: „Conto Litera“; Martinkus B., Neverauskas B., Sakalas A. ir kt. (2000). Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas. Kaunas: „Technologija“.

A

Akcizas – netiesioginis mokestis, kuriuo apmokestinamos plataus vartojimo prekės. Mokesčio tarifai nustatomi absoliučia suma prekės kiekio ar svorio vienetui arba procentais nuo apmokestinamosios vertės.

B

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – visų paslaugų ir prekių, pagamintų šalyje per tam tikrą laiką naudojant gamybos veiksnius, neatsižvelgiant į tai, kurios šalies piliečiams tie veiksniai priklauso, pinigine išraiška.

E

Elastingumas – tai dydis, rodantis procentinį vieno kintamojo pokytį vienu procentu pakitus kitam kintamajam.

Europos Sąjunga (ES) – regioninė sąjunga, įkurta 1958 m. Romos sutartimi. Jos bendras tikslas – jungti šalių ekonomiką.

F

Finansų ministerija – Lietuvos Respublikos valstybės vykdomosios valdžios institucija, kuriai pavesta įgyvendinti valstybės politiką finansų srityje, kuri apima: a) piniginių išteklių valstybės išdo sąskaitoje valdymą; b) valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių sudarymą ir vykdymą; c) Vyriausybės skolinimąsi valstybės vardu ir centrinės valdžios sektoriaus skolos valdymą; d) nacionalinį ES finansinės paramos koordinavimą; e) mokesčių ir mokesčių administravimo politikos įgyvendinimą; f) draudimo įmonių, kredito įstaigų, kitų finansų įstaigų ir ūkio subjektų, organizuojančių ir (arba) loterijas, veiklos priežiūrą; g) audito bei turto ir verslo vertinimo politikos nustatymą ir kt.

I

Infliacija - tai visuotinis kainų lygio kilimas, sukeltas šalies valiutos nuvertėjimą. Už tą pačią sumą pinigų galima nusipirkti vis mažesnę prekių kiekį. Infliacija matuojama vartotojų kainų indeksu ir išreiškiama procentais.

K

Kontrabanda - neteisėtas prekių ir kitų daiktų gabenimas per valstybės sieną. Taip pat kontrabanda vadinami daiktai ir prekės, kurie neteisėtai gabenami per valstybės sieną.

S.Vitkevičiūtė. Netiesioginių mokesčių pokyčių poveikio Lietuvos ekonomikai vertinimas.

M

Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčių mokėtojui nustatyta pinigine prievolė valstybei.

Mokesčių našta – visų šalies mokesčių mokėtojų sumokėtų mokesčių suma.

Mokesčių sistema – valstybės mokesčių ir rinkliavų visuma, lemianti apmokestinimo uždavinį; ji išreiškia vyriausybės socialinę, ekonominę ir išdo politiką.

Muitai yra tokie mokesčiai, kuriais apmokestinamos per valstybės sieną vežamos prekės ar asmeninio vartojimo daiktai.

N

Netiesioginiai mokesčiai – mokesčiai, nustatomi per kainų sistemą kaip kainos dalis ir neturintys jokio tiesioginio ryšio su mokesčio mokėtojo pajamomis, pavyzdžiui, akcizas ir pridėtinės vertės mokestis.

P

PVM – pridėtinės vertės mokestis. Šio mokesčio objektai: pardavimo pajamos ir importo pirkimai. Mokėtina mokesčio suma skaičiuojama iš pardavimo pajamų ir sumokėto importo PVM mokesčio atimant pirkimų metu sumokėtas PVM sumas.

T

Tiesioginiai mokesčiai – mokesčiai, mokami tiesiogiai iš gautos naudos, pavyzdžiui, pelno mokestis.

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) - užsienio fizinių ir juridinių asmenų šalyje arba šalies fizinių ir juridinių asmenų užsienyje įsigyjamas ilgalaikis turtas, žemė, pastatai, įrenginiai ar veikiančios įmonės (jų akcijos). Jei šalyje sparčiai daugėja ar nuolat yra didelių tiesioginių užsienio investicijų, tai verslo aplinka, investicijų atsipirkimo galimybės ir darbo našumas šalyje yra didesni nei kitose šalyse.

Š

Šešėlinė ekonomika – visuminės ūkinės veiklos dalis, kai įvykdyti sandoriai ir gaunamos pajamos nėra oficialiai įregistruojami ir dėl to nelaikomi bendrojo nacionalinio produkto dalimi.

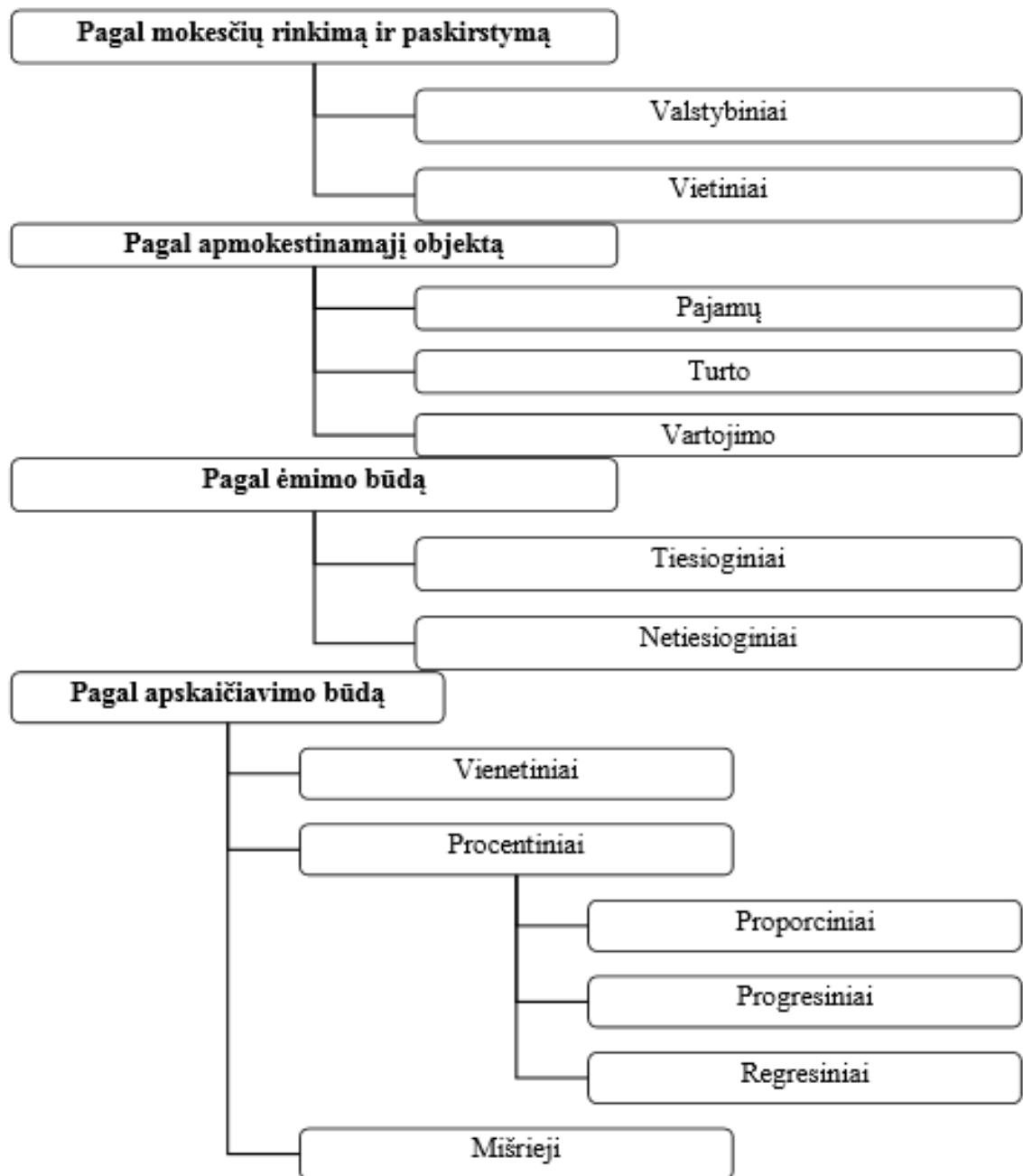
V

Valstybinė mokesčių inspekcija (VMI) – biudžetinė įstaiga prie Finansų ministerijos, centrinis mokesčių administratorius ir jai pavaldžios apskričių valstybinės mokesčių inspekcijos (AVMI) – vietos mokesčių administratoriai, kurie yra juridiniai asmenys. Pagrindiniai VMI uždaviniai: padėti mokesčių mokėtojams įgyvendinti savo teises ir atlikti pareigas, įgyvendinti mokesčių įstatymus, užtikrinti, kad mokesčiai į biudžetą būtų sumokėti.

PRIEDAI

Mokesčių klasifikavimas

Mokesčių klasifikavimas pateikiamas remiantis pagal E. Bučkevičiūtę (2006), p.195.

PVM tarifai ES ir Lietuvoje

	2000	2009	2010	Difference 2000-2010
EU27*	19.2	19.8	20.2	1.0
Belgium	21.0	21.0	21.0	0.0
Germany	16.0	19.0	19.0	3.0
Ireland	21.0	21.5	21.0	0.0
Greece	18.0	19.0	23.0	5.0
Spain	16.0	16.0	18.0	2.0
France	19.6	19.6	19.6	0.0
Italy	20.0	20.0	20.0	0.0
Cyprus	10.0	15.0	15.0	5.0
Lithuania	18.0	19.0	21.0	3.0
Luxembourg	15.0	15.0	15.0	0.0
Malta	15.0	18.0	18.0	3.0
Netherlands	17.5	19.0	19.0	1.5
Austria	20.0	20.0	20.0	0.0
Portugal	17.0	20.0	20.0	3.0
Slovenia	19.0	20.0	20.0	1.0
Slovakia	23.0	19.0	19.0	-4.0
Finland	22.0	22.0	23.0	1.0

Šaltinis: European Commission (2010a).

Akcizų tarifai procentais ir eurai, 2012

	Cigaretėms, % nuo max. Kainos	Bešviniam benzinui, 1000	Alui, už 1% faktinės alkoholio koncentracijos
Austrija	43,00	442,00	2,00
Belgija	52.41	628,57	1.7
Kipras	44.50	298.66	4.78
Suomija	52,00	627.00	2,20
Prancūzija	64.00	606.10	2.71
Graikija	53,27	410,00	1.63
Airija	18.25	543.17	7.85
Liuksemburgas	47.84	464,58	0.79
Malta	50.00	459.38	0.75
Nyderlandai	20.52	713,99	5.50
Portugalija	23,00	518.95	8.65
Slovakija	52.44	514.50	1.66
Slovėnija	31,00	489.51	9.0
Ispanija	57,00	431.92	7.48
Italija	58,50	564,00	2.35
Vokietija	24.66	669.80	0.79
Lietuva	25,00	434,78	2,46

Šaltinis: European Commission. (2012). Taxes in Europe database. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-17]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxSearch.html>.

Mokesčių dinaminė – struktūrinė analizė
Netiesioginių mokesčių dinaminė – struktūrinė analizė

Metai	Netiesioginiai mokesčiai, mln.Lt	Absoliutus pokytis, mln.Lt		Didėjimo tempas proc.		Padidėjimo tempas, proc.	
		Bazinis	Grandininis	Bazinis	Grandininis	Bazinis	Grandininis
2005	7040,2	0	-	100	-	0	-
2006	8709,6	1669,4	1669,4	123,71	123,71	23,71	23,71
2007	10836,7	3796,6	2127,2	153,93	124,42	53,93	24,42
2008	12847,2	5806,9	2010,4	182,48	118,55	82,48	18,55
2009	10234,2	3193,9	-2613,0	145,37	79,66	45,37	-20,34
2010	10512,1	3471,9	277,6	149,32	102,72	49,32	2,71
2011	11885,6	4845,4	1373,5	168,82	113,07	68,82	13,07
2012	12278,5	5238,4	392,9	174,41	103,31	73,98	3,31
2013	12560,9	5520,8	282,4	178,41	10,30	78,42	2,30

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VMI duomenimis.

Visų mokesčių dinaminė – struktūrinė analizė

Metai	Mokesčių pajamos, mln.Lt	Absoliutus pokytis, mln.Lt		Didėjimo tempas proc.		Padidėjimo tempas, proc.	
		Bazinis	Grandininis	Bazinis	Grandininis	Bazinis	Grandininis
2005	14459,5	0	-	100	-	0	-
2006	17200,1	2740,6	2740,6	118,95	118,95	18,95	18,95
2007	20256,6	5797,2	3056,7	140,03	117,77	40,09	17,77
2008	23600,6	9141,1	3343,8	163,22	116,51	63,22	16,51
2009	18303,1	3843,6	-5297,5	126,58	77,55	26,58	-22,45
2010	17932,3	3472,8	-370,8	124,02	97,97	24,02	-2,03
2011	19658,2	5198,7	1725,9	135,95	109,62	35,95	9,62
2012	21210,1	6750,6	1551,9	146,69	107,89	46,69	7,89
2013	21805,1	7345,6	595,0	150,80	102,81	50,80	2,80

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VMI duomenimis.

Netiesioginių mokesčių pajamų ir kitų rodiklių duomenys

Metai	Netiesioginių mokesčių pajamos, tūkst.Lt	Netiesioginių mokesčių dalis nuo BVP (netiesioginių mokesčių našta) %	BVP rinkos kainomis, mln. Lt	Realaus BVP augimo tempai, %.	Metinis infliacijos lygis, %
2005	7040173	9,72	72401,944	7,8	2,7
2006	8709587	10,46	83227,148	7,8	3,8
2007	10836739	10,92	99229,294	9,8	5,8
2008	12847162	11,48	111920,144	2,9	11,1
2009	10234159	11,12	92032,404	-14,8	4,2
2010	10512114	10,98	95675,983	1,5	1,2
2011	11885570	11,12	106893,407	5,9	4,1
2012	12278549	10,98	111734,701	9,5	3,2
2013	12560975	10,51	119468,968	12,9	1,0

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VMI, Eurostat, Finansų ministerijos, Statistikos departamento duomenimis.

Metai	TUI, mln.Lt.	TUI vienam gyventojui, Lt.	Cigarečių akcizų tarifai (specifinis, Lt už 1000 cigarečių)	Etilo alkoholio akcizų tarifai (Lt už gryno etilo alkoholio hektolitą)	Benzino akcizų tarifai (Lt už toną)	PVM tarifas, proc.
2005	23895,80	7264	47,5	3200	1318	18
2006	28924,60	8900	47,5	3200	1318	18
2007	35503,90	11051	69,92	3200	1318	18
2008	31733,30	9967	76,83	3840	1488	18
2009	31787,14	10117	104,67	4416	2000	19
2010	34634,94	11346	132	4416	2000	21
2011	38080,70	12678	140	4416	1500	21
2012	41781,09	14059	221	4416	1500	21
2013	41973,05	14580	232	4416	1500	21

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VMI, Eurostat, Finansų ministerijos, Statistikos departamento duomenimis.

ARIMA modelis

ARIMA modelio ypatumai pateikiami remiantis V.Karpuškiene (2012). ARIMA modelių tikslas – prognozuoti nagrinėjamus ekonominius reiškinius. Pagrindinė idėja – prognozės sudaromos panaudojant nagrinėjamo reiškinio pradinių duomenų ir modelio paklaidų pokyčių ypatumus. Naudojama autoregresijos lygtis. Autoregresinis procesas aiškina laiko eilutės stebėjimus ankstesniaisiais stebėjimais:

$$Y_t = \varphi_1 Y_{t-1} + \varphi_2 Y_{t-2} + \dots + \varphi_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^p \varphi_i Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

y_t – laiko eilutės stebėjimai

$\varphi_1 \dots \varphi_p$ – autoregresinio proceso parametrai

ε_t – atsitiktinės paklaidos,

p – autoregresinio proceso eilė.

Prognozuojant ARMA modeliu į identifikuoto ir įvertinto modelio vieno periodo prognozės išraišką įstatomos žinomos ($y_t, \dots, y_{t-p+1}$) ir pagal modelio išraišką apskaičiuotos ($\varepsilon_t, \dots, \varepsilon_{t-q+1}$) reikšmės.

$$y_{t+1} = \hat{\alpha} + \hat{\varphi}_1 y_t + \dots + \hat{\varphi}_p y_{t-p+1} - \hat{\theta}_1 \hat{\varepsilon}_t - \dots - \hat{\theta}_q \hat{\varepsilon}_{t-q+1} + E(\varepsilon_{t+1})$$

Vienintelė laiko momentu t nežinoma reikšmė – laukiama ateities paklaida $E(\varepsilon_{t+1})$ – yra lygi nuliui. Norint gauti tolesnę prognozę, naudojami ir prognozuojami dydžiai. Pavyzdžiui, dviejų periodų prognozė:

$$y_{t+2} = \hat{\alpha} + \hat{\varphi}_1 y_{t+1} + \dots + \hat{\varphi}_p y_{t-p+2} - \hat{\theta}_1 \hat{\varepsilon}_{t+1} - \dots - \hat{\theta}_q \hat{\varepsilon}_{t-q+2}$$

Todėl pirmiausia apskaičiuojama $t+1$ laikotarpio prognozė, toliau $t+2$, $t+3$ ir t.t. ARIMA modeliuose vietoje pirminių reikšmių įsistatome pirmos eilės skirtumų reikšmes. Prognozuojamos ne Y_t reikšmės, o jų pirmos eilės skirtumų dydžiai (ΔY_t). Prognozuojamos absoliutinės Y_t reikšmės išskaičiuojame iš skirtuminės schemas: $\Delta Y_{t+1} = Y_{t+1} - y_t \Rightarrow Y_{t+1} = Y_t + \Delta Y_{t+1}$.

Prognozė su SPSS programa atliekama: į SPSS programą suvedami rezultatai, tuomet pasirenkama Analyse → Forecasting → Create models → Method: Expert modeler → criteria → ARIMA models only → options → forecast period 2011.

SPSS programos pateiktų skaičiavimo statistinių duomenų reikšmės:

MAPE – vidutinė absoliutinė procentinė paklaida (kuo arčiau nulio, tuo prognozės yra patikimesnės);

UCL – viršutinė pasikliauties intervalo riba (taikomas 95 proc. patikimumo lygis);

LCL – apatinė pasikliauties intervalo riba (taikomas 95 proc. patikimumo lygis);

R-squared - determinacijos koeficientas (regresijos koeficiento kvadratas);

Stationary R-squared – stacionarinis determinacijos koeficientas (regresijos koeficiento kvadratas).

PVM pajamų prognozavimas 2014 metams

Model Description

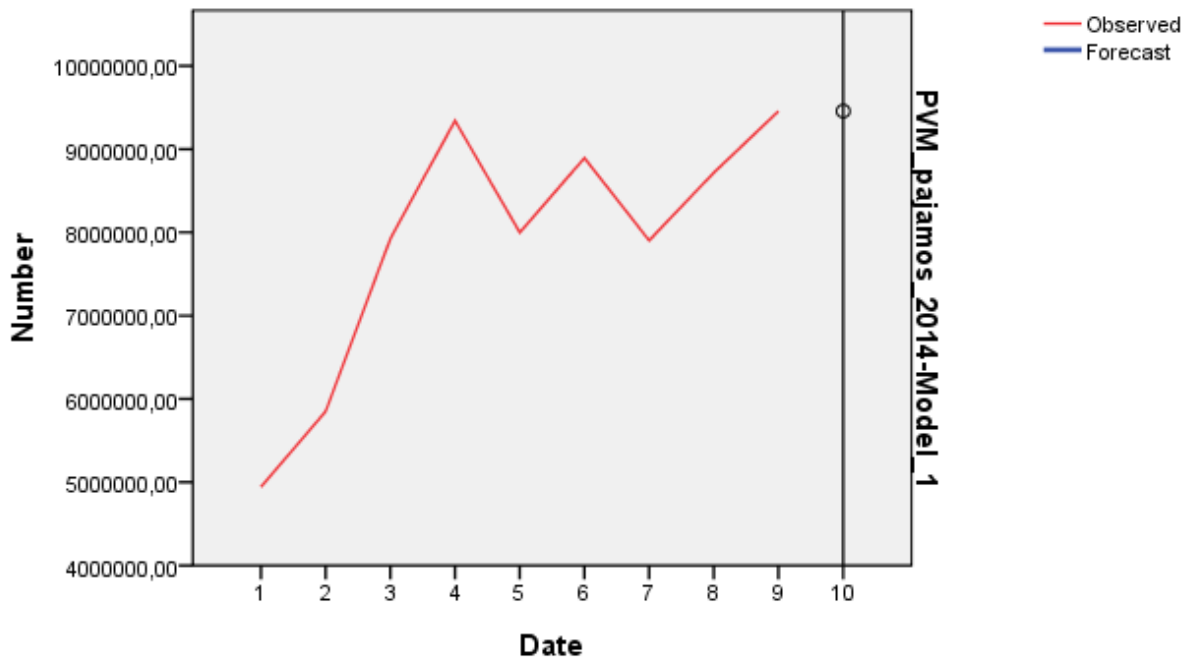
Model ID	PVM_pajamos_2014 Model_1	Model Type	ARIMA(1,0,0)
----------	--------------------------	------------	--------------

Model fit

Fit Statistic	Mean
Stationary R-squared	,367
R-squared	,367
RMSE	1314756,142
MAPE	13,522
MaxAPE	26,147
MAE	1065828,467
MaxAE	2071963,983
Normalized BIC	28,667

Forecast

Model	Forecast	2014
PVM_pajamos_2014-Model_1	Forecast	9456400,82
	UCL	12565305,08
	LCL	6347496,56

PVM pajamų prognozavimas 2015 metams

Model Description

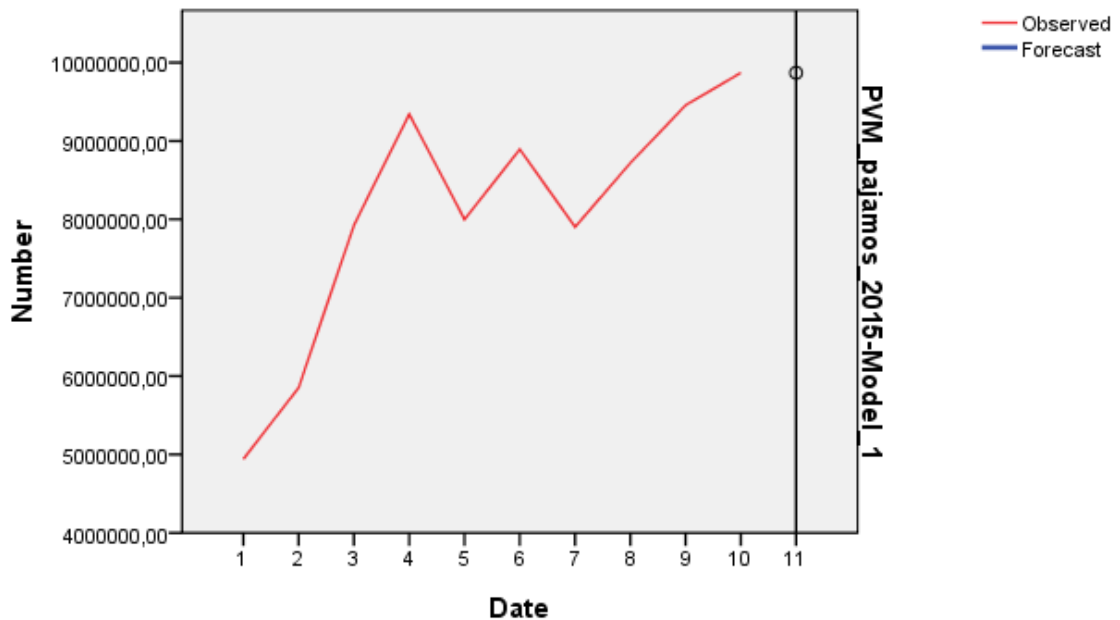
			Model Type
Model ID	PVM_pajamos_2015	Model_1	ARIMA(1,0,0)

Model fit

Fit Statistic	Mean
Stationary R-squared	,453
R-squared	,453
RMSE	1244295,800
MAPE	12,838
MaxAPE	26,147
MAE	1012876,922
MaxAE	2071962,834
Normalized BIC	28,529

Forecast

Model		2015
PVM_pajamos_2015-Model_1	Forecast	9869864,36
	UCL	12739215,63
	LCL	7000513,10

Akcizų pajamų prognozavimas 2014 metams

Model Description

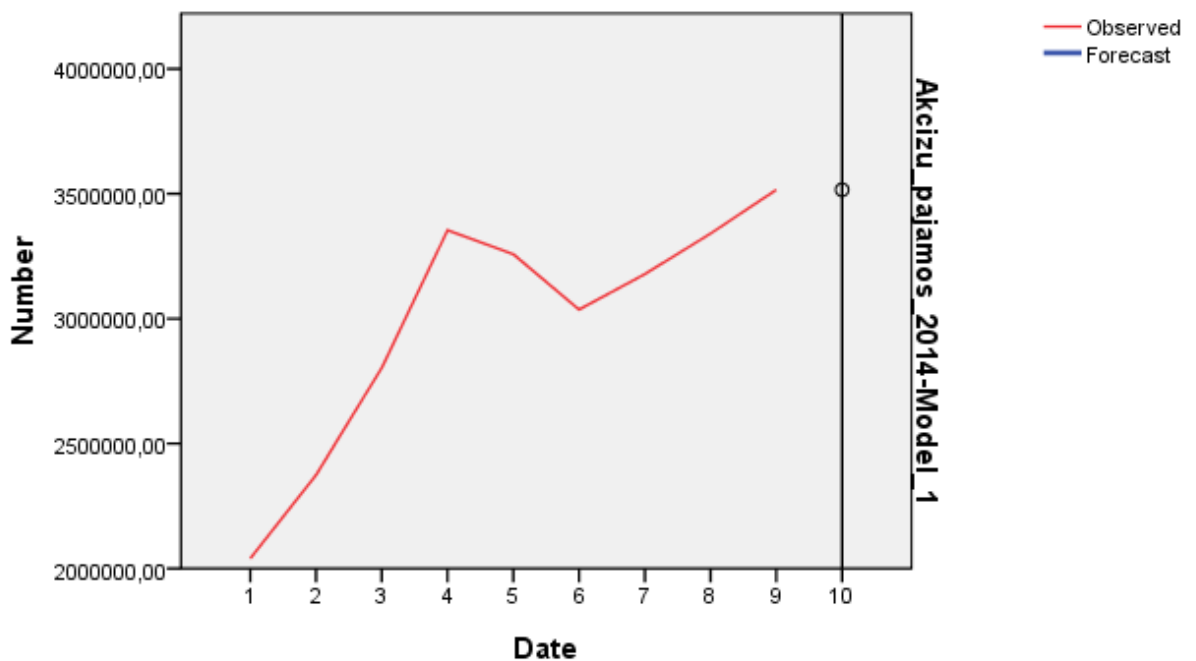
Model ID	Akcizu_pajamos_2014	Model_1	Model Type	ARIMA(1,0,0)
----------	---------------------	---------	------------	--------------

Model fit

Fit Statistic	Mean
Stationary R-squared	,591
R-squared	,591
RMSE	338397,344
MAPE	9,228
MaxAPE	16,411
MAE	263343,898
MaxAE	550428,557
Normalized BIC	25,952

Forecast

Model	Forecast	2014
Akcizu_pajamos_2014-Model_1	Forecast	3516140,66
	UCL	4316323,22
	LCL	2715958,09

Akcizų pajamų prognozavimas 2015 metams

Model Description

	Model Type
Model Akcizu_pajamos_2015 Model_1 ID	ARIMA(1,0,0)

Model fit

Fit Statistic	Mean
Stationary R-squared	,649
R-squared	,649
RMSE	317400,086
MAPE	8,517
MaxAPE	16,411
MAE	245159,951
MaxAE	550428,004
Normalized BIC	25,796

Forecast

Model	2015
Akcizu_pajamos_2015- Forecast Model_1	3604350,20
UCL	4336276,11
LCL	2872424,29

